

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY SCIENCE

...

OUR INDEXING

 <http://mjstjournal.com>

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY SCIENCE

...

VOLUME 3

ISSUE 11

zenodo

Google
Scholar

OpenAIR

<http://mjstjournal.com>

International conference on multidisciplinary science

VOLUME-3, ISSUE-11

Editor in Chief

Dr. Rajeet Ojha - Interdisciplinary Research in Basic Sciences, Jamia Millia Islamia, New Delhi -110025, India

Editorial Team

[Sunita Sarawagi](#) - Indian Institute of Technology Bombay, Mumbai, India.

[Dr Manjunatha LH](#) - Professor, REVA University, INDIA

[Asish Bera](#) - Edge Hill University, UK, BITS Pilani, India

[Dr Sunildro LS Akoijam](#) - Assistant Professor of Management, North Eastern Hill University, India

[Madan Mohan Singh](#) - Professor of Mathematics, North-Eastern Hill University, Shillong, India

[Dr. Anupam Singh](#) - Associate Professor-CSE, Graphic Era Hill University Dehradun, India

[Dr. Sargam Bahl Walia](#) - School of Management, Graphic Era Hill University, Dehradun, Uttarakhand, India

[Narayan Pradhan](#) - Indian Association for the Cultivation of Science

[Ashok Kumar](#) - Kumar Associate Professor E&CE National Institute of Technology. Hamirpur, India.

[Anjali Pal](#) - Department of Civil Engineering, Indian Institute of Technology Kharagpur - 721302, India.

[Rajnish Joshi](#) - Professor of Medicine, All India Institute of Medical Sciences, Bhopal, India

[Mukul Kumar](#) - IIT Mumbai (India); Meijo University (Japan); HEG Ltd. (India)

[Prof.Kuruvilla Joseph](#) - Indian Institute of Space Science and Technology(IIST)

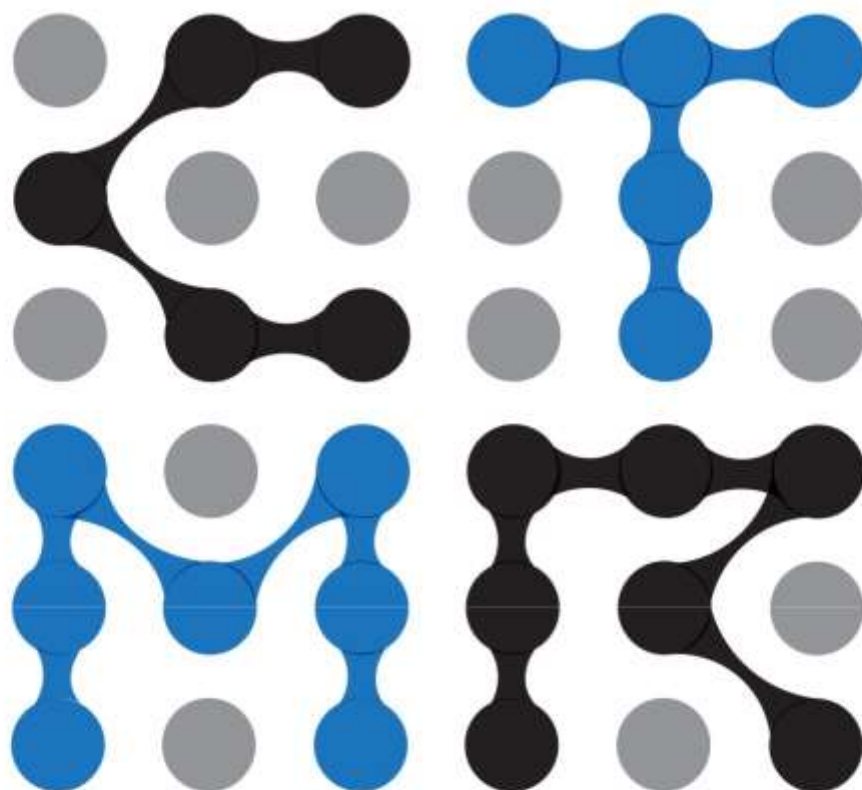
[Prof. Yogesh C. Sharma](#) - D.Sc., FRSC, FBRS, FIAPS; FISEES,

Department of Chemistry, Indian Institute of Technology

[Professor Indra Mani Mishra](#) -Indian Institute of Technology
(Indian School of Mines), Dhanbad; Formerly at India

[Eshkaraev Sadridin Chorievich](#) - Head of the Department of Medicine
and Natural Sciences, Doctor of Philosophy in Chemistry, Associate Professor,
Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan.

esadir_74@rambler.ru

CENTER FOR TECH
AND MEDIA RESEARCH

INTERTEXTUALITY IN LITERARY WORKS: THE INTEGRATION OF HISTORY, ART, AND FOLK WISDOM IN SHAYTANAT (Devildom) by TOHIR MALIK

Ruzimurodova Zarifa Gafurovna,
Doctoral student of Bukhara State University
(e-mail: zarifaruzimurodova90@gmail.com)

Abstract: This paper explores the concept of intertextuality within literary works and the function of intertextual components. Elements of intertextuality (such as allusion, reminiscence, epigraph, oxymoron, and more) enhance the expressiveness of a piece, offer supplementary information, and are crucial for maintaining the overall coherence of the text. These techniques assist readers in grasping the work more effectively and make the text more captivating and enriched.
Keywords: *literary work, intertextuality, intertextual components, epigraph, precedent elements, oxymoron, metaphor, allusion.*

INTRODUCTION. At the present time, increasing attention is being paid to studying a literary text in connection with other texts, identifying the intrinsic relationships between them, and analyzing the units that serve to link these texts. As a result of these research efforts and analyses, the concept of *intertextuality* entered the field of study. In recent years, in newly formed branches of linguistics such as text linguistics, linguoculturology, and linguopoetics, another text or its units within a literary text have been examined under the term intertextuality.

The term intertextuality was first used as a scientific term in 1967 by the French scholar Julia Kristeva in her treatise “*Bakhtin, Word, Dialogue and Novel*.¹” The scholar emphasized that the phenomenon of intertextuality appears mainly in scientific and literary texts, placing particular emphasis on the principle of intertextuality in literary works².

DISCUSSION AND RESULTS. Dictionaries also provide definitions of the concept of intertextuality; one of them states: *Intertextuality is the formation of a text's meaning through another text*. Indeed, in almost any modern literary work, we encounter elements of intertextuality and can readily analyze them. The phenomenon of intertextuality has so far been studied by linguists, literary scholars, philosophers, cultural researchers—in general, by specialists in various fields whose object of study is the text—and this process is still ongoing.

Views regarding the direct relevance of the intertextuality phenomenon to linguistics are associated with the English scholar Jonathan Culler. In his article titled “*Presupposition and Intertextuality*,³” he drew attention to the relationship between intertextuality and presupposition in texts. Several other English linguists have also conducted research on the emergence and theoretical significance of intertextuality. In particular, linguists such as N. Fairclough and Beaugrande assert that intertextuality originates from text linguistics⁴.

The concept of intertextuality is a literary theory stating all works of literature are a derivation or have been influenced by a previous work of literature. There is deliberate intertextuality, which purposely borrows from texts, and there is latent intertextuality, which is when

¹ Kristeva J. Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman Texte. / J. Kristeva // Critique, 1967. T. 23, № 239, pp.

² Xomidova M. Badiiy matn persepsiyasida intertekstuallik. Filol.fan. fals.dok.(PhD)...Diss. Toshkent, 2021.

³ Presupposition and Intertextuality Author (s): Jonathan Culler Source:MLN. Vol.91.NO.6. Comparative Literature (Dec., 1976). Pp. 1380-1396.

⁴ Beaugrande R. A. De. Dressier W. Introduction to text linguistics. L.: N.Y.,1981. -XVI.-270p.

references occur incidentally—the connection or influence isn't deliberate—as all written text makes intertextuality possible.

I.P. Smirnov considers intertextuality in three aspects at once: ideological, semiotic, and communicative (i.e., the techniques by which a literary work points the “ideal” reader toward its own story). According to the literary scholar Yu.S. Stepanov, the intertext is that which can be read in the literal sense of the word, while everything else is unreadable “images, representations, ideas.”⁵

In the monograph *“The Intertext and Its Role in the Processes of the Evolution of Poetic Language”* (1999), N.A. Kuzmina proposes the following definition of intertext: “It is an objectively existing informational reality, which is the product of the creative activity of human thought, capable of endlessly self-generating along the arrow of time.”⁶

An intertextual relationship represents both the construction of a “text within a text” and that of a “text about a text.” For example, in the lines by A. Akhmatova from the first version of *Poem Without a Hero* (“But I am afraid: I shall enter myself, / Without removing the famous shawl, / I will smile at everyone and fall silent”), elements of A. Blok's text dedicated to Akhmatova are embedded: “‘Beauty is frightening,’ — they will tell you, — / You will lazily throw / A Spanish shawl over your shoulders, ...”. At the same time, Akhmatova's text constitutes a new utterance about the preceding text—Blok's text—that is, it functions as a metatext in relation to it, while Blok's text in relation to Akhmatova's becomes a pretext and a subtext (subtext, in the terminology of K. Taranovsky and O. Ronen).

According to O. Ronen, later texts, while absorbing fragments and structural elements of earlier texts, subject them to “synchronization and semantic reframing,” yet do not reject the original meaning of the pretexts.

Intertextuality is generally divided into two major forms: **explicit** and **implicit**. *Explicit intertextuality* involves clear, recognizable references—such as quotations, allusions, and parodies, reminiscence, epigraph, oxymoron, precedent units, germination, idioms, proverbs, folk sayings (aphorisms), alliteration, assonance, paraphrase, anaphora, epiphora, quotation, ellipsis—while *implicit intertextuality* relies on more nuanced links like shared themes, stylistic similarities, or established conventions. These categories may also be expanded through techniques such as adaptation, pastiche, or homage.

Parody	A humorous or satirical imitation of a text or style.
Pastiche	A creative work that imitates the style of another author, genre, or text, often respectfully.
Homage	A deliberate and often extensive tribute to another writer or work.
Adaptation:	Reworking an existing piece into a different medium or form, such as turning a novel into a film.
Appropriation	Transforming or reinterpreting a known text to add new layers of meaning.
Allegory	A narrative carrying an underlying message—frequently moral or political—that connects it to other allegorical works.

⁵Степанов Ю.С. «Интертекст», «интернет», «интерсубъект»: к основаниям сравнительной концептологии // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. М.: Наука, 2001. Т. 60. С. 110.

⁶Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Екатеринбург; Омск: Изд-во Урал. ун-та, 1999. С. 8.

Echoes	Subtle repetitions of imagery, phrases, or motifs that create a sense of resonance between texts.
---------------	---

The most obvious form of intertextuality in literature is the quotation. It is the direct reproduction of another author's words. In the *Literary Encyclopedic Dictionary* (1987), the following definition of a quotation is provided: "In artistic speech and publicistic writing, a quotation is a stylistic device involving the use of a ready-made verbal construction that has entered general literary circulation. A particular type of quotation is the so-called 'winged words'.⁷"

In literary studies, there is still no single classification of quotations, their typology, or division. N. Pfister-Gro calls the quotation "a problematic form of intertextuality," since it is precisely the quotation that allows one to directly observe how one text is included in another. The researcher attempts to explain the existence of a complex of unresolved questions in science regarding quotations. N. Pfister-Gro believes that one of the reasons why quotation has not received due attention in the analysis of intertextuality is its "canonical" function – authority. In this regard, V.P. Rudnev notes that the quotation ceases to play the role of simple additional information, of references to another text, "the quotation becomes a guarantee of the text's self-increasing meaning."

Qani Layli bila Shirinkim, alardin noz o'rgansang,

*Qani Farxod ila Majnunkim, alarg'a ishq o'rgatsam*⁸

This extract from the conversation between Zaynab, Mushtariy, and Chulpanoy in Tahir Malik's "Shaytanat" (Devildom) demonstrates the author's skillful use of intertextual techniques. In it, Tahir Malik introduces an additional layer of meaning to the text by citing two verses attributed to Babur Mirza. The author's use of these quotations enriches the plot situation, deepens the artistic interpretation of the characters' psyche, and acts as an aesthetic bridge connecting the work with the classical Uzbek literary traditions. Thus, quoting verses — that is, the use of quotation as an intertextual element — appears as an important artistic tool that further enhances the meaning and mood of the work.

A brief and indirect reference to a text, individual, or event, a more complex form of intertextuality is an allusion. It is known that the term "allusion" appeared in many European languages as early as the XVI century. However, despite the long tradition of using this word in foreign literary studies and linguistics, the phenomenon itself began to be actively studied only in the late XX century. The "Great Soviet Encyclopedia" gives the following definition: Allusion (from Latin. *allusio* – a joke, a hint), in fiction, oratorical, and colloquial speech, is one of the stylistic figures: a hint at a real political, historical, or literary fact that is presumed to be generally known.

The inserted text may take the form of a **microtext**—such as a proverb, quotations from famous writers (aphorisms), excerpts from poems or even a single line, as well as songs, lullabies, or traditional chants. It may also appear as a **macrotext**—such as a story, legend, myth, or hadith.

*Sulton Mah'mud ibni Sabuktagin vafotidan yuz yil utgach, podshohlardan biri tush kurdi: kabrda Sulton Mahmudning badani chirib, tuprokka aylangan, ammo ikki kuzi tirikligidagi day nazar qilib turardi. Hukamolar bu tush ta'birini aytolmasdilar. Shunda bir darvish kelib dedi-ki: «Mulk, saltanat boshqalarga kolganidan kanuz kuz nogirondir»...*⁹

⁷Гришунин А.Л. Ситата // Литературный энциклопедический словарь. М.: Просвещение, 1987. С.333.

⁸ Tohir Malik "Shaytanat" 5-kitob. – T.: O'qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – B.168.

⁹ Tohir Malik "Shaytanat" 5-kitob. – T.: O'qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – B.415.

The passage is extracted from Tohir Malik's "*Shaytanat*" and, from an intertextual analysis perspective, encompasses two primary elements: allusion and macrotext. The reference to the historical figure — Sultan Mahmud ibn Sabuktagin — functions as an intertextual allusion, relying on the reader's historical and cultural knowledge and evoking the historical context. At the same time, the dervish's statements concerning ownership and sovereignty, presented in the form of a proverb or aphorism, operate as a distinct artistic unit within the text and are therefore regarded as a macrotext element. Consequently, the passage blends historical facts, artistic details, and traditional wisdom, imparting profound moral and philosophical meaning to the reader. This intertextual connection introduces multiple layers of significance and contextual richness, further enhancing the artistic character of the work.

Conclusion: Intertextuality serves as a fundamental concept in the generation and understanding of texts, portraying literature as a connected web rather than as distinct works. The intertextuality of a literary text manifests itself in various forms. The secondary text introduced into the main text may appear in different parts of the work, depending on the author's intention. An intertext may be incorporated into a literary work in the form of a title or an epigraph, and it may also occur in the middle or at the end of the work.

References:

1. References: Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar: Kristeva J. Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman Texte. / J. Kristeva // Critique, 1967. T. 23, № 239.
2. Beagrande R. A. De. Dressier W. Introduction to text linguistics. L.: N.Y., 1981. -XVI.-270p Presupposition and Interrextuality Author (s): Jonathan Culler Source: MLN. Vol.91.NO.6. Comparative Literature (Dec., 1976). Pp. 1380-1396.
3. Фатеева, Н.А. Интертекстуальность и её функции в художественном дискурсе Текст. / Н.А. Фатеева // Известия АН. Сер. литературы и языка, 1997. Т. 56.
4. Usmon Nosir. Atlas-she'riy drama. - Toshkent-: Fan, 1988. O'zbek tili frazeologik lug'ati [Matn] : lug'at / Sh.Rahmatullayev, N.Mahmudov, Z.Xolmanova, I.O'razova, K.Rixsiyeva. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyotmatbaa ijodiy uyi, 2022. – 636 bet
5. Tohir Malik "*Shaytanat*" 5-kitob. – T.: O'qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. – B.168.

Xorazm xududida tosh davri turar-joylarining o'rganilishi yuzasidan ba'zi mulohazalar.

Matyaqubov Toyirjon Sultanbayevich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Ijtimoiy – Iqtisodiy fanlar fakulteti
Tarix kafedrası o'qituvchisi.

E-mail: minorgroup064@gmail.com

Tel: +998(97)-091-78-48

Orcid: 0009-0003-3991-0108

Annotatsiya: Maqolada Xorazm xududining tosh davri turar-joylarining o'rganilishi yuzasidan ba'zi mulohazalar keltirilgan bo'lib, mintaqa tarixini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ushbu izlanishlar Xorazmning qadimgi davrlardan boshlab hozirgi kungacha bo'lgan davrdagi tarixiy rivojlanishini, qadimgi tosh davri jamiyatining ijtimoiy tuzilishi va ekologik sharoitlari haqida yangi bilimlar olish imkoniyati beradi.

Kalit so'zlar: Janubiy Oqchadaryo, Janbasqala, Janbos, kartografiyasi, Qavatqala.

Abstract: The article presents some considerations on the study of the Stone Age settlements of the Khorezm region, and many scientific studies have been conducted on the history of the region. These studies provide an opportunity to gain new knowledge about the historical development of Khorezm from ancient times to the present day, the social structure and ecological conditions of the Paleolithic society.

Key words: South Akchadarya, Janbasqala, Janbas, cartography, Kavatqala.

KIRISH (INTRODUCTION).

Mustaqillik yillari davri o'zbek xalqi tarixida sifat jihatidan o'tgan asrdan yuz bergan o'zgarishlari bilan farqlanishi xususiyatlarini anglash qiyin emas. Istiqlol yillarida O'rta Osiyo markazida geografik xolatini aks ettirgan o'lkamizda qadimdan joylashib, yozma manbalarda turli nomlarda qayd qilingan aholining tarixiy davr, uning turli bosqichlarida tabiiy iqtisodiy manbalardan uddaburon va ephillik bunyodkorlik faoliyatlari natijalari bo'lgan arxeologik yodgorliklarni ilmiy-xolislik va tarixiy-xronologik jihatlarini o'rganish masalasida keng imkoniyatlar yuzaga kelgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI (LITERATURE ANALYSIS).

Amudaryo o'ng va so'l sohilida ajdodlarimizning turar-joylari tarixini o'rganishda mazkur davri xususiyatlarini quyidagicha izohlash mumkin.

Birinchi xususiyati Xorazm ekspeditsiyasini ilmiy faoliyati yakun topganligi;

Ikkinchisi Horijiy davlatlar bilan xamkorlikda ilmiy ishlar loyihalari asosida birlashgan arxeologik ekspeditsiyalar axoli turar-joylarida arxeologik tadqiqotlar olib borilishi natijasida noyob moddalar olinishi (Qoraqalpog'iston-Avstraliya (1995 y) Ilmiy markaz (Sidney Universiteti Toshxirmon vohasida Aqshahanqala, Toshxirman, Qoraqalpog'iston-Rossiya ilmiy markazlari (Institut etnologi i antropologi N.N.Mikluxe-Maklaya RAN, SHarq xalqlari davlat san'at muzeyi, SHarqshunoslik instituti RAN 2019 y). Ellikqal'a tumanida Qirg'iz qalada olib borilgan qazishma natijasida tarixshunoslik fanini yangi manbalar bilan rivojlantirish imkoniyati hosil bo'ldi. Darhaqiqat arxeologik ekspeditsiyalar tomonidan ishlab chiqilgan loyihalar mavzusi Xorazm vohasida antik davrga oid yodgorliklarni o'rganish nazarga olinganligi sabab (Qirg'izqala yodgorligi tarixiga oid yangi manbalarni olish) bo'lganligi bois, ajdodlarimizni neolit, bronza davriga oid turar-joylarni ruyxatga olib, ularda qazishma ishlarni olib borish

chekkada qolib ketgan. Xorazm ekspeditsiyasi xodimlari tomonidan o'tgan asrda nashrlarda qayd qilingan tarixiy ma'lumotlarni umumlashtirgan adabiyotlar ilmiy jamoatchilik e'tiboriga xavola qilingan. Qoraqalpog'iston respublikasi ilmiy markazlari (tomonidan tashkil qilingan ekspeditsiya va arxeologik guruhlar antik va ilk o'rta asrlarga oid yodgorliklarda qazishma ishlari xamda Xorazm Ma'mun akademiyasi, Urganch Davlat Universiteti xamkorligida arxeologiya ekspeditsiyalari xam antik davr yodgorliklarda qazishma ishlarni olib borishiga e'tibor qaratilganligini qayd qilish joiz.

Xorazm xududi tosh davri turar-joylarining arxeologik jihatidan o'rganilishi mavzusini tadqiq qilish jarayonida Tolstov S.P. [17], Kun A.L. [13], Terenojkin A.I. [14], Itina M.A. [11], Vinogradov A.V. [4], Bijanov E.B. [1] kabi ko'plab olimlarning ilmiy izlanishlariga murojaat qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR (DISCUSSION AND RESULTS)

1939 yilda Xorazm ekspeditsiyasi Turtkul tumani geomorfologiyasini tasvir qilgan Janbasqala balandligi ushbu atamaga ega bo'lgan Janbasqalga yodgorligidan 1,5 km janubi-g'arbida joylashgan manzilgoh 50x50 m maydondan qazishma ishlari olib borilishi tufayli, maydon 24x17m (320m²). Madaniy qatlamdan olingan moddiy ashyolar quyidagi gruppalariga bo'lingan. YUqori qatlamdan olingan:

Kulol ashyolari 10 ga

Bezakli-4

Bezaksiz-6

Tosh qurollar 10

Baliq suyaklar 59.

Quyi atlamidan 200 ta shakli turli kulol namunalari. SHundan 80 ta quyi qatlamga, 15 tasi yuqorisiga oid bo'lgan idish-tavoqlar olingan ular shakli bo'yicha gruppalariga bo'lish imkoniyati mavjud:

-Tik yo'nalgan katta hajmli, tagi yassi, ustki qismi aylana 20-30 sm, balandligi 40 sm.

-Kosalar shakli bo'yicha birnecha guruhlariga bo'lish mumkin xajmi kichik kosalar (5-8 sm).

-Kemasimon idishlar.(30-35 sm)

1.Bezaklarning tasvirlanishi xilma-xil kulolchiligini birnecha gruppaga bo'lish mumkin:

1.Gruppa-ilk neolit davri;

2.Gruppa-o'rta neolit davri

1945 yilda Janbos-4 manzilgohi shimoli-sharqida qazishma ishlari olib borilishi tufayli 60 kv.m. kulolchilik va tosh mehnat ashyolari olingan [17]. SHu bilan birga, 1945 yilda arxeologik dala amaliyoti o'tkazilishi munosabati bilan 1940 yilda 18 ta bo'lsa, shu yili Janbas-5, 11,12,14,18 neolit davri manzilgohlar ro'yxatga olingan [4].

1954-1956 yillarda Xorazm ekspeditsiyasi Turtkul va Beruniy rayonlarini markaziy sharqiy xududlarida arxeologik qidiruv ishlarini olib borilgan. Jumladan, 1954-1955 yillarda Janubiy va SHarqiy xududlarida qidiruv ishlari Ko'kcha, qo'rg'oshin, DJingildi, Kaundi balandliklari atroflarida Kunyak, DJingeldi, Kaundi 3,4 manzilgohlarida qisman olingan [16]. 1956-1957 yillarda Janubiy Oqchadaryo havzasida dala amaliyoti natijasida ro'yxatga olingan DJingeldi 6, Qavat-5, Qo'rg'oshin G,D manzilgohlarida madaniy qatlamlaridan moddiy ashyolar olinishi munosabati bilan yangi moddiy ashyolar olingan [17]. 1958-1961 yillarda Oqchadaryo havzasi janubiy qismi va Sulton Uvays tog'i atroflarida Qavat-5, Qavat-7 manzilgohlari madaniy qatlamlaridan tosh mehnat qurollari va kulolchilik ashyolari olinishiga erishilgan [15]. Qavat-3,7 manzilgohlari bilan bir qatorda Bayram-Qazg'on qudug'i atrofida (12,5 km janub Janbasqaladan)

Bayramqazg'on-4,6 manzilgohi madaniy qatlamidan (maydoni 15x15 m) olingan. Pichoqsimon plastinkalar-81 ta, Nukleuslar-6 ta, xamda to'liqsimon bezakli sopol parchalaridan iborat bo'lgan [4]. SHu bilan birga, Bayram-qazig'on qudug'idan 10 km sharqda Mamur 1,3, 3 A, 3 B, 4 Kunyak- Qazg'on qudug'i yaqinida Kunyak-1, Ding'ildja-6 manzilgohlarida arxeologik izlanishlar olib borilib, noyob moddiy ashyolar olingan [5].

Sulton Uvays tog'i atroflarida arxeologik dala amaliyoti davrida Burli-3, shimoli-sharqiy xududida Kamisti qudug'i, Uch-Tagan balandligi xamda Baldjan qudug'i, shimoliy, shimoli-g'arbiy Baraktamdan Jumir-Bulak vohasida neolit davriga mansub manzilgohlarda qazishma ishlari olib borilib, natijalari ilmiy jamoatchilikka havola qilingan [4]. 70 yillar boshlarida M.A.Itina, Qarriqizil, Tuyamo'yin xududida, (Qushbuloq, Sulton Sanjar, B.I.Vaynberg Sariqamishbo'yi xavzasi xududi janubi-g'arbiy xududi Quysisoy balandligi, atrofida Tumekkichidjik neolit davri oid manbalar olingan [10]. Quyi Amudaryo xududi shimolida Sulton Uvays tog'i etaklarida o'tkazilgan arxeologiya dala amaliyoti davrida o'tgan asrning 70 yillari boshida ro'yxatga olingan Burli-3 manzilgohi madaniy qatlamidan tosh davri so'nggi bosqichi mil.avv-gi IV ming yillikkacha bo'lgan toshdan ishlangan mexnat qurollari olingan [6]. Demak, Xorazm vohasi shimolida Sulton Uvays tog'i Xorazm vohasi neolit davriga oid urug' jamoalari arxeologik belgilari, ularni joylashtirishini nazarga olib, ularni kartografiyasini ishlab chiqish imkoniyati mavjud. Atroflari ibtidoiy ovchilar tomonidan o'zlashtirilgan ilk etnik makon hisoblanadi.

1. Janubiy Oqchadaryo havzasi: Janbasqala balandligi atrofi balandligi arxeologik belgilari Janbos-4, 5, 11, 12, 18. Janbasqala balandligi ilk neolit davri kartografiyasi.

2. Qavatqala yodgorligi atroflari arxeologik belgilari-Qaat 5,7, 8, Bayram Qazgan-4,5,6 manzilgohlari kartografiyasi geografik jihatidan cheklangan.

3. Janbasqala antik davr yodgorligi 11,5km janubi-sharqiy, Bayram-qazg'on qudug'idan-10 km sharqiy xududi kartografiyasi turar-joylar joylashgan Mamur guruhi: Mamur-3, 3 b, 4, Kunyak-1, DJingeldi-6. Mazkur kartografiyasiga janubiy xudud arxeologik belgilar jalb qilinadi.

2. Qo'rg'oshinqala balandligi kartografiyasi va arxeologik belgilari.

Balandlikni joylashishi janubiy Oqchadaryo irmog'i shimoliy qismi, arxeologik belgisi-Qurg'oshin G, D, 2.

3. CHokoloksoy pasttekisligi va Oqchadaryo yulagi kartografiyasi va arxeologik belgilari 60 va 65 nuqtalar.

4. Janubiy va SHimoliy Oqchadaryo xavzasini birlashtirgan Tadj-Qazg'on vohasi kartografiyasi: Arxeologik belgilari-Tadjkazgan-2,3, 13,14. 6, 6 a, 8,10.

Oqchadaryo xavzasini Markaziy va Janubiy kartografiyasi tarkib topgan.

5. Oqchadaryo havzasi shimoliy kartografiyasi va arxeologik belgilari: Mazkur xudud Oqchadaryo irmog'i suv toshqini natijasida Markaziy va Janubiy xududlarga qaraganda odamzot kam o'zlashtirgan. SHu sababdan kartografiyasida arxeologik belgilar juda kam. Kamisti, Baldjan quduqlari, Jumir-Bulak vohasida birnecha punktlar xamda Oqchadaryo irmog'i shimolida Baraktam 10 xamda Burli shaxtasini joylashtirish mumkin. Mazkur kartografiyaga Burli-3 manzilgohini joylashtirish mumkin.

SHu ma'noda Tuyamo'yinda Pitnak xamda Sariqamishbo'yi xavzasi janub-g'arbida Quysisoy balandligi qamrab olgan kartografiyasi va arxeologik belgilarini izohlash mumkin:

Tuyamuyin xududi Pitnak atrofi Qushbuloq, Sulton Sanjar, Qarriqizil Quysisoy balandligi-Tumekkichidjik.

A.V.Vinogradov qayd qilishicha Oqchadaryo xavzasida Neolit davriga oid manzilgohlarni geografik o'rni xajmi quyidagicha bo'lgan.

Janbos-4-Janbosqala balandligi yon qismiga, geografik o'rni aylana, shakli, shimoli-sharqiy janubi-g'arbiy qaratilishi, kirish shimoli-sharqiy tomonda 17 x24-320 kv.m.

Tolstov manzili-Kirish janubida, 9x12-13. 110-120 kv.m. Janbas-5-hajmi 17x35 kv.m. Kirish qismi sharqiy xududda.

Janbas-12-geografik o'rni-30x30 kv.m. Janbos-11-30x15 kv.m. Kirish qismi janubida.

Qavat-7- geografik o'rni aylana shaklda, uzunligi 30-31 m, qisqa devori-18-19 m. Uylarni joylashishi 360x380 m². Kirish-sharqida.

Bayram-Qazg'on-geografik joylashishi 15x15 kv.m. Kirish-g'arbiy xududda.

Bayram-Qazgan-4. Geografik o'rin xajmi 30x35x15-20 m. Kirish qismi janubda.

Taji-Kazgan-3. Geografik joylashishi 40x25 m. Kirish qismi sharq tomonda. Mamur-3-maydon xajmi 15-18 x 10-12 m.

Kirish-janubiy devorda.

Mamur-4 joylashgan maydon xajmi 20x20 m. Kirish qismi sharqida. Ma'mur-1 geografik o'rin xajmi 100x 150 m. Kirish qismi g'arbida Kunyak-1 joylashish xajmi 100x100 m.

Kirish qismi shimolida.

Tadji-kazgan-13 geografik joylashish hajmi 25x30 m. Kirish qismi janubda.

Janubiy Orolbo'yi xududida neolit davri urug' jamoalari turar-joylarni arxeologik jihatidan o'rganilishi yagona emas. Arxeologik izlanishlar natijalariga ko'ra, Xorazm vohasiga asosi geologik jihatidan yaxlit, ammo geomorfologiyasi jihatidan qo'shni xududlarda neolit davri odamlari xo'jalik-madaniy xududlarda o'rtnashib, tabiiy resurslardan unumli foydalanishi barobarida geografik kenglikda etnik jarayonlarni olib borib, kartografiya xolatini aks ettirganlar. Misol tariqasida O'zbekistonning shimoli-g'arbi oxirida Ustyurt platosi kengligi joylashgan, geografik manzarasi jixatidan Janubiy Orolbo'yi xududidan farqlanish xolati ancha. E.B.Bijanovning Ustyurt xududida keng miqyosda olib borgan arxeologik tekshirishlar natijalariga ko'ra, CHuruk-12 manzilgohi ovchilari yangi avlodlari janubi-sharqiy va janubi-g'arbiy xududlarida mezolit davri urug' jamoalari janubi-sharqiy xududlarni o'zlashtirib neolit davrida etnik jarayonlarni olib borganlar (Oqtoylik, Aydabol - ilk neolit, Kosbuloq, CHuruk-5, Allam-o'rta neolit, Isatoy, CHuruk-1, Kaskajal, Oqtumsiq manzilgohlari aholisi neolit davri so'nggi davrida ota-bobolari kundalik amaliy ishlarini davom ettirganlar [1]. Amudaryo o'ng sohili xududi geografik xolati Qizilqum manzarasini davom ettirgan Quyi Zarafshon vodiysida YA.G'.G'ulomov raxbarligida Mahondaryo arxeologiya guruhi o'tgan asrning 50 yilidan boshlab dala amaliyoti davrida ro'yxatga olingan Kichik va Katta ko'llar qurib qolgan xududlarida aholi tamonidan qoldirib ketilgan.

Darbozaqir 1, manzilgohlari madaniy qatlamlarida (hajmi 81 m²) olingan artefaktlar Janbos-4 urug' jamoalari xujalik an'janalarini takror qiladi [7]. SHu bilan birga, Quyi Zarafshon vodiysi CHorbakti vohasida manzilgohlarda amalga oshirilgan qazishmalar natijasida olingan ashyolar neolit davriga oid bo'lib, Darbozaqirliklar an'janalarini davom ettirganliklaridan dalolat beradi [18]. Zarafshon daryosi Daryosoy irmog'i quyi havzasi xududida Uchashi- 131 manzilgohi madaniy qatlamidan olingan materiallar mil.avv. VI ming yillik ikkinchi yarmi yoki oxiriga mansubligi aniqlangan [2]. Demak, Uchashi -131 O'zbekiston tabiiy-iqtisodiy xududlarida Neolit davri ilk manzilgoh bo'lgan, qo'shni xududlarga yoyilish tayanch vazifasini bajargan degan mulohazani qayd qilish mumkin. Qizilqumning ichki qismi-Qizilqumni janubi-g'arbiy xududi bo'lgan Qorakatin botiqlar atroflari bir-biriga ulanib ketgan 20 dan ortiq suv havzalariga

aylanganligi sabab, "Lavlakan" nomligida 300 dan ziyod manzilgohlardan faqat Lavlakan-26 manzilgohi arxeologik jihatidan o'rganilishi natijasida Darbazaqir-2 manzilgohi urug' jamoalari kulolchilik ashyolari bezaklari takrorlanadi [3].

Zarafshon vodiysi o'rta qismi (hozirgi Samarqand viloyati xududi) da ro'yxatga olingan turarjoylar-Oxalik manzilgohida o'tkazilgan arxeologik izlanishlar natijalariga ko'ra, ilk neolit davriga oid bo'lgan [19]. SHu bilan birga Qoratepa tog' massivi xududida DJangal-1 Tepaqul manzilgohlari madaniy qatlamlaridan olingan materiallar neolit davriga tegishli bo'lgan [8]. O'zbekiston tabiiy-iqtisodiy xududlardan biri, o'ziga xos geografik xususiyatlari bilan farqlanuvchi Farg'ona vodiysi urug' jamoalarini Neolit davri tarixini o'rganishda ahamiyati beqiyos. U.Islamovning ko'p yillik ilmiy tadqiqoti natijalariga ko'ra, Farg'ona vodiysi axoli tomonidan Selengur g'or-makoni o'zlashtirishida natijasida ilk etnik manzilgoh bo'lgan [9]. Toshkent vohasi geografik manzarasi, tabiiy boliklari, aholining joylashishi jihatidan o'ziga xos xususiyatini Oxangaron va CHirchiq vodiylari tasvir qilgan. Arxeologik izlanishlar natijalariga ko'ra, Tuyabo'g'iz suv ombori atroflaridan neolit davriga oid qirg'ichlar, plastinkalar olingan [12].

Xulosa

Yuqorida zikr qilingan ma'lumotlardan kelib chiqib quyidagi yakuniy xulosaga kelish mumkin: Sulton Uvays tog'i, YOnboshala balandligi atroflari Oqchadaryo xavzasi, Tuyamuyin, Sariqamishbuyi xavzasi Dovdon irmog'i quyi xavzasi Quysisoy balandligi, Ustyurt, Sirdaryo quyi xavzasi, Quyi Zarafshon vodiysi, Qizilqum, Toshkent vohasi va Farg'ona vodiysi neolit davri manzilgohlari joylashish, xududiy chegaralarini shartli belgilar bilan arxeologik jihatidan o'rganilish kartografiyasida tasvir qilinish imkoniyati mavjud. Kezi kelganda qayd qilish lozim bo'ladi, yuqorida zikr qilingan tabiiy-iqtisodiy xududlarda axolining joylashishi bir-birini takror qilmaydi, shu ma'noda xududlarni aloxida kartografiyasini ishlab chiqish imkoniyati mavjud. Masalan. Ustyurt chinkida neolit davri urug' jamoalarda tarqoq joylashgan. Oqchadaryo xavzasini axolining joylashishi uch xududga ajratish mumkin: Janubiy, markaziy va janubiy xududlarda urug' jamoalari joylashishida farqlanish xolati kartografiyada o'z mazmunini topgan. Tuyamuyin, Sariqamishbuyi xavzasi janubi-g'arbiy xududi Quysisoy balandligi, axoli joylashishi farqlanish xolati shimoliy-janubiy Uzboy xududi neolit davri urug' jamoalari joylashish kartografiyasi shakllangan. Bunda turar-joylarning ilk joylashish xaritasi, axoli oshgandan keyin tarkib topgan kartografiyasi manzarasi davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бижанов Е.Б. Неолитические памятники юго-Восточного Устюрта //Древняя и средневековая культура юго-восточного Устюрта-Ташкент, Фан, 1978-С 18-79.
2. Виноградов А.В, Мамедов Э.Д, Супержицкий Л.Д. Первые радиоуглеродные даты для неолита Кызылкумов //СА-М.:Наука, 1977 № 4-С. 267-269.
3. Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы Среднеазиатского междуречья //ТрХАЭЭ-М.:Наука 1981-Т. XIII- С 94-104.
4. Виноградов А.В. Неолитические памятники Хорезма-М.:Наука, 1968. № 8-С. 1001-101.
5. Виноградов А.В. Ранне Келтеминарская стоянка Куняк-1 //КСИЭ-М.:Наука,1958. Вып. XXX-С 16-22.
6. Виноградова Е.А. Первые палеолитические находки Султон Уиздаге //Приарале в древности и Средневекове-М:Наука, ИВЛ РАН, 1998-С 74-77.

7. Гулямов Я.Г, Исламов У. Аскарлов А.Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелия в Низовях Зарафшана-Ташкент,:Фан. 1966. 266 с.
8. ДЖуракулов М.Ж, Холматов Н.У. САМДУ археологик тадқиқотлар саҳифасидан /Ўзбекистонда археологик тадқиқотлар-2000 й. Самарқанд 2001-Б. 62-68.
9. Исламов У.И. Древнейшая пещерная палеолитическая стоянка-Селенгур Ферганской долине //СА-М.:Наука, 1990. № 2-С 115-126.
10. Итина М.А. Памятники эпохи неолита и бронзы /Древности Южного Хорезма /ТрХАЭЭ-М.:Наука, 1991.Т. XVI- С 66-72.
11. Итина М.А. Хорезмская экспедиция-основные итоги и перспективы исследования //Культура и искусство Древнего Хорезма-М.:ИВЛ-Наука 1981-С 4-16.
12. Кабиров Ж, Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси-Тошкент, Ўқитувчи, 1990-Б. 80.
13. Кун А.Л. Культура Низовев Амударии //Материалы для статистики Туркестанского края-СПб, 1876, Вып- IV-С 237.
14. Тереножкин А.И. Археологические разведки в Хорезме //СА - М.: Наука 1940 Вып VI. - С 169.
15. Толстов С.П, Жданко Т.А, Итина М.А, Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции АН СССР в 1958-1961 гг //МХЭ, М.:Наука, 1963. Вып-6-С 4-6.
16. Толстов С.П, Работы Хорезмской археолого-этнографической экспедиции АН СССР в 1954 г./СВ, 1945. № 6-С. 95-103.
17. Толстов С.П. Хорезмская археолого-этнографическая экспедиция Академии наук СССР 1945 г //Известия Ан СССР, Серия, Истории и философии-М:Наука, 1946 Т.3, вып- 1-С 83-86.
18. Холматов Н.У. Новые неолитические памятники на староречьях Зеравшана //Новые открытия в Приарале-М.: Наука, 1991. Вып-1.- С. 4-32.
19. Худойбердиев Р.А.Агалик-Новая стоянка каменного века /Узбекистон в древности и средневековье-Самарканд, 1991-С 13-15.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mustaqil ta'lim vosiotasida kasbiy komententliginin rivojlantirish**Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi**

Pedagogika bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent. Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogika kafedrasini mudiri

Israilova Oydin Uchkun qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhiti sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy mahoratini rivojlantirishning pedagogik va psixologik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli kompetensiya, mediapedagogika, interaktiv platformalar, psixologik tayyorgarlik va raqamli ta'limning afzalliklari hamda cheklovlari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, raqamli kompetensiya, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, mediapedagogika, interaktiv platformalar, psixologik tayyorgarlik, raqamli muhit, pedagogik imkoniyatlar, psixologik imkoniyatlar, zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

Annotation: The article analyzes the pedagogical and psychological opportunities for developing the professional competence of future primary school teachers within a digital educational environment. It scientifically examines digital competence, media pedagogy, interactive platforms, psychological preparation, as well as the advantages and limitations of digital education.

Keywords: digital education, digital competence, primary school teacher, media pedagogy, interactive platforms, psychological preparation, digital environment, pedagogical opportunities, psychological opportunities, modern educational technologies.

Аннотация: статье анализируются педагогические и психологические возможности развития профессионального мастерства будущих учителей начальных классов в условиях цифровой образовательной среды. Раскрываются сущность цифровой компетенции, медиа-педагогики, интерактивных платформ, психологической подготовки, а также рассматриваются преимущества и ограничения цифрового обучения на научной основе.

Ключевые слова: цифровое образование, цифровая компетентность, учитель начальных классов, медиа-педагогика, интерактивные платформы, психологическая подготовка, цифровая среда, педагогические возможности, психологические возможности, современные образовательные технологии.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim tizimida ham asosiy omillardan biri bo'lib bormoqda. Xususan, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli kompetensiyaning shakllanishi va ularning kasbiy mahoratini oshirishda muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023–2026 yillarga mo'ljallangan "Raqamli ta'lim" strategiyasi ham aynan o'qituvchilarni raqamli muhitga mos ravishda tayyorlash asosiy vazifalardan biri sifatida belgilagan.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi zamonaviy ta'lim jarayonida nafaqat dars beruvchi, balki texnologik fikrlovchi metodist, media-pedagog, raqamli vositalardan samarali foydalanadigan mutaxassis sifatida faoliyat olib borishi zarur. Shu bois, bo'lajak pedagoglarni raqamli ta'lim

muhitiga mos holda tayyorlash jarayonining pedagogik-psixologik asoslarini chuqur o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Raqamli ta'lim muhitining mazmuni va ahamiyati

Raqamli ta'lim muhiti – bu elektron darsliklar, onlayn platformalar, masofaviy ta'lim tizimlari, multimedia resurslari, raqamli didaktik vositalar, virtual laboratoriyalar, sun'iy intellekt imkoniyatlari kabi texnologik komponentlardan iborat o'quv ekotizimidir. Bu muhit o'qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirish uchun quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ta'lim jarayonini individuallashtirish;
- interaktiv metodlardan keng foydalanish;
- o'quv jarayonini innovatsion tashkil etish;
- o'quvchilarning mustaqil o'qish faoliyatini kuchaytirish;
- psixologik moslashuv imkoniyatlarining kengayishi;
- ijodiy o'qitish uchun multimedia kontent yaratish.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda pedagogik imkoniyatlar

1. Raqamli kompetensiyani shakllantirish

Raqamli kompetensiya — bu o'qituvchining raqamli texnologiyalarni o'qitish jarayonida samarali qo'llash malakasi bo'lib, u quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- axborot bilan ishlash ko'nikmalari;
- elektron o'quv materiallarini yaratish;
- raqamli baholash usullaridan foydalanish;
- interaktiv platformalar bilan ishlash;
- media savodxonlik.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida Google Classroom, Moodle, Zoom, Padlet, Kahoot, Quizizz kabi vositalardan foydalanish ularda metodik moslashuvchanlik va texnologik savodxonlikni oshiradi.

2. Mediapedagogika imkoniyatlari

Mediapedagogika boshlangan sinflarda ta'limni vizual, audio va animatsion usullar bilan boyitish imkonini beradi. Bu jarayon:

- o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi;
- mavzuni tezroq anglashga yordam beradi;
- ko'rgazmalilik tamoyilini kuchaytiradi;
- kreativ fikrlashni qo'llab-quvvatlaydi.

Mediapedagogika bo'lajak o'qituvchidan video, animatsiya, infografika, raqamli taqdimot kabi kontentlarni yaratish malakasini talab etadi.

3. Didaktik imkoniyatlarning kengayishi

Raqamli vositalar didaktik jarayonni yanada boyitadi. Masalan:

- interfaol darslar tashkil etish,
- elektron test tizimlari orqali baholash,
- virtual o'yinlar orqali darsni qiziqarli qilish,
- masofaviy ta'lim imkoniyatlari.

Bu esa bo'lajak o'qituvchining metodik mahoratini chuqurlashtiradi.

Psixologik imkoniyatlar

1. Raqamli psixodiagnostika

O'quvchilarning psixologik holatini masofadan turib baholash imkoniyatining paydo bo'lishi bo'lajak o'qituvchilar uchun yangi tajriba hisoblanadi. Bunda:

- e'tibor darajasi,
- qiziqishlar spektri,
- motivatsiya turi,
- emotsional barqarorlik

kabi ko'rsatkichlar maxsus elektron testlar yordamida aniqlanishi mumkin.

2. Gamifikatsiya orqali motivatsiyani oshirish

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yinlashtirilgan ta'lim eng samarali metodlardan biridir.

Gamifikatsiya bolalarda:

- qiziqish,
- mas'uliyat,
- raqobat,
- ijodkorlik

3. O'qituvchining psixologik barqarorligi

Raqamli ta'lim jarayonida o'qituvchi axborot ortiqcha yuklanishiga duch keladi. Shu sababli:

- stressni boshqarish,
- vaqtni rejalashtirish,
- emotsional intellekt,
- raqamli gigiyena

kabi psixologik ko'nikmalarni shakllantirish muhimdir.

Raqamli ta'limning afzalliklari va cheklovlari

Afzalliklari:

- innovatsion vositalardan foydalanish;
- o'quvchilarni darsga jalb etishning kuchayishi;
- o'qituvchining metodik imkoniyatlarining kengayishi;
- masofaviy ta'limning qo'llanilishi.

Cheklovlari:

- texnik vositalar yetishmasligi;
- internet sifati bilan bog'liq muammolar;
- o'quvchilarda chalg'ishning ko'payishi;
- axborot xavfsizligi masalalari.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini raqamli muhitga tayyorlash strategiyalari

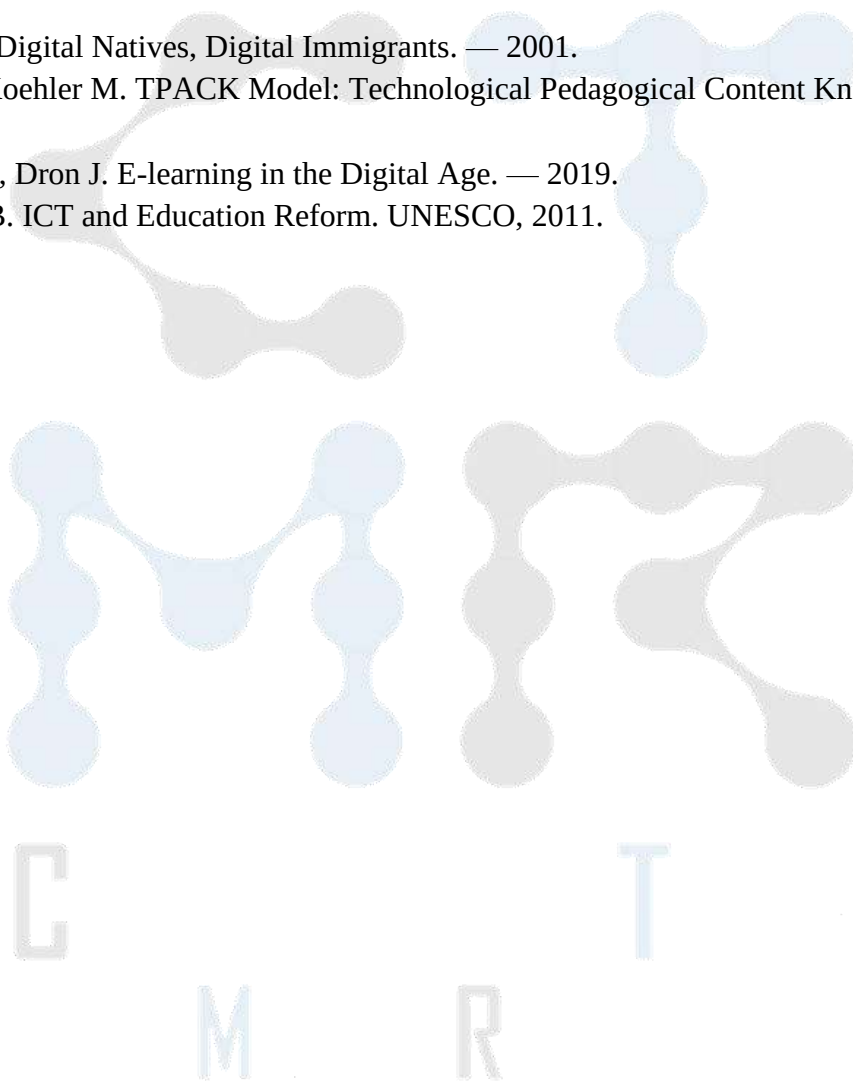
- raqamli kompetensiyani modulli o'qitish;
- amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish;
- media savodxonlikni rivojlantirish;
- o'qituvchi uchun raqamli portfoliolar yaratish;
- psixologik tayyorgarlikni kuchaytirish;
- xalqaro tajribalarni o'rganish (Estoniya, Janubiy Koreya, Finlyandiya).

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhiti bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilining kasbiy mahoratini oshirishda ulkan pedagogik va psixologik imkoniyatlarni taqdim etadi. U

o'qituvchini yangicha fikrlaydigan, innovatsion texnologiyalarni amaliyotga qo'llay oladigan, ijodkor, raqamli savodxon mutaxassisga aylantiradi. Shu sababli o'qituvchilarni raqamli ta'lim muhitida tayyorlash jarayoni uzluksiz, tizimli va ilmiy asoslangan bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyasi 2023–2026" hujjati.
2. Hasanboeva O., Yo'ldoshev J. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: O'zMU, 2021.
3. Xodjayev A., Karimova V. Psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2020.
4. Turdiboeva N. Raqamli ta'lim va innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2022.
5. UNESCO. Digital Literacy in Education. Paris, 2021.
6. European Commission. DigCompEdu: Digital Competence of Educators Framework. Brussels, 2020.
7. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. — 2001.
8. Mishra P., Koehler M. TPACK Model: Technological Pedagogical Content Knowledge. — 2006.
9. Anderson T., Dron J. E-learning in the Digital Age. — 2019.
10. Kozma R.B. ICT and Education Reform. UNESCO, 2011.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIVLIKNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI (TEXNOLOGIYA DARSLARI MISOLIDA)

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

Pedagogika bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent. Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy
Pedagogika Universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogika kafedrasini mudiri

Jurayeva Ozoda Ortiq qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 1-bosqich magistri

Anatatsiya

Ushbu tezisdagi boshlang'ich sinfi o'quvchilarini kreativ fikrlash qobiliyatini aniqlash va shakllantirish hamda bilim va tasavvurlarini kengaytirishning samarali usullari ifoda etiladi. Bu esa o'z navbatida bizga o'quvchilar har bir ishga jumladan darslarga ham ijodiy va kreativ yondashishini beradi. Ta'limning asosiy vazifasi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iboratdir. Shuningdek, ularga bilim bilan birga borliqda bo'layotgan voqea hodisalarni tahlil qilib kreativ fikrlab ijodiy yondashishni o'rgatishdan ham iboratdir. Shu tariqa o'quvchilarni dunyo qarashini boyitishga birinchi qadamni qo'ygan bo'lamiz.

Kalit so'zlar: kreativlik, ijodiy yondashuv, bilim va tasavvur, kreativ fikrlash, ijodkorlik, kreativ shaxs, noodatiy yondashuv yechimlar

Anotation

This thesis presents effective methods for identifying and developing the creative thinking abilities of primary school students, as well as for expanding their knowledge and imagination. This, in turn, allows students to approach every task — including lessons — creatively and innovatively. The main goal of education is to form knowledge, skills, and competencies. In addition, it aims to teach students to analyze real-life events, think creatively, and approach them with originality. In this way, we take the first step toward enriching their worldview.

Аннотация

В данной тезисе выражены эффективные методы выявления и формирования у учащихся начальных классов способности к креативному мышлению, а также расширения их знаний и представлений. Это, в свою очередь, позволяет учащимся творчески и креативно подходить к каждому делу, в том числе и к учебным занятиям. Основная задача образования заключается в формировании знаний, умений и навыков. Кроме того, она состоит и в том, чтобы научить учащихся анализировать происходящие в реальности события, мыслить креативно и подходить к ним творчески. Таким образом, мы делаем первый шаг к обогащению их мировоззрения.

Kirish

Bugungi kunda ta'limda kreativ yondashuvni shakllantirish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Kreativlikni shakllantiradigan metodlar ta'lim jarayonida bolalarda ijodiy qobiliyatlar, o'z-o'zini rivojlantirish va eng muhimi kreativlikni shakllantirishga yordam beradi. Shu o'rinda savol tug'ilishi tabiiy kreativlik o'zi nima degani? Kreativlikni anglash va tushunish qiyin masaladir. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayoning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchundastlab "kreativlik" tushunchasining ma'nosini tushunib olish talab etiladi.

Ken Robinsoning fikriga ko'ra "kreativlik-o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui sanaladi.

Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi "kreativlik –shaxs tomonidan amalga oshiradigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim.

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash tushuniladi.

Yuqorida keltirilgan fikrlar asosida "kreativlik" tushunchasiga quyidagicha sharh berishimiz mumkin:

Kreativlik (lot, ing, "create" –yaratish, "creative" –yaratuvchi ijodkor deganidir. Demak, kreativlik ijod yoki yo'q narsadan yaratish kabi ma'nolarni beradi. Shaxsning kreativligi uning muloqotida, tafakkurida, his-tuyg'ularida va muayyan faoliyat turlarida aks etadi.

Asosiy qism

Demak, kreativlik bu –insonning butun hayoti davomidagi sifatlari majmii. Bugungi kunda kreativlik tushunchasini ta'lim sohasiga kirib kelishi biror bir muammo yoki fan doirasida o'rganayotgan bilimlarimizga yangicha ya'ni kreativ yondashish samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi. Buning uchun biz boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari bolalarda kreativ tushunchasini shakllantirishimiz va ularni amalda qo'llay olishlari uchun zaruriy bilim ko'nikmalarni berib borishimiz zarur bo'ladi. Bundan ko'rinib turibiki biz ta'lim jarayonida kreativlikni shakllantiruvchi metodikalardan ko'proq foydalanishimiz kerak bo'ladi. Va biz bu bilan bolalarning dunyoqarashini fikrlashlarini ularda yangi g'oyalarni yaratishga bo'lgan qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga hamda ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishga erishamiz.

IJODKORLIK -muayyan yangiliklarning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi.

Biz o'quvchilarda ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantira olsak, ular kelajakda ijodkor shaxs sifatida namoyon bo'ladilar.

IJODKOR SHAXS-ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda ijodiy natijalarga ega shaxs.

KREATIV SHAXS-jarayon yoki natijasi sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalar yechishga noodatiy usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs.

Agar biz kreativlikni shakllantirish metodikalarini boshlang'ich ta'lim fanlari kesimida ko'adigan bo'lsak, masalan, texnologiya fani jarayonlarida qo'llasak biz qanday natijalarga erishamiz? Bilamizki, texnologiya fanida bolalar na'munalarga qarab ishlarini amaliy bajaradilar. Biz ularga yasaydigan narsalarini faqatgina bitta usul bilan ko'rsatibgina qolmay, ularga boshqacha ranglar va boshqacha usullar yordamida yanada o'zgacha qilib yasashni o'rgatishimiz mumkin. Masalan, asalari yasash mashg'ulotini oladigan bo'lsak, biz bolalarga to'g'ridan –tog'ri asalari yasashni boshlang'ich demasdan balki ularga avval asalari haqida daslabki tushunchalarni aytib o'tishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Ularga asalari haqida qiziqarli ma'lumotlar berib, ularning hayotimizdagi ahamiyati, qanday qilib mashaqqat bilan asal yeg'ishlari haqida ma'lumotlar berib o'tsak, ularga dars yanada qiziqarliroq bo'ladi. Bundan tashqari bolalarga yasashayotgan narsalari haqida topishmoqlar hamda maqollar aytsak hamda bolalarning o'zlariga ularga tovush taqlidini va harakatlarini qildirsak dars yanada qiziqarliroq ma'lumotlarga boy bo'ladi.

Xulosa

Demak yuqoridagilardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki kreativlik deganda yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi. Agar biz bolalarda kreativlik tushunchasini shakllantira olsak ular albatta kreativ fikrlashni o'rganadilar. Shundan so'ng ular har bir masalaga va har bir fanga ijodiy yondashib kelajakda ham mavjud muammolarga ham kreativ fikrlash orqali yechib topa oladilar. Biz dars jarayonida o'quvchilarga kreativ metodlarni qo'llash orqali nafaqat fanlar doirasida kreativ fikrlashni o'rgatamiz balki kelajakda oldiga qo'yadigan reja maqsadlarini har tomonlama o'ylagan holda o'zgacha yondashadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kreativ pedagogika o'quv dasturi. Chirchiq 2024.
2. Internet saytlari
3. Kreativ pedagogika B.E. Karimova, B.N. Qurbonova 2023.

G'ulomova Shaxzoda Baxrom qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti magistri

Ilmiy rahbar: p.f.b.f.d. (PhD), dotsent Abrorxonova K.A.

ANNOTATSIYA: Ushbu tezisda O'zbekistonda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va davlat tomonidan tasdiqlangan normativ-huquqiy hujjatlar asosida boshlang'ich sinf tabiiy fanlar ta'limida STEAM yondashuvining o'rni yoritilgan. Mamlakatning 2030 yilgacha mo'ljallangan ta'lim strategiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Prezident farmonlari va Davlat dasturlarida belgilangan vazifalar bilan bog'liq holda STEAMning ustuvor yo'nalishlari chuqur tahlil qilingan. STEAM yondashuvi o'quvchilarda mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashni rivojlantirishi, amaliy faoliyatga yo'naltirilgan o'qitish imkoniyatlari, tajribalar o'tkazish va fanlararo integratsiya ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, ta'lim islohotlari, integratsiya, innovatsion metodlar, 2030 strategiya, eksperiment, kreativ fikrlash, loyihaviy ta'lim.

АННОТАЦИЯ: В данной работе раскрывается роль STEAM-подхода в преподавании естественных наук в начальных классах в контексте образовательных реформ, нормативно-правовых документов и государственных программ Республики Узбекистан. На основе Стратегии развития образования до 2030 года, Закона «Об образовании», указов Президента и государственных программ анализируются ключевые направления внедрения STEAM в начальное образование. Особое внимание уделено развитию критического, творческого и логического мышления учащихся, практико-ориентированному обучению, междисциплинарной интеграции и экспериментальной деятельности.

Ключевые слова: STEAM, начальное образование, естественные науки, интеграция, эксперименты, инновации, стратегия-2030.

ABSTRACT: This thesis explores the role of the STEAM approach in teaching natural sciences in primary school within the framework of educational reforms, legal documents, and state programs in Uzbekistan. Based on the Education Development Strategy until 2030, the Law "On Education," Presidential decrees, and national programs, the major priorities of STEAM implementation are analyzed. The study highlights how STEAM fosters critical, creative, and logical thinking, enhances practical and experimental learning, and strengthens interdisciplinary integration in early education.

Key words: STEAM, primary education, natural sciences, integration, innovation, experimentation, creativity.

Kirish: Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish har bir davlat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylangan. O'zbekistonda so'nggi yillarda ta'lim tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020), "2022–2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi", "Uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiya qilish" bo'yicha qabul qilingan Prezident farmonlari ta'lim mazmunini zamonaviylashtirishni, o'qitishning innovatsion usullarini keng joriy etishni talab qilmoqda.

Shu jarayonda STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi alohida ahamiyat kasb etib, boshlang'ich sinf o'quvchilarida amaliy, ijodiy, tizimli va tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi samarali metod sifatida qaralmoqda.

1. O'zbekiston ta'lim tizimidagi islohotlar va STEAMning ahamiyati

1.1 Normativ-huquqiy asoslar

STEAMni ta'lim jarayoniga tatbiq etishda quyidagi hujjatlar muhim ahamiyatga ega:

- **“Ta'lim to'g'risida”gi Qonun (2020)** — ta'limda innovatsiyalar, axborot texnologiyalari va zamonaviy o'qitish metodlarini qo'llashni qo'llab-quvvatlaydi.
- **“Yangi O'zbekiston — taraqqiyot strategiyasi” (2022–2026)** — maktablarda STEAM laboratoriyalarini tashkil etish vazifasini belgilaydi.
- **2030 yilgacha mo'ljallangan Ta'lim strategiyasi** — boshlang'ich sinflarda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni to'liq joriy etish.
- **Prezidentning 2021-yil 6-noyabrdagi PF-6-son Farmoni** — o'quvchilarning ilmiy-texnik tafakkurini rivojlantirish.
- **“Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi** — o'qitishga texnologik vositalar integratsiyasini kengaytirish.

Bu hujjatlar asosida ta'lim jarayonini amaliyotga yo'naltirish, kompetensiyalarni shakllantirish, o'quvchilarning tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa etib belgilangan.

2. STEAM yondashuvining nazariy asoslari

STEAM – bu fanlararo integratsiyaga asoslangan metod bo'lib, o'quvchini markazga qo'yadi. Unda:

- nazariy bilimlar amaliy faoliyat bilan birlashtiriladi;
- o'quvchi ijodkor, tadqiqotchi va muammoni hal qiluvchi sifatida shakllanadi;
- tajribalar, loyihalar va konstruktorlik ishlari o'quv jarayonining asosiy qismiga aylanadi.

2.1. STEAMning asosiy tamoyillari

- **Fanlararo integratsiya**
- **Muammoli vaziyatni hal qilish**
- **Loyihaviy o'qitish**
- **Ijodiy fikrlashni rag'batlantirish**
- **Amaliyotga yo'naltirish**

3. Boshlang'ich sinf tabiiy fanlar ta'limida STEAMning qo'llanishi

3.1 Tabiiy fanlar darslarida STEAMning afzalliklari

- O'quvchilarda **tajriba o'tkazish madaniyatini** shakllantiradi.
- Darslar hayotga yaqin, qiziqarli va interfaol bo'ladi.
- Nazariya bilan birga **kuzatish, o'lchash, solishtirish** kabi ko'nikmalar rivojlanadi.
- O'quvchilar tabiat hodisalarini real tajriba orqali tushunadi.

3.2 Amaliy misollar

1. “Suvning holatlari” mavzusida STEAM loyihasi

- Suvni qizdirish, sovitish, bug‘lanish tajribasi
- Diagramma chizish
- Suv sikli maketini yasash

2. “Magnit kuchi” mavzusi

- Magnit bilan tajriba
- Natijalarni jadvalga joylashtirish
- Mini robot tayyorlash

3. “O‘simliklarning o‘sishi” loyihasi

- Urug‘ ekish
- O‘shish jarayoni bo‘yicha fotosuratlar
- Grafik tuzish

4. STEAM yondashuvining tarbiyaviy ahamiyati

STEAM faqat bilim emas, balki:

- mustaqillik,
- jamoada ishlash,
- muloqot,
- mas’uliyat,
- tashabbuskorlik

kabi hayotiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Bu esa 2030 yilgacha mo‘ljallangan ta’lim strategiyasining “raqobatbardosh shaxs” tamoyiliga to‘liq mos keladi.

5. Xalqaro tajriba va O‘zbekiston sharoitida moslashtirish

Finlyandiya, Janubiy Koreya, Singapur, Yaponiya kabi davlatlar maktablarida STEAM asosiy metodik yondashuv sifatida qo‘llanadi. O‘zbekistonda esa oxirgi yillarda:

- STEAM markazlari tashkil qilindi;
- maktablarda “Robototexnika xonalari” ochildi;
- o‘qituvchilar malakasi oshirilmoqda;
- o‘quv dasturlariga integratsiya jarayoni boshlandi.

Xulosa: O‘zbekistonda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida STEAM yondashuvi juda muhim o‘rin tutmoqda. Boshlang‘ich sinf tabiiy fanlarda STEAM:

- o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi;
- tajriba o‘tkazish ko‘nikmalarini shakllantiradi;

- darslarni qiziqarli, mazmunli va real hayotga yaqin qiladi;
- 2030 strategiyasi maqsadlariga to'liq uyg'un keladi;
- raqobatbardosh, innovasion fikrlaydigan avlodni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi farmoni, 2022.
3. "Yangi O'zbekiston – Taraqqiyot strategiyasi 2022–2026".
4. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi.
5. Xalq ta'limi vazirligi: "Boshlang'ich ta'lim standartlari", 2021.
6. Yakman, G. (2010). *STEM to STEAM: Integrating the Arts*.
7. Sanders, M. (2012). *STEM, STEM Education, STEMmania*.
8. Merrill, C. (2017). *Engineering in K–12 Education*.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni.
10. Bybee, R. (2013). *The Case for STEM Education*.

Устойчивые выражения сохранившие историю и образ жизни народов.**Д.Г. Толипова,**

Алфраганус университети, Филология фанлари доктори (PhD),

Рус тили ва адабиёти кафедраси доценти

dilyagaphurovna@gmail.com тел. 998 (90) 914-80-10

Зоирова Шахина Дилшод кизи

Алфраганус университети, Филология факультети, Филология ва тилларни уқитиш (рус тили),

2 курс талабаси, 998 (90) 8902431

shaxenazoirova@gmail.com

В сравнительном изучении русского и узбекского языков с самого начала особое внимание уделялось словарному составу. Хотя грамматические явления тоже значимы, они никогда не исключались из анализа. Слова обладают собственными значениями и позволяют формировать словосочетания и предложения. Но в языках существуют и более сложные устойчивые выражения, которые передают мысль образно, эмоционально и с национальным оттенком. Такие выражения называются фразеологическими единицами.

Фразеология — это область лингвистики. Она столь же значима, как и лексика, но отличается тем, что отражает внутреннее состояние человека, его нравственные качества, эмоции, а также особенности разных действий, предметов и явлений.

В течении многих веков, у каждого народа создавались, не только отдельные слова, но и устойчивые выражения, чтобы обозначать предметы, события, действия, свойства и состояния. Поэтому номинативная система языка включает как слова, так и фразеологические обороты, которые помогают передавать различные смыслы. Студентам сложно понимать фразеологизмы, потому что их смысл связан с историей и культурой. Чтобы объяснить значение таких выражений, часто нужно рассмотреть причины возникновения, как они появились, и что они означают. Фразеологизмы каждого народа показывают жизнь народа: его быт, традиции, мировоззрение и духовные ценности. Поэтому изучать их нужно вместе с культурой, ведь язык формируется народом. Во фразеологизмах мы можем заметить выявить культуру, быт, ценности, определенного народа. Устойчивые выражения сохраняют историю, привычки, характер и образ жизни нации. Поэтому фразеологизмы так интересны для учёных и студентов.

Сравнительный анализ фразеологии важен, потому что он помогает понять, чем языки похожи и чем отличаются. Несмотря на то что фразеологию изучают давно, многие вопросы до сих пор остаются спорными. Даже в русском языке нет единого мнения о том, что такое фразеологизм и какие выражения к нему относятся.

Учёные часто дают разные определения фразеологизмов, поэтому их списки сильно отличаются друг от друга. Это показывает, что единого подхода пока нет. В словаре лингвистических терминов фразеологизм объясняется как устойчивое выражение, которое нельзя разделить на отдельные значения слов. Оно употребляется в языке как готовое целое.

Много исследований посвящено устойчивым выражениям, и это помогает развивать фразеологию. Фразеологизмы важны, потому что имеют цельное значение и воспринимаются как одно целое, а не как сумма отдельных слов.

Несмотря на заимствования, узбекский русский языки остаются богатыми и уникальными. Фразеологизмы данных народов — это результат многовековой истории, традиций, культуры и духовных ценностей народа.

При сравнении двух языков нужно каждый язык изучать отдельно, но при этом учитывать их общие черты. Узбекский и русский языки сильно отличаются, потому что: узбекский язык относится к тюркской группе, русский — к славянской группе индоевропейской семьи. Оба языка заимствовали много слов из других языков. Узбекский язык заимствовал слова из арабского, персидского, таджикского языков. Русский язык заимствовал слова из греческого, латинского и европейских языков.

Некоторые узбекские фразеологизмы имеют похожие конструкции с русскими, но их значение может отличаться. Ниже хотим привести примеры фразеологизмы русского и узбекского языков

1. "Сидеть сложа руки" ничего не делать не действовать, бездельничать

Узбекский аналог: "qo'l qovushtirib o'tirish" hech narsa qilmaslik.

2. "Как две капли воды" очень похожи друг к другу узбекский аналог: "Ikki tomchi suvdek o'xshash" "Bir-biridan farq qilmaydi o'xshash narsalarga ishlatiladi

3. "Делать из мухи слона" приувелечевать делать из мелкого проблему как большие проблему

узбекский аналог: "Chumolidan fil yasash" "kichkina narsani katta qilib ko'rsatish

4. "Держать язык за зубами" не говорить лишнего. Узбекский аналог "Tilini tiyib otirish" или «Ogzigga talqon solib otirish» hech kimga hech nima demasdan gapini ichiga yutib jim turish

5. "Не рой другому яму сам в неё падёшь" "не делай другому плохого и пострадаешь сам Узбекский аналог : "birovga choq qozisang uzing tushasan" desang o'zing tushasan ya'ni kimgadir yomon ish qilsang o'zing shu ishga duch kelasan degan ma'noni beradi

Из приведённых примеров видно, что фразеология является хранилищем языка, в котором сохраняются национальные традиции, обычаи, поверья и исторические рассказы. Она передаёт особое мировосприятие народа

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Адонина Л.В., Значение фразеологии в методике обучения русскому языку как иностранному, Современная высшая школа инновационный аспект. Т.9. №2.2017
2. Чжан Лэй, Преподавание фразеологизмов русского языка как иностранного в культурологическом аспекте, Научный журнал «Педагогическое образование в России», 2016, № 12, с.160
3. Молотков А.И. Фразеологический словарь русского языка. М.: Наука, 1967.
4. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. «Справочник лингвистических терминов», «Просвещение», М.1972.
5. [https://vuzlit.com/876559/osobennosti frazeologii russkogo vazyka](https://vuzlit.com/876559/osobennosti_frazeologii_russkogo_vazyka)
6. Виноградов В. В. Об основных типах ФЕ в русском языке. М. 1977.
7. Азимова М.Н. Сопоставительно-типологический анализ фразеологической системы таджикского и английского языков. 2006.
8. Копыленко М.М., Попова З.Д. Очерки по общ. 10/11 фразеосочетания в системе языка. Изд. 2-е. М. 1910

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QTUVCHILARIDA MUSTAQIL TA'LIM VOSIOTASIDA KASBIY KOMETENTLIGININ RIVOJLANTIRISH**Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi**

Pedagogika bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent.

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogik

Universiteti Boshlang'ich ta'lim pedagogika kafedrasini mudiri

Sofoyeva Oysha Davlatyorovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

1-bosqich magistri

ANOTATSIYA

Ushbu ishda bo'lajak boshlang'ich sinif o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini mustaqil ta'lim jarayoni orqali rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Tadqiqotda mustaqil ta'limning mazmuni, shakl va metodlari, shuningdek, pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda uning o'rni tahlil qilingan. Bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, axborot bilan ishlash, o'quv jarayonini samarali tashkil etish kabi kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi mustaqil ta'lim texnologiyalari tavsiflangan. Amaliy tajribalar asosida mustaqil ta'limni tashkil etishning samarali modellarini qo'llash o'qituvchi shaxsining kasbiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari bo'lajak boshlang'ich sinif o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini oshirishda mustaqil ta'limning ahamiyati yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zi Mustaqil ta'lim, kasbiy kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi, boshlang'ich ta'lim, pedagogik kompetensiya, o'quv jarayoni, ta'lim texnologiyalari, refleksiya, kreativ fikrlash, o'quv motivatsiyasi.

Аннотация

В данной работе раскрываются теоретические и практические основы развития профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов посредством самостоятельного обучения. В исследовании анализируются содержание, формы и методы самостоятельной работы, а также её роль в формировании педагогических компетенций. Описаны технологии самостоятельного обучения, способствующие развитию у будущих педагогов творческого мышления, навыков решения проблемных ситуаций, работы с информацией и эффективной организации учебного процесса. На основе практического опыта обосновано, что применение эффективных моделей самостоятельного обучения положительно влияет на профессиональное развитие личности будущего учителя. Результаты исследования показывают, что самостоятельное обучение является важным фактором повышения профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов.

Abstract

This study explores the theoretical and practical foundations of developing the professional competence of future primary school teachers through independent learning. The research analyzes the content, forms, and methods of independent study, as well as its role in shaping essential pedagogical competencies. The study describes independent learning technologies that foster creative thinking, problem-solving skills, information literacy, and the ability to effectively organize the learning process. Based on practical experience, it is justified

that the use of effective independent learning models has a positive impact on the professional development of future teachers. The findings indicate that independent learning is a significant factor in enhancing the professional competence of prospective primary school teachers.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimining modernizatsiyasi, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa ta'lim jarayonining poydevori bo'lgani sababli, ushbu yo'nalish o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil eta olishi, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalana bilishi, yangicha fikrlashi, ijodkorlikka ega bo'lishi, ta'lim jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish va boshqarish ko'nikmalariga ham ega bo'lishi zarur. Bunday kompetensiyalarni shakllantirishda mustaqil ta'lim muhim omillardan biri hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim talabani o'z bilimni ongli ravishda boyitishi, kasbiy faoliyatga oid ko'nikmalarni mustaqil egallashi, axborot bilan ishlash madaniyati va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, u bo'lajak o'qituvchining o'zini o'zi rivojlantirishiga, innovatsion faoliyatga tayyorlanishiga va kasbiy mas'uliyatini oshirishga yordam beradi.

Shuning uchun bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mustaqil ta'limni samarali tashkil etish va uni kasbiy kompetentligini rivojlantirish vositasi sifatida o'rganish bugungi kundagi ilmiy-pedagogik tadqiqotlarning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sanaladi.

ASOSIY QISM

I BOB. Mustaqil ta'limning nazariy-metodik asoslari

Mustaqil ta'lim – talabani bilim olish jarayonini o'z-o'zini boshqarish, maqsad qo'yish, rejalashtirish, nazorat va tahlil qilish asosida amalga oshiriladigan faoliyat turi bo'lib, u zamonaviy pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mustaqil ta'limning asosiy maqsadi talabani faolligini oshirish, kreativ fikrlash, mas'uliyat, mustaqil qaror qabul qilish va o'z ustida ishlash madaniyatini shakllantirishdir.

Pedagogik adabiyotlarda mustaqil ta'limning turli tasniflari keltiriladi. Ularga ko'ra, mustaqil ta'lim quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin: reproduktiv mustaqil ishlar, izlanish-tadqiqot xarakteridagi mustaqil ishlar, ijodiy mustaqil ishlar, loyihaviy faoliyat va axborot izlashga yo'naltirilgan mustaqil ta'lim shakllari. Ushbu turlar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun dolzarb bo'lib, ularda tabiiy qiziqish, izlanish, izlanuvchanlik va o'z fikrini erkin bayon etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida mustaqil ta'limni samarali tashkil etish uchun interfaol metodlar, innovatsion ta'lim texnologiyalari (klaster, insert, aqliy hujum, keys-stadi va boshqalar), elektron ta'lim resurslari, masofaviy ta'lim platformalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bu esa bo'lajak o'qituvchining zamonaviy ta'lim jarayoniga moslashuvini ta'minlaydi.

II BOB. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetentligini shakllantirishning mazmuni

Kasbiy kompetentlik — o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirishga imkon beruvchi bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmuasidir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun bu quyidagi kompetensiyalarni o'z ichiga oladi:

- **Pedagogik kompetensiya** — darsni rejalashtirish, o'qitish metodikasini bilish, baholash jarayonini tashkil etish.
- **Psixologik kompetensiya** — bola psixologiyasini tushunish, yosh xususiyatlariga mos ta'sir ko'rsatish.
- **Kommunikativ kompetensiya** — o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qila olish.
- **Informatsion kompetensiya** — AKT vositalaridan foydalana olish, raqamli resurslar bilan ishlash.
- **Ijodiy kompetensiya** — dars jarayonini qiziqarli, samarali tashkil etish, yangilik yaratish. Mustaqil ta'lim ushbu kompetensiyalarni shakllantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Chunki mustaqil izlanish, mustaqil topshiriqlarni bajarish, referat tayyorlash, taqdimot yaratish, kuzatishlar o'tkazish va tadqiqotlar olib borish bo'lajak o'qituvchining kasbiy rivojini tezlashtiradi.

Shuningdek, mustaqil ta'lim jarayonida talabaning **refleksiya, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini rivojlantirish** ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa kelgusida uning professional faoliyatini mazmunli va samarali tashkil etish imkonini beradi.

III BOB. Mustaqil ta'lim orqali kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaliy mexanizmlari
Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mustaqil ta'limni samarali tashkil etish uchun bir qator metodlar va texnologiyalar qo'llanilishi zarur. Quyidagilar samarali mexanizmlardan hisoblanadi:

1. Masofaviy va raqamli resurslardan foydalanish

Elektron darsliklar, onlayn platformalar, video darslar va virtual laboratoriyalar mustaqil ta'lim sifati va hajmini oshiradi.

2. Loyihaviy ishlar

Talabalar kichik loyihalar ishlab chiqish orqali o'quv jarayonini tashkil etish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Masalan: o'quvchilar uchun didaktik o'yinlar yaratish, metodik qo'llanmalar tayyorlash.

3. Tadqiqot faoliyati

Ilmiy maqola yozish, kuzatuvlar o'tkazish, statistika to'plash kabi topshiriqlar bo'lajak o'qituvchining ilmiy salohiyatini oshiradi.

4. Amaliyot jarayonida mustaqil topshiriqlar

Maktab amaliyoti davomida dars kuzatish, dars konspekti tuzish, o'quvchilar bilan individual ishlash talabalarning kasbiy ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

5. Refleksiya va o'z-o'zini baholash

Har bir bajarilgan ish yuzasidan talaba o'z faoliyatini tahlil qiladi, xatolarni anglaydi va keyingi faoliyati uchun xulosa chiqaradi.

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijasida mustaqil ta'lim asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni talabalarning kasbiy kompetentligini sezilarli darajada oshirganligi aniqlangan.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mustaqil ta'lim bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Mustaqil

izlanish, amaliy topshiriqlar, loyihaviy va tadqiqot ishlari talabalarda kreativ fikrlash, mas'uliyat, axborot bilan ishlash, pedagogik ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil etish o'qituvchi shaxsining kasbiy tayyorgarligini oshiradi va uni zamonaviy ta'lim jarayoniga mos raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

O'zbek tilidagi manbalar:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
4. Jabborov A., Raxmonov N. *Pedagogika va psixologiya asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
5. Yo'ldoshev J., Usmonov U. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent, 2018.
6. Ziyoxo'jayev A. *Boshlang'ich ta'lim metodikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Axmedova M. *Mustaqil ta'limni tashkil etish metodlari*. – Toshkent, 2020.
8. Nishonova M., Toirova G. *Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent, 2022.

Rus tilidagi manbalar:

9. Бим-Бад Б.М. *Педагогика: Учебник*. – Москва: Академия, 2017.
10. Зимняя И.А. *Педагогическая психология*. – Москва, 2019.
11. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии*. – Москва, 2020.
12. Матюшкин А.М. *Проблемное обучение и развитие мышления*. – Москва, 2018.

Ingliz tilidagi manbalar:

13. Hargreaves A. *Teaching in a Knowledge Society*. – New York, 2003.
14. Richards J., Rodgers T. *Approaches and Methods in Language Teaching*. – Cambridge University Press, 2014.
15. Joyce B., Weil M., Calhoun E. *Models of Teaching*. – Pearson, 2015.
16. Brown H.D. *Principles of Language Learning and Teaching*. – Longman, 2016.

Elektron manbalar:

17. UNESCO. *Teacher Competency Frameworks and Guidelines*.
18. Google Scholar – mustaqil ta'lim, pedagogik kompetensiya bo'yicha maqolalar.
19. Uzbekistan Research Portal – OTMLar ilmiy maqolalari.

CLINICAL EFFECTIVENESS OF VARIOUS TOOTH-WHITENING METHODS FOR DENTAL DISCOLORATION: AN EXPANDED COMPARATIVE ANALYSIS**Furkatov Shokhjakhon Furkatovich¹****Ismatova Iroda Farkhod kizi²**Samarkand State Medical University¹Tashkent State Medical University²

Relevance. Dental discoloration is a prevalent concern that frequently prompts patients to seek cosmetic dental care, as changes in tooth color substantially influence the aesthetic perception of the smile and overall quality of life. Contemporary dentistry offers a spectrum of whitening methods that differ in their mechanisms of action, degree of color alteration, and safety profiles. With the growing demand for minimally invasive aesthetic interventions, there is an increasing need for comprehensive evaluation of these methods to facilitate evidence-based clinical decision-making, optimize treatment selection for individual cases, and minimize the risk of adverse outcomes.

Objective. This study aimed to conduct a detailed comparative assessment of the clinical effectiveness, stability, and patient tolerability of in-office, at-home, and minimally invasive tooth-whitening procedures in patients presenting with various forms of dental discoloration. Additionally, the study sought to identify factors influencing predicted outcomes and the likelihood of post-procedural complications.

Materials and Methods. The study cohort comprised 84 patients aged 18–54 years who presented with concerns regarding tooth discoloration. Participants were stratified into three groups according to the whitening modality employed:

1. In-office whitening utilizing high-concentration peroxide systems activated under standardized clinical parameters;
2. At-home whitening with individualized trays and low-concentration gels applied over a 10–14 day regimen;
3. Minimally invasive procedures, including microabrasion of superficial enamel defects and resin infiltration, targeting localized discoloration.

Outcomes were evaluated based on shade change using the VITA Classical and 3D-Master scales, patient-reported post-procedural sensitivity, and the duration and stability of whitening effects over a 1–3 month follow-up period.

Results. In the in-office whitening group (n=28), patients experienced the most pronounced color improvement, with an average lightening of 3–5 shades on the VITA scale, typically achieved after a single session. Transient hypersensitivity was reported in 20–22% of patients, which required remineralizing interventions.

The at-home whitening group (n=29) demonstrated an average shade improvement of 2–4 tones, comparable to in-office outcomes over a prolonged course. The incidence of post-procedural sensitivity was substantially lower (~9%) due to the gradual application of low-concentration gels. Results remained stable throughout the 1–3 month follow-up period.

In the minimally invasive group (n=27), procedures such as microabrasion and enamel infiltration produced optimal results for localized, superficial discoloration related to structural enamel defects. Adverse reactions were minimal, and the aesthetic effect remained stable during the observation period.

Comparative analysis indicated that the degree of whitening is primarily dependent on the depth of discoloration and the concentration of the active agent, whereas patient comfort and safety correlate with the intensity and penetration depth of the chemical intervention.

Conclusion. This comprehensive analysis demonstrates that optimal clinical outcomes in tooth whitening are achieved through individualized treatment planning that considers the etiological nature of discoloration, enamel condition, intensity of staining, and patient sensitivity. Tailoring the whitening modality to these factors allows clinicians to maximize aesthetic improvement while minimizing the risk of complications. The findings underscore the importance of personalized, evidence-based approaches in contemporary aesthetic dentistry, ensuring both efficacy and patient satisfaction.

Literatures

1. Артёмова А. В., Полосухина Е. Н. Опыт лечения стойких дисколоритов депульпированных зубов на базе кафедры стоматологии терапевтической СГМУ им. ВИ Разумовского //Бюллетень медицинских интернет-конференций. – Общество с ограниченной ответственностью «Наука и инновации», 2015. – Т. 5. – №. 10. – С. 1203-1203.
2. Байтус Н. А. Эстетическое восстановление депульпированных зубов //Беларусь Украина. – 2020. – С. 277.
3. Беленова И. А. и др. Профилактика осложнений после профессионального осветления зубов //Вестник новых медицинских технологий. Электронное издание. – 2018. – Т. 12. – №. 6. – С. 29-34.
4. Беленова И. А., Рожкова Е. Н. Регистрация изменений минерализации эмали при применении препарата на основе ионов кальция и аминокислот //Актуальные проблемы медицины. – 2019. – Т. 42. – №. 4. – С. 488-496.
5. Березина Н. В., Силантьева Е. Н., Кривонос С. М. Оценка клинической эффективности внутреннего отбеливания зубов //Национальная ассоциация ученых. – 2015. – №. 6-3 (11). – С. 14-16.
6. Nazarenko Z. Y. et al. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE RESULTS OF PROFESSIONAL USE OF WHITENING SYSTEMS «OPALESCENCE BOOST» AND «MAGIC SMILE PRO».
7. Nefedova I. F. et al. Определение эффективности применения реминерализующего препарата на эмаль и дентин зубов методом растровой микроскопии после процедуры химического отбеливания: экспериментальное нерандомизированное исследование //Клиническая стоматология. – 2024. – Т. 27. – №. 4. – С. 34-39.
8. Nikolishyna E. V., Marchenko A. V., Nikolishyn I. A. EFFICIENCY OF TOOTH DISCOLORATION TREATMENT USING BLEACHING SYSTEMS WITH DIFFERENT TYPES OF ACTIVATION AND CONCENTRATION OF HYDROGEN PEROXIDE //WORLD OF MEDICINE AND BIOLOGY. – 2018. – №. 3. – С. 99-102.
9. Perkhach R. Y. et al. Method of Structural Semantic Analysis of Dental Terms in the Instructions for Medical Preparations //COLINS. – 2020. – С. 662-669.
10. Postnikov M. A. et al. A comparative assessment of the occurrence of hyperesthesia after a course of home teeth whitening with various kits //Aspirantskiy Vestnik Povolzhiya. – 2023. – Т. 23. – №. 2. – С. 27-31.
11. Titova O. Age aspects of treatment of teeth discoloritis //Actual problems in dentistry.— 2019. – 2019. – Т. 4. – С. 61-5.

12. Tiunova N. V., Naberezhnova S. S., Basheva O. S. The study of the roughness of the enamel surface during various types of refinishing in the process of minimally invasive treatment of dental fluorosis //VolgaMedScience. – 2022. – С. 567-569.
13. Vlasova N. et al. Influence of professional teeth whitening on oral hygiene: Long-term results //Journal of International Society of Preventive and Community Dentistry. – 2021. – Т. 11. – №. 4. – С. 408-413.
14. Zakharov V. et al. Aerographic application of composite dental materials: effective elimination of tooth enamel destruction and improvement of aesthetic qualities of discolorite treatment //Applied Information Aspects of Medicine (Prikladnye informacionnye aspekty mediciny). – 2024. – Т. 27. – №. 1. – С. 37-42.
15. Фуркатов, Ш. Ф. (2025). КЛИНИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ОПТИМИЗАЦИЯ МЕТОДОВ ЛЕЧЕНИЯ ДИСКОЛОРИТНЫХ ЗУБОВ. В Вестник фундаментальной и клинической медицины. (Т. 6, Выпуск 20, сс. 46–53). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17551336>

“SHAYTANAT” VA “CHO‘QINTIRGAN OTA” ASARLARIDA ARGO VA JARGONLARNI TARJIMA QILISHNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI**Saidova Nilufar Anvar qizi****Annotatsiya**

Ushbu maqolada Tohir Malikning “Shaytanat” romani va Mario Pyuzoning “Cho‘qintirgan ota” asaridagi argo hamda jargon birliklarining lingvopragmatik xususiyatlari hamda ularning tarjima jarayonidagi muammolari tahlil etiladi. Tadqiqot mafiyaviy submadaniyat, jinoyatchilik olami va iyerarxik tizimni ifodalovchi til birliklarining yashirin ma‘nosi, ijtimoiy mavqeni ko‘rsatuvchi pragmatik vazifalari, tahdid, sodiqlik va agressiya kabi konnotativ qatlamlarini o‘rganadi. Tarjimada semantik kengaytirish, pragmatik muqobil, transliteratsiya+izoh va diskursiv qayta yaratish kabi yondashuvlarning samaradorligi ko‘rsatib beriladi. Natijalar shuni anglatadiki, argo va jargonlarni adekvat tarjima qilish badiiy asarning submadaniy ruhini, qahramon nutqining realizmini va mafiyaviy muhitning psixologik atmosferasini to‘liq tiklash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: argo, jargon, lingvopragmatika, mafiyaviy submadaniyat, konnotatsiya, pragmatik muqobillik, semantik kengaytirish, diskursiv transformatsiya, tarjima strategiyalari, “Shaytanat”, “Cho‘qintirgan ota”.

Kirish

Badiiy matn tarjimasida lingvopragmatika alohida o‘rin tutadi. Chunki matn mazmuni nafaqat so‘zlarning lug‘aviy ma‘nosi, balki nutqning yashirin maqsadi, kommunikativ strategiyasi, hissiy-ifodaviy bo‘yoqlari, muhitning madaniy ko‘rsatkichlari va ijtimoiy ierarxiyalari orqali shakllanadi. Ayniqsa, jinoiy olam, mafiyaviy guruhlar yoki submadaniy qatlamlarni tasvirllovchi asarlarda argo va jargonlar muhim pragmatik yuk ko‘taradi. Ushbu birliklar orqali muallif qahramonning nutqiy xatti-harakatini, ruhiy holatini, guruhdagi mavqei, qudrati, agressiyasi yoki sodiqligini ifodalaydi.

Tohir Malikning “Shaytanat” romani va Mario Pyuzoning “Cho‘qintirgan ota” asari — tilshunoslar, tarjimashunoslar va sotsiolingvistlar uchun o‘ziga xos materialdir. Har ikki asarda mafiyaviy guruhlar ichidagi muloqot maxsus lingvistik vositalar orqali yoritiladi, bu esa tarjimada o‘ta nozik yondashuvni talab etadi. Argo va jargonlar faqat lug‘aviy birliklar emas, balki ijtimoiy kuch munosabatlarini tartibga soluvchi kovert-kommunikatsiya tizimidir. Shuning uchun ularni tarjima qilish jarayonida lingvopragmatik ekvivalentni topish badiiy sodiqlikni saqlashning eng muhim omillaridan biridir.

“Shaytanat” romani o‘zbek jamiyatining jinoyatchilik submadaniyasiga xos nutq modellari, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, hokimiyat, qo‘rquv, sadoqat, xiyonat kabi tushunchalarni til orqali ochib beradi. “Otvetchi”, “avtoritet”, “kalamush”, “ko‘z ochib yumguncha yo‘q bo‘lish”, “taqdir yo‘li qonli bo‘ladi” kabi iboralar jinoyatchilar dunyosining sotsiolingvistik kodlari bo‘lib, ularni to‘g‘ri tarjima qilish uchun kontekstni chuqur tahlil qilish zarur.¹

“Cho‘qintirgan ota” esa italyan-amerikalik mafiyaning iyerarxik tizimi, “family” tushunchasi, ichki qonun-qoidalari, klan boshqaruvi va tarixiy realialarni lingvopragmatik vositalar orqali yoritadi. “Don”, “caporegime”, “button man”, “consigliere”, “made man”, “vendetta” kabi atamalar ko‘p qatlamli ma‘no kasb etib, ularni oddiy tarjima bilan uzatish imkonsizdir. Bu so‘zlar

¹ Тоҳир Малик. Шайтанат. – Тошкент: Шарқ, 2011. – Б. 17.

o'zida mafiyaviy tarix, madaniy an'ana, kuch strukturasining mazmuni, sodiqlik va tahdidning chuqur ifodasini mujassamlashtiradi.²³⁴

Har ikki asarda argo birliklar quyidagi lingvopragmatik vazifalarni bajaradi:

1. **Ijtimoiy mavqe ko'rsatish.**

“Consigliere” — faqat maslahatchi emas; u Donning eng ishonchli o'ng qo'li, diplomatik topshiriqlar bajaruvchisi, oilaning “siyosiy miyasi”.

“Avtoritet” esa o'zbek jinoyatchilik olamida hurmat qozongan, so'zi o'tadigan, ierarxiyada yuqori turuvchi shaxsdir.

2. **Tahdid va agressiyani ifodalash.**

“He sleeps with the fishes” iborasi yashirin o'lim tahdidini bildiradi.⁵

“Kalamushni yo'q qilish” — sotqinlikka qarshi keskin jazo choras.

3. **Sodiqlikni namoyish etish.**

“Made man” atamasi oddiy jinoyatchi emas, mafiyaga qat'iy qasamyod qilgan shaxsni anglatadi.

“O'z odamimiz” kabi iboralar “Shaytanat”da aynan shu vazifani bajaradi.⁶

4. **Ichki guruh birdamligini mustahkamlash.**

“Family business” — oddiy ish emas, balki oila sharafi va kuchi bilan bog'liq faoliyat.

“Bizning yo'l” — “Shaytanat”dagi ideologik birlik.

Argo va jargonlarning tarjimasida quyidagi muammolar kuzatiladi:

1. **Konnotatsiyaning yo'qolishi.** “Consigliere”ni “maslahatchi” deb tarjima qilish uning mafiyaviy, tarixiy va ijtimoiy konnotatsiyasini butkul yo'qotadi. Xuddi shuningdek, “kalamush”ni faqat “rat” shaklida berish ham ba'zida yetarli bo'lmaydi, chunki o'zbek madaniyatida bu so'zning ma'naviy-axloqiy yuklamasi boshqacharoq.

2. **Ijtimoiy rolning noto'g'ri talqini.** “Otvetchi”ni “responsible person” qilib tarjima qilish mutlaq noto'g'ri, chunki u jinoyatchilik ierarxiyasidagi maxsus rol ni bildiradi.

3. **Stilistik bo'yoqlarning yo'qolishi.** Argo birliklar ko'pincha qo'pollik, tajovuzkorlik, o'ta hissiylik bilan boyitilgan bo'ladi. Ularni neytral tarjima qilish matn atmosferasini buzadi.

4. **Madaniy haqiqatlar bilan bog'liqlik.** “Vendetta” — ko'p asrlik italyan qasos an'anasining til vositasidir. O'zbek tilidagi “qasos olish” bu mazmunning faqat kichik qismini beradi.

Argo va jargonlarni yuqori darajada adekvat tarjima qilish uchun quyidagi strategiyalar samarali hisoblanadi:

1. **Semantik kengaytirish.** “Atama + izoh” modeli mafiyaviy yoki jinoyatchilik dunyosining chuqur mazmunini ochishga yordam beradi. Masalan: “Made man” → “mafianing qasamyod qilgan, himoya ostiga olingan to'la huquqli a'zosi”.

2. **Pragmatik muqobil topish.** “Otvetchi” → “enforcer” (vazifa ijrochisi, kuch ishlatishga vakolatli shaxs). Bu tarjima lingvopragmatik vazifani tiklaydi.

3. **Sotsiolingvistik moslashuv.** “Family business” atamasi mazmundan kelib chiqib “oilaga tegishli maxsus ishlar” yoki “mafia oilasining ichki ishlari” sifatida kengaytirilishi mumkin.

4. **Transliteratsiya + izoh.** “Caporegime”, “consigliere”, “vendetta” kabi birliklar transliteratsiya qilinib, zarurat tug'ilganda qisqa izoh bilan beriladi.

² Mario Pyuzo. The Godfather. — New York: G.P.Putnam's Sons, 1969. — P. 86.

³ Mario Pyuzo. The Godfather. — New York: G.P.Putnam's Sons, 1969. — P. 177.

⁴ Mario Pyuzo. The Godfather. — New York: G.P.Putnam's Sons, 1969. — P. 160

⁵ Mario Pyuzo. The Godfather. — New York: G.P.Putnam's Sons, 1969. — P. 120.

⁶ Tohir Malik. Shaytanat. — Toshkent: Sharq, 2011. — B. 224.

5. Diskursiv qayta yaratish. *“He sleeps with the fishes” iborasi to‘g‘ri tarjima qilinmaydi; uning ma‘nosi “o‘ldirilgan va jasadi g‘oyib qilindi” tarzida qayta yaratiladi.*

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki:

1. Har ikki asarda argo va jargonlar **obraz yaratishda hal qiluvchi vositadir.**⁷
2. Ularni tarjima qilish uchun **faqat lingvistik emas, balki sotsiolingvistik kompetensiya** talab etiladi.
3. Mazkur birliklar ko‘pincha **guruh identifikatori, hukmronlik belgisi, sodiqlik signali** sifatida xizmat qiladi.
4. Tarjimon matnning **konnotativ, stilistik va pragmatik qatlamini** tiklashga alohida e‘tibor qaratishi lozim.
5. Argo birliklarni neytral shaklga o‘tkazish **matnning emotsional-dinamik ruhini yo‘qotadi.**

Xulosa

“Shaytanat” va “Cho‘qintirgan ota” asarlaridagi argo va jargonlarning lingvopragmatik tarjimasi badiiy tarjimashunoslikda murakkab, ammo o‘ta zarur yo‘nalishlardan biridir. Bu birliklarning asosiy xususiyati — ularning ijtimoiy rol, maqom, tahdid, sodiqlik, agressiya, yashirin ma‘nolarni aks ettirishida namoyon bo‘ladi. Demak, tarjimon ushbu birliklarni oddiy lug‘aviy almashtirish emas, balki **mazmunga mos, sotsiolingvistik va pragmatik muqobil yaratish** vazifasini bajarishi kerak.

Argo va jargonlarning adekvat tarjimasi:

- asarning milliy-madaniy ruhini saqlaydi;
- qahramonlarning realistlik nutqini tiklaydi;
- sahna atmosferasini kuchaytiradi;
- mafiyaviy yoki jinoyatchilik submadaniyatini to‘g‘ri aks ettiradi;
- madaniyatlararo muloqot sifatini ta‘minlaydi.

Shu sababli, tarjimon ushbu birliklarni tarjima qilishda lingvopragmatik tahlil, madaniy kodlarni anglash, semantik chuqurlikni tiklash va badiiy uslubga sodiqlikni birgalikda qo‘llashi lozim. Bu yondashuvgina argo va jargonlarning murakkab qatlamini yangi tilga to‘liq va to‘g‘ri ko‘chirib o‘ta oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Тоҳир Малик. Шайтанат. – Тошкент: Шарқ, 2011 (kirillcha)
2. Mario Pyuzo. The Godfather. – New York: G.P.Putnam’s Sons, 1969
3. Tohir Malik. Shaytanat. – Toshkent: Sharq, 2011
4. Newmark Peter. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – P. 21-25.

⁷ Newmark Peter. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – P. 21-25.

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SO'Z O'YINI: PRAGMATİK İZOMORFIYA VA ALLOMORFIYA

Saidova Iroda Anvar qizi

Annotatsiya

Maqolada o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yini hodisasining pragmatik xususiyatlari keng qamrovli, qiyosiy tahlil qilinadi. Fonetik, leksik va stilistik sathlarda izomorfik va allomorfik xususiyatlar aniqlanib, implikatura va presuppozitsiya hosil qilishdagi roli chuqur ochib beriladi. Dissertatsiyadan keltirilgan ko'plab misollar, zamonaviy reklama va ommaviy axborot vositalari matnlarida so'z o'yini orqali yaratilgan pragmatik ta'sir mexanizmlari ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va chet tili o'qitish metodikasida qo'llanilishi mumkinligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: so'z o'yini, pragmatika, implikatura, presuppozitsiya, izomorfiya, allomorfiya, qiyosiy tilshunoslik, madaniy kod, stilistik vositalar, kommunikativ samaradorlik, nutqiy aktlar, tarjima muammolari.

Kirish

Globalashuv va madaniyatlararo muloqot kuchaygan hozirgi davrda so'z o'yini tilning nafaqat estetik, balki pragmatik va madaniy-semiotik imkoniyatlarini ochib beruvchi muhim hodisa sifatida qaralmoqda. Saidova Iroda Anvar qizining 2025-yilda Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi ilmiy kengashda himoya qilingan "O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yinining pragmatik xususiyatlari" mavzusidagi falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi (B2023.3.PhD/Fil3887) ushbu sohada o'zbek tilshunosligidagi eng katta ilmiy yutuqlardan biridir. Tadqiqotda so'z o'yini L.Vitgenshteynning "lisoniy o'yin" konsepsiyasi, J.L.Ostin va J.Syorlning nutqiy aktlar nazariyasi, H.P.Graysning hamkorlik tamoyillari hamda David Kristal, Salvatore Attardo va Delia Chiaro ishlariga asoslanib, pragmatik mexanizm sifatida chuqur tahlil qilingan. Ushbu maqola dissertatsiyada aniqlangan eng muhim ilmiy yangiliklarni – izomorfik va allomorfik xususiyatlarni batafsil yoritishga qaratilgan.¹²

1. So'z o'yini nazariy asoslari va pragmatik funksiyalari. Dissertatsiyada so'z o'yini "so'zlovchining nutqiy xatti-harakatining maqsadli va ongli ravishda til qoidalarini buzishga asoslangan turi" deb ta'riflanadi. U nutqiy aktlarning lokutiv, illokutiv va perlokutiv darajalarida ishlaydi. So'z o'yini orqali nafaqat ma'lumot yetkaziladi, balki ijtimoiy harakat amalga oshiriladi, tinglovchida ma'lum hissiy va kognitiv reaksiya uyg'otiladi.

2. Fonetik sathdagi izomorfiya va allomorfiya. Izomorfik jihatlar:

1. har ikki tilda omofoniya orqali hazil yaratish (inglizcha "bear – bare", "deer – dear", "tune – tuna"; o'zbekcha "tol – tol" (daraxt/chidamlilik), "tut – tut" (daraxt/ushlash), "soliq – sog'liq");
2. alliteratsiya va qofiya (inglizcha "She sells seashells by the seashore"; o'zbekcha "Boriga baraka, yo'g'iga sabr").

Allomorfik farqlar:

¹ Ludwig Wittgenstein. Philosophical Investigations, trans. G.E.M. Anscombe. – Oxford: Blackwell, 1953. – P. 7-23.

² Austin J. L. How to Do Things with Words. – Harvard: Harvard University Press, 1962. – P. 29.

- ingliz tilida 44 tovush (20 unli) murakkab tovush o'yinlarini (spunerizm, onomatopiya) yaratishga imkon bersa, o'zbek tilida 6 unli tovush tizimi sodda, lekin milliy ohangdorlik va qofiyaga asoslangan shakllarni ta'minlaydi (masalan, "Cho'lpon chiroyi charaqlab chiroyli charxpalaklar yasardi").

3. Leksik va stilistik sathdagi xususiyatlar

- Ingliz tilida polisemiya va idiomatik iboralar ustun: "The world is his oyster", "Time is a thief", "A blanket of snow".

- O'zbek tilida majoziy ifodalar, xalqona iboralar va ramziy tasvirlar: "Osh pishirgan oshnasidan", "Ko'ngil ko'zgusi", "Hayot – oqar daryo", "Qo'lini berib boshini olish". Istiora, metonimiya, kinoya, mubolag'a, inversiya har ikki tilda faol qo'llaniladi, lekin ingliz tilida minimalizm va zamonaviy trendlar, o'zbek tilida esa xalqona obrazlilik va milliy ruh ustunlik qiladi.

4. Pragmatik funksiyalar: implikatura va presuppozitsiya:

- Implikatura misollari: Inglizcha: "Time flies like an arrow; fruit flies like a banana" – sintaktik o'xshashlik orqali ikki ma'no. O'zbekcha: "Bu baliq yangi emasmi?" – "Aytganingizday yangi bo'lsa edi, o'zim yerdim"³.

- Presuppozitsiya misollari: Shekspir: "Ask for me tomorrow, and you shall find me a grave man" – "grave" so'zi o'limni oldindan taxmin qildiradi. Navoiy: "Bulbul jim bo'lg'ay, gul so'zlamasa" – tabiat hodisalari orqali insoniy his-tuyg'ular ramzlashadi.

5. Badiiy adabiyot va reklama sohasidagi pragmatik ta'sir. Dissertatsiyada Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" va Shekspirning "Romeo va Julietta" asarlari qiyosiy tahlil qilinib, so'z o'yini qahramon xarakterini ochish, ijtimoiy kinoya va nafis go'zallik yaratishdagi roli isbotlangan.

6. Shuningdek, reklama misollari:

- "Think Different" (Apple) – global madaniyatga asoslangan;
- "Have a break, have a Kit Kat" – "break" so'zining ikki ma'nosi;
- "Havas qilib kelibsiz, barakangizni bersin" (Korzinka.uz) – milliy mehmondo'stlik va baraka tilash madaniyatiga asoslangan.

Xulosa

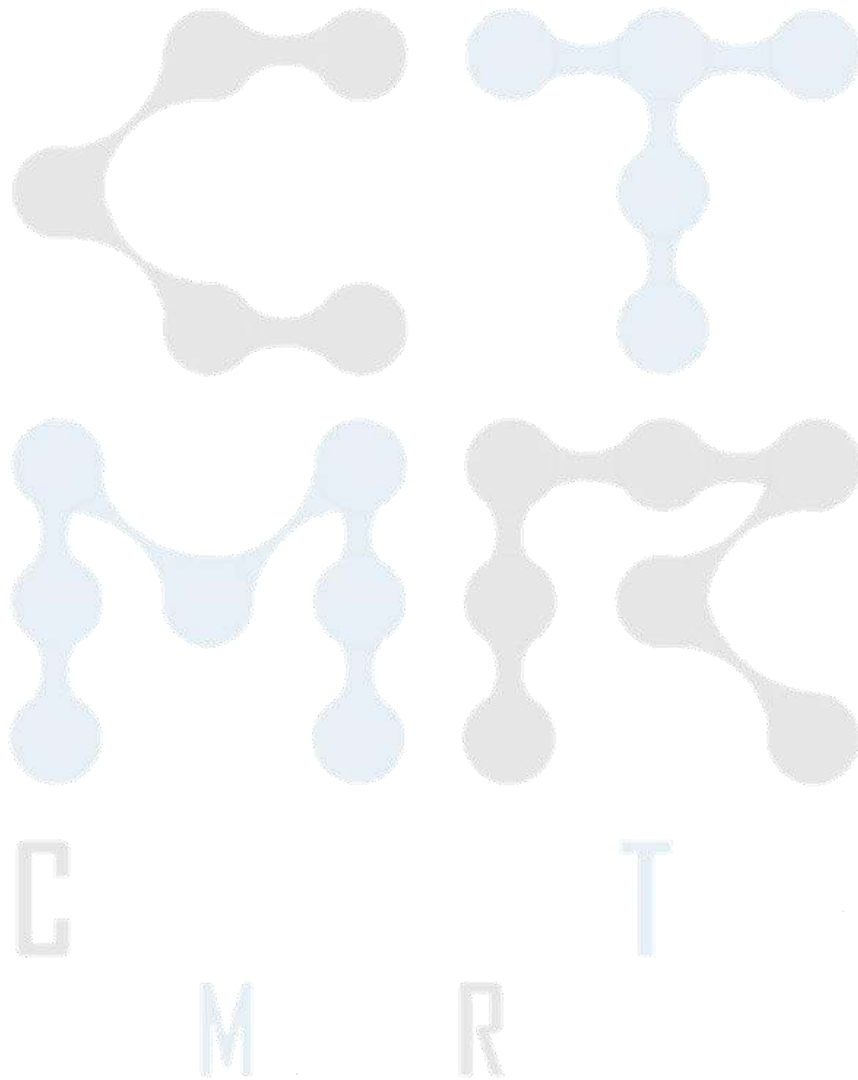
Saidova I.A. dissertatsiyasi natijalariga ko'ra, o'zbek va ingliz tillarida so'z o'yini universal pragmatik funksiyalarga (bilvosita ta'sir, hazil, kinoya, diqqat jalb qilish, ijtimoiy harakat) ega bo'lsa-da, uning shakllanish mexanizmlari va madaniy to'ldirilishi tubdan farq qiladi. Bu farqlar tarjima jarayonida jiddiy muammolar keltirib chiqaradi va tarjimondan yuqori madaniy-pragmatik kompetensiyani talab qiladi. Tadqiqot natijalari Samarqand davlat chet tillar institutida "English Access" loyihasida, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida, "O'zbekiston-24" telekanalida muvaffaqiyatli joriy etilgan bo'lib, chet tili o'qitishda so'z o'yinidan pragmatik kompetensiyani rivojlantirish vositasi sifatida foydalanish tavsiya etiladi. Kelgusida ushbu yo'nalishda parallel korpus va maxsus qo'llanmalar yaratish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Ludwig Wittgenstein. Philosophical Investigations, trans. G.E.M. Anscombe. – Oxford: Blackwell, 1953
2. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Harvard: Harvard University Press, 1962

³ Grice H.P. Studies in the Way of Words. Harvard University Press, 1989.

3. Grice H.P. Studies in the Way of Words. Harvard University Press, 1989.

TA'LIM JARAYONINI INDIVIDUALLASHTIRISHDA NEYROPEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING AHAMIYATI

Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti,

p.f.f.d (PhD) S.R.Mansurova

Tel.93.311-81-27

e-mail.mansurovasurayo@49gmail.com

Annotatsiya. Ta'lim jarayonini individuallashtirish — bu har bir tarbiyalanuvchiining shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish jarayonidir.

Boshqacha qilib aytganda, individuallashtirilgan ta'limda har bir tarbiyalanuvchiga o'ziga xos yo'l, usul va sur'atda bilim olish imkoniyati yaratiladi. Bu uchun avvalo tarbiyalanuvchining o'ziga xos xususiyatlarini pedagog bilishi va shu orqali ta'lim faoliyatini olib borish zarur. Mana shu o'ziga xos xususiyatlarni neyropedagogik diagnostika metodlari orqali aniqlash mumkin.

Kalit so'zlar: ta'limni individualashtirish, o'ziga xos xususiyatlar, diagnostika, neyropedagogika, metod, afzal ko'radigan reperezentativ tizim, xotira, diqqat, tafakkur.

Kirish. Neyropedagogika sohasidagi ilmiy izlanishlarda turli psixotiplar xulq-atvori, ta'lim-tarbiya faoliyatida o'quv vazifalarni bajarishda "afzal" hisoblagan yo'llarni tanlashlaridagi farqlar tadqiq etilgan. Xususan, neyropedagogika sohasidagi bir qator ilmiy tadqiqotlarda – bolalarning bilimlarni (chet tilini o'rganish misolida) o'zlashtirishining ulardagi yetakchi yarimsharlar funksiyasi bilan o'zaro bog'liqligi,¹ ta'lim berishda bolalarning yosh va rivojlanganlik jihatlarini hisobga olish,² o'quv ma'lumotlarini ularning tafakkur strategiyalariga muvofiq tarzda havola qilish³ masalalari yoritilgan.

Ta'lim jarayonini individuallashtirish uchun tarbiyachi bolalardagi o'ziga hosliklarni bilishi kerak. Chunki bolalarni deyarli har kuni ko'rish va muloqot qilishning o'zi ularni yaxshi bilish va tushunish uchun yetarli emas.⁴

Ta'lim jarayonini individuallashtirish — bu har bir tarbiyalanuvchiining shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish jarayonidir.

Individuallashtirishning asosiy yo'nalishlari:

1. **Mazmunni individuallashtirish** — har bir o'quvchiga mos bilim darajasi va mavzularni tanlash.
2. **Usulni individuallashtirish** — o'quvchining o'rganish uslubi (vizual, audial, kinestetik va h.k.)ni hisobga olish.
3. **Sur'atni individuallashtirish** — har bir o'quvchiga mos o'qish tezligini belgilash.

¹ Тункун Я.А. Основы нейропедагогики: история, теория и практика / Ж.: Киберленинка, 73-2, -С.206. (ftp://194.226.213.129/text/tunkun_33_73_2_203_208.pdf)

² Gulyamov J.R., Nurboyev Q.M., Khuzhakulov N.T. Teaching Children Of Preschool Age In Neurodidactic Conditions / Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt / Egyptology 17(6). ISSN 1567-214x / PJAE, 17 (6) (2020) / P.14485- 14494

³ Гулямов Д.Р., Каланходжаева К.Б. К вопросу учета особенностей межполушарной функциональной асимметрии мозга обучаемых в учебном процессе / Евразийский Союз Ученых. #11 (56), 2018 / <https://euroasia-science.ru/wp-content/uploads/> -С. 38-43

⁴ Мавлонова Р., Тўраева О., Холикбердиев К. Педагогика / Дарслик. –Тошкент: Ўқитувчи, 2001. 173-174 бетлар.

4. **Nazorat va baholashni individuallashtirish** — natijalarni shaxsiy rivojlanish nuqtai nazaridan baholash.

Ta'lim jarayonini individuallashtirish — bu “hamma uchun bir xil” ta'lim modelidan voz kechib, har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini yaratish demakdir.

Boshqacha qilib aytganda, individuallashtirilgan ta'limda har bir tarbiyalanuvchiga o'ziga xos yo'l, usul va sur'atda bilim olish imkoniyati yaratiladi.

Individual o'ziga hosliklariga bolaning jinsi, bosh miyasining dominant yarimshari, laterallik profilining tipi va afzal ko'radigan reprezentativ tizimi kabilar kirib, ular bolalarning idrok qilish mexanizmlarini belgilaydi. Shuning uchun tarbiyachilar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta guruh bolalarini maktabga tayyorlash va ular bilan o'quv mashg'ulotlarini samarali tashkillashtirishlari uchun ularning individual xususiyatlarini hisobga olishlari uchun neyropedagogik diagnostika metodlarini bilishlari va mazkur metodlarni amalda qo'llay olishlari kerak bo'ladi.

Umuman olganda, har qanday murakkab tizimning ishlashini o'rganish “diagnostika” (“tashxis”) deb nomlanadi⁵. Diagnostika so'zi (yunon. «dia» - shaffof va «gnosis» - bilim) – o'rganilayotgan obyekt yoki jarayonga oid kutilayotgan ma'lumotni oldindan olishning umumiy yo'llari, ma'nosini beradi⁶.

Hodisa, voqea va jarayonlarning mohiyatini tushunish uchun dastlab ularni keltirib chiqargan sabablarni aniqlab diagnoz (tashxis) qo'yiladi. Olingan natijalarga asoslanib, sodir bo'lishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarining oldini olish, ijobiy jihatlarni shakllantirish va rivojlantirish choralari belgilanadi. Bunda diagnostika natijalarining obyektivligi masalasi muhim sanaladi. Chunki noto'g'ri diagnostika mutaxassisning barcha harakatlarini bekor ketishiga sabab bo'lish bilan birga, mavjud muammoni bartaraf etish imkoniyatini yo'qqa chiqarib, boshqa, yanada og'irroq muammolarni yuzaga keltirib chiqarishi mumkin⁷.

Neyropedagogik diagnostika — bu o'quvchining miya faoliyati, hissiy holati, diqqat, xotira, tafakkur va boshqa kognitiv (aqliy) jarayonlarini o'rganish orqali uning o'quv imkoniyatlarini aniqlash tizimidir. Bu jarayon ta'limni individuallashtirishda juda muhim ahamiyatga ega.

Neyropedagogik diagnostikaning ta'limni individuallashtirishdagi ahamiyati bolalarning neyropsixologik xususiyatlarini aniqlaydi. Neyropedagogik tashxis orqali tarbiyalanuvchilarning:

- diqqat turi va davomiyligi,
- xotira hajmi,
- tafakkur uslubi (logik, obrazli, ijodiy),
- emotsional barqarorligi kabi xususiyatlari aniqlanadi. Bu ma'lumotlar asosida o'quv dasturi va usullar bolalarga moslashtiriladi.
- Neyropedagogik diagnostika yordamida:
- disleksiya (o'qishdagi qiyinchiliklar),
- diskalkuliya (hisoblashdagi qiyinchiliklar),
- diqqat yetishmovchiligi va giperaktivlik (DEHB) kabi holatlar erta aniqlanadi.

⁵ Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / перевод с немецкого. - М., 1991, 7-бет.

⁶ Подласый И.П. Педагогика: в 3-х кн., кн.3: Теория и технология воспитания: учеб. для студ. вузов. – Москва: ВЛАДОС, 2007. 66-67-стр.

⁷ Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М., Педагогика, 1988. 84-бет.

Bu esa har bir o'quvchiga shaxsiy ta'lim strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi. Diagnostika natijalariga ko'ra: kimga ko'proq vizual materiallar, kimga audiomateriallar, kimga amaliyotga asoslangan o'quv usuli kerakligini aniqlash mumkin. Bu orqali bolalar o'ziga mos yo'l bilan samarali o'qiydi. Neyropedagogik usullar orqali o'quvchining stress darajasi, motivatsiyasi va qiziqishi kuzatiladi. Shu asosda o'quv muhiti (masalan, dam olish intervallari, multimedia vositalari, ijobiy rag'bat) to'g'ri tashkil qilinadi.

Diagnostika natijalari nafaqat bolalar uchun, balki pedagog va ota-onalar uchun ham bolalarni qo'llab-quvvatlashning individual strategiyasini ishlab chiqishda yo'l-yo'riq bo'ladi.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumukinki, neyropedagogik diagnostika — ta'lim jarayonini individuallashtirishning ilmiy-amaliy asosidir. U orqali har bir bolaning miya faoliyati, tafakkur va asosiy rivojlanish xususiyatlarini bilib, ta'lim jarayonini insonning neyropsixologik ehtiyojlariga moslashtirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Child Neuropsychology in Practice: Perspectives from Educational Psychologists (Emilia Misheva, 2020) — болалардаги нейрпсихология ва таълим психологияси ўртасидаги боғланишлар, таълим мутахассислари учун амалий йўриқнома. link.springer.com
2. Diagnosing Learning Disorders: A Neuropsychological Framework (2nd ed.) (Bruce Pennington, 2009) — ўқишдаги бузилишларни нейрпсихологик нуқтаи назардан диагностика қилиш бўйича фундаментал асар. [OUP Academic](https://www.oup.com/academic)
3. Neuro-Education: A Translation from Theory to Practice (Ed. Ellyn Lucas Arwood & Christopher Merideth, Neuro-Education Press, 2017) — нейроилм ва педагогика бирлашмасидан келиб чиқиб таълим амалиётини қандай енгиллаштириш мумкинлиги ҳақида. [Neuro-Education Press](https://www.neuroeducationpress.com)
4. Neuro-Systemic Applications in Learning (Ed. G.N. Madhuranatha Dixit et al., Springer, 2024) — билим олишнинг нейро-системик механизмлари ва уларни педагогик жараёнда қўллаш имкониятлари. link.springer.com
5. Assessing and Diagnosing Speech Therapy Needs in School: Pedagogical Diagnostics in Theory and Practice (Małgorzata Przybysz-Zaremba, Aleksandra Siedlaczek-Szwed, Krzysztof Polok, 2023) — мактаб таълимида тил, нутқ ва билишка боғлиқ қийинчиликларни педагогик диагностика воситалари орқали аниқлаш ва йўللари ишлаб чиқиш
6. Тункун Я.А. Основы нейропедагогики: история, теория и практика /Ж.: Киберленинка, 73-2, -С.206. (http://194.226.213.129/text/tunkun_33_73_2_203_208.pdf)
7. Gulyamov J.R., Nurboyev Q.M., Khuzhakulov N.T. Teaching Children Of Preschool Age In Neurodidactic Conditions / Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt / Egyptology 17(6). ISSN 1567-214x / PJAEE, 17 (6) (2020) / P.14485- 14494
8. Гулямов Д.Р., Каланходжаева К.Б. К вопросу учета особенностей межполушарной функциональной асимметрии мозга обучаемых в учебном процессе / Евразийский Союз Ученых. #11 (56), 2018 / <https://euroasia-science.ru/wp-content/uploads/> -С. 38-43
9. Мавлонова Р., Тўраева О., Холиқбердиев К. Педагогика / Дарслик. –Тошкент: Ўқитувчи, 2001. 173-174 бетлар.
10. Гулямов Д.Р., Каланходжаева К.Б. К вопросу учета особенностей межполушарной функциональной асимметрии мозга обучаемых в учебном процессе / Евразийский Союз Ученых. #11 (56), 2018 / <https://euroasia-science.ru/wp-content/uploads/> -С. 38-43
11. Мавлонова Р., Тўраева О., Холиқбердиев К. Педагогика / Дарслик. –Тошкент: Ўқитувчи, 2001. 173-174 бетлар.

p.f.f.d. (PhD), Kasimova Odina Alimjonovna

Fayzildinova Nargiza Mashrabovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 1-bosqich magistri

Annotatsiya

Maqolada bo'lajak pedagoglarning akademik mobilligini shakllantirish jarayoni nazariy asoslari tahlil etiladi. Akademik mobillik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni hamda xalqaro tajribalardagi samarali mexanizmlari o'rganiladi. Shuningdek, bo'lajak pedagoglarda akademik mobillikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar, kompetensiyalar tizimi va pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari pedagogik oliy ta'lim muassasalarida xalqaro hamkorlik va almashinuv dasturlarini tashkil etishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tayanch so'zlar: *akademik mobillik, xalqaro ta'lim, kompetensiya, innovatsion ta'lim, Erasmus+, Mevlana, raqamli ta'lim muhiti.*

Globallashuv, raqamli transformatsiya va xalqaro ta'lim integratsiyasi davrida ta'lim tizimi yangi talablar bilan yuzlashmoqda. Bugungi kunda nafaqat o'quv jarayonining mazmuni, balki ta'lim oluvchining moslashuvchanligi, mustaqil fikrlashi, madaniyatlararo muloqot qobiliyati va global tafakkuri ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois pedagogik oliy ta'lim muassasalari oldida bo'lajak pedagoglarning akademik mobilligini shakllantirish dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Akademik mobillik (lotincha mobilis — harakatchan, moslasha oluvchi) atamasi ta'lim jarayonida o'quvchi yoki o'qituvchining yangi muhitda faoliyat yuritish, yangilikka ochiqlik, tez moslashuvchanlik qobiliyatini anglatadi. UNESCO, OECD va Yevropa Kengashi hujjatlarida akademik mobillik ta'lim oluvchi, o'qituvchi yoki tadqiqotchining vaqtincha boshqa ta'lim muassasasida o'qish, dars o'tish yoki ilmiy faoliyat olib borish orqali kasbiy tajribasini boyitish jarayoni sifatida talqin etiladi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida so'nggi yillarda xalqaro integratsiya jarayonlari faollashgani natijasida akademik mobillik masalasi dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biriga aylandi. Talabalar, o'qituvchilar va tadqiqotchilarning xalqaro ta'lim muassasalarida vaqtincha o'qish, stajirovka yoki ilmiy faoliyat olib borish imkoniyatlarini yaratish orqali ularning kasbiy kompetensiyalari, madaniyatlararo muloqot ko'nikmalari va innovatsion fikrlash salohiyatini rivojlantirishga erishilmoqda. Shu bois akademik mobillik masalasida O'zbekiston olimlari tomonidan so'nggi yillarda qator ilmiy ishlar amalga oshirilgan.

Jumladan, A.Normurodovanning "Oliy ta'limda akademik mobillikni rivojlantirishning innovatsion metodologiyalari" maqolasida O'zbekiston oliy ta'lim tizimida akademik mobillikni rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlar, masofaviy ta'lim va loyihaviy o'qitish usullari tahlil qilingan¹.

M.Jumaboyeva "Talabalarning akademik mobilligini shakllantirishda xorijiy tajribalardan foydalanish yo'llari" mavzusidagi maqolasida esa muallif akademik mobillikning xalqaro

¹ "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" jurnali, 45-52-betlar, 2024

tajribalarini o'rganib, ularni O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida joriy etishning uslubiy asoslarini ko'rsatishga erishiladi².

B.Rasulov esa "Akademik mobillik tizimini boshqarishning zamonaviy mexanizmlari" nomli maqolasida akademik mobillik jarayonlarini boshqarishning tashkiliy-huquqiy asoslari hamda ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish mexanizmlari haqida ilmiy ma'lumotlar bera olgan³.

D.Saidovanning "Oliy ta'limda xalqaro hamkorlik va akademik mobillikni tashkil etishning dolzarb masalalari" maqolasida xalqaro ta'lim dasturlari, xususan, Erasmus+, Mevlana, Tempus loyihalarining O'zbekiston ta'lim tizimidagi roli tahlil qilinganligini kuzatishimiz mumkin⁴.

Sh.To'xtaboyev "Talabalarning akademik mobillikka tayyorgarligini shakllantirish omillari" nomli maqolasida akademik mobillikka tayyorgarlik jarayonida talabalar motivatsiyasi, til kompetensiyasi va ijtimoiy-madaniy moslashuv masalalarini o'rgangan⁵.

O'zbekiston olimlarining ilmiy ishlari shuni ko'rsatadiki, akademik mobillik faqat xalqaro almashinuv dasturlari emas, balki ta'lim jarayonining zamonaviy komponenti sifatida qaralmoqda. Tadqiqotlarda talabalarning madaniyatlararo kompetensiyalarini, kommunikativ salohiyatini va kasbiy moslashuvchanligini oshirishga qaratilgan yondashuvlar asosiy yo'nalish sifatida belgilangan.

Akademik mobillikning asosiy maqsadi — ta'lim sifatini oshirish va kadrlarning xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlashdir. Pedagog shaxsining akademik mobilligi motivatsion, kognitiv, kommunikativ va madaniy-aksiyologik komponentlardan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning global kontekstdagi faol sub'yekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Akademik mobillikni rivojlantirishda xalqaro dasturlarning o'rni beqiyos. Jumladan, **Erasmus+ dasturi** Yevropa Ittifoqi tomonidan tashkil etilgan bo'lib, talabalar va o'qituvchilar almashinuvini rag'batlantiradi. **Mevlana dasturi** esa Turkiya tomonidan yo'lga qo'yilgan xalqaro ta'lim almashinuv tizimi bo'lib, dunyoning turli mamlakatlari bilan hamkorlikni qamrab oladi. **Tempus dasturi** esa 1990-yillarda tashkil etilib, Yevropa ta'lim tajribasini Markaziy Osiyoga tatbiq etgan va keyinchalik Erasmus+ tizimiga integratsiyalashgan dasturdir.

Bo'lajak pedagoglarda akademik mobillikni samarali shakllantirish uchun xalqaro hamkorlik, chet tillarni chuqurlashtirib o'qitish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, motivatsion muhit yaratish va akademik erkinlikni qo'llab-quvvatlash zarur. Kelgusida akademik mobillikni milliy ta'lim tizimining barqaror elementi sifatida shakllantirish, uni raqamli ta'lim bilan integratsiyalash muhim ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

Akademik mobillikni shakllantirishga ijtimoiy, tashkiliy, psixologik va shaxsiy omillar majmuasi ta'sir ko'rsatadi. **Birinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy omillar** – davlatning ta'lim siyosati, xalqaro hamkorlik dasturlari (Erasmus+, Mevlana, DAAD, Tempus), grant va stipendiya tizimlari, akademik almashinuv imkoniyatlarining mavjudligi – akademik mobillikning moddiy va tashkiliy asosini belgilaydi.

Ikkinchidan, tashkiliy-boshqaruv omillari – oliy ta'lim muassasalarida xalqaro bo'limlarning faoliyati, akademik kredit tizimi, fanlar o'zaro mosligi, diplomlarning tan olinishi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonining xalqaro standartlarga moslashtirilganligi mobillikni amalga oshirish uchun qulay shart-sharoit yaratadi.

² "Pedagogik mahorat" jurnali, №2, 60–65-betlar, 2023

³ Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi, 4-son, 90-97-betlar, 2022

⁴ "UzEdu Research Journal", №1, 72–80-betlar, 2021

⁵ "Pedagogika va psixologiya" jurnali, №4, 88–94-betlar, 2020

Uchinchidan, psixologik-pedagogik omillar – talabalarning motivatsiyasi, o'ziga ishonchi, madaniyatlararo muloqotga tayyorligi, yangi muhitga moslashuv qobiliyati bilan belgilanadi. Talabani shaxsiy yetukligi va o'zini rivojlantirishga intilishi akademik mobillikning ichki harakatlantiruvchi kuchidir.

To'rtinchidan, axborot-kommunikatsion omillar – raqamli platformalarning rivojlanishi, masofaviy ta'lim imkoniyatlari, xorijiy tillarni bilish darajasi va internetdan samarali foydalanish ko'nikmalari bilan bog'liq. Raqamli savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan bo'lajak pedagoglar global ta'lim makoniga tezroq integratsiyalanadilar.

Ushbu omillar uyg'unligida akademik mobillik jarayonini samarali yo'lga qo'yish mumkin. Ayniqsa, ta'lim tizimida innovatsion boshqaruv yondashuvlari, xalqaro akkreditatsiya va integratsiya dasturlari mavjudligi bu jarayonni yanada takomillashtiradi.

Bo'lajak pedagoglarda akademik mobillikni rivojlantirish samarasi, avvalo, ta'lim muassasalarida yaratilgan **pedagogik shart-sharoitlarga** bevosita bog'liq. Oliy ta'lim muassasalarida xorijiy universitetlar bilan ikki tomonlama shartnomalar, qo'shma ta'lim dasturlari va almashinuv loyihalari tashkil etilgan bo'lishi, **ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, xususan**, virtual auditoriyalar, masofaviy ta'lim platformalari, sun'iy intellekt asosidagi o'quv tizimlari orqali global bilim makoniga kirish imkoniyati, **motivatsion muhitni shakllantirish**, talabalarni xalqaro tajriba almashish, xorijiy o'qituvchilar bilan darslarda ishtirok etish, xalqaro tanlovlarda qatnashish imkoniyatlari bilan rag'batlantirish, akademik mobillikka tayyorlanayotgan talabalarni ilg'or o'qituvchilar, xalqaro tajribaga ega mentorlar tomonidan yo'naltirish va metodik yordam bilan ta'minlash kabilar shular jumlasidandir. Ushbu shart-sharoitlarning uyg'unlashuvi natijasida bo'lajak pedagoglarda xalqaro tajriba almashish, mustaqil o'rganish, o'z kasbiy mahoratini oshirish va global ta'lim makoniga integratsiyalashish imkoniyatlari kengayadi.

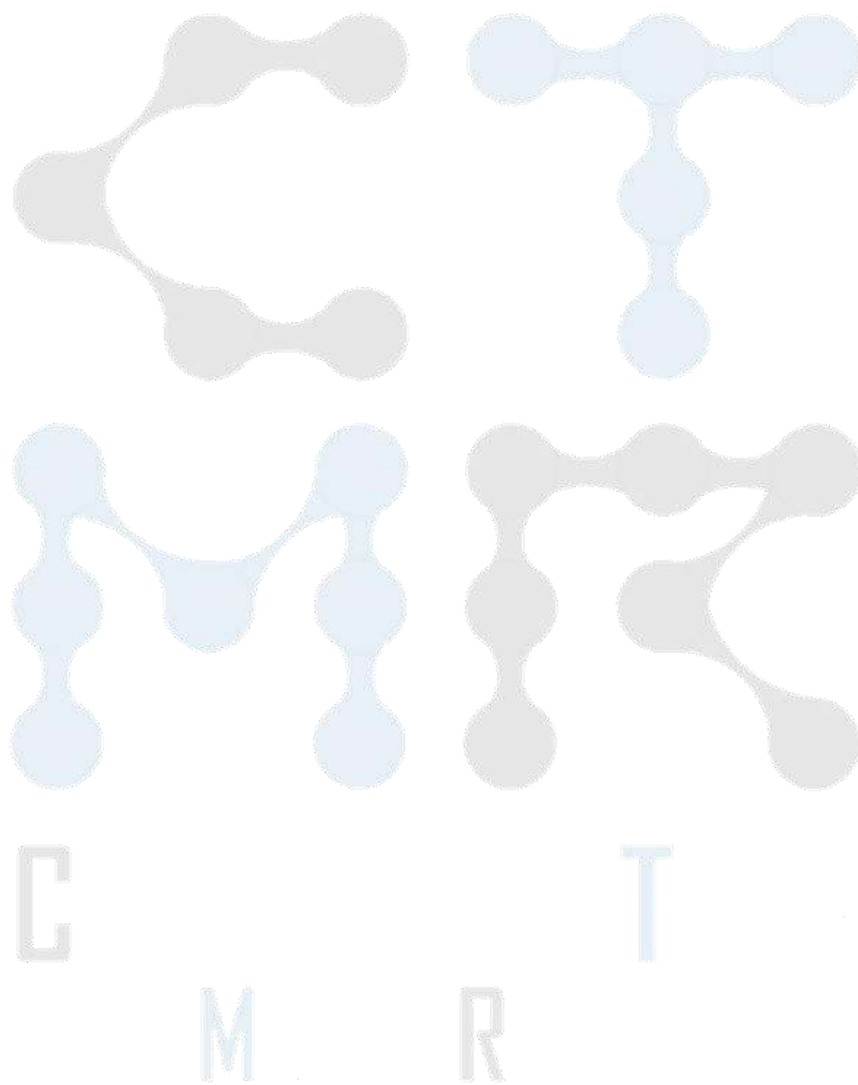
Akademik mobillik zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, pedagog kadrlarni xalqaro ta'lim maydonida faoliyat yuritishga tayyorlaydi. Bo'lajak pedagoglarning akademik mobilligini shakllantirish ularning kasbiy, ijtimoiy, kommunikativ va madaniy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun xalqaro dasturlardan foydalanish, raqamli platformalar orqali hamkorlikni yo'lga qo'yish, xorijiy tillarni o'qitish metodikasini takomillashtirish va ta'limda innovatsion yondashuvlarni qo'llash zarur.

Bo'lajak pedagoglarda akademik mobillikni rivojlantirish - bu nafaqat ularning xorijiy ta'lim tizimida o'qish imkoniyatini yaratish, balki **xalqaro pedagogik tafakkur, innovatsion fikrlash, raqamli savodxonlik va madaniyatlararo muloqot** kompetensiyalarini shakllantirish jarayonidir. Akademik mobillikning muvaffaqiyati pedagogik shart-sharoitlar, davlat siyosati va ta'lim tizimining ochiqligiga bog'liq. Shunday ekan, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida xalqaro dasturlarni kengaytirish, talabalar motivatsiyasini kuchaytirish va kompetensiyaviy yondashuv asosida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimova G. Global ta'lim tizimida akademik mobillik va integratsiya
2. Karimova N. Oliy ta'lim tizimida akademik mobillikni rivojlantirish omillari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
3. Xudoyqulova D. Bo'lajak pedagoglarda xalqaro kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.

4. Rasulova M. Pedagogik ta'limda xalqaro tajriba almashinuvi mexanizmlari. – Samarqand: SamDU, 2023.
5. “Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar” jurnali, 2024
6. “Pedagogik mahorat” jurnali, 2023
7. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi, 2022
8. “UzEdu Research Journal”, №1 2021
9. “Pedagogika va psixologiya” jurnali, 2020

**TABIIY FANLAR DARSLARI ASOSIDA O'QUVCHILARDA VATANGA MUHABBAT
TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI**

Mirkarimova Mohira Komiljanovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti magistri

Ilmiy rahbar: p.f.b.f.d. (PhD), dotsent Abrorxonova K.A.

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi tabiiy fanlar (biologiya, geografiya, ekologiya, tabiiyot asoslari) darslari orqali boshlang'ich va umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarida Vatanga muhabbat, yurtga sadoqat, tabiat boyliklarini asrash madaniyatini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Tabiiy fanlarni o'qitishda milliy g'oya, ekologik madaniyat, hududga xos tabiiy resurslar, geoturistik obyektlar, o'simlik va hayvonot dunyosining noyob namunalari foydalanishning samarali yo'llari tahlil qilinadi. Maqolada o'quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg'usini rivojlantirishga xizmat qiladigan amaliy topshiriqlar, kuzatishlar, loyihaviy ishlar, tajribalar va integrativ yondashuvlar bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar. Vatanga muhabbat, tabiiy fanlar, ekologik tarbiya, milliy qadriyatlar, kuzatish, projekt texnologiyasi, didaktik metodlar, ona tabiat, ekologik madaniyat.

Аннотация. В данной тезисе раскрываются научно-методические основы формирования у учащихся начального и общего среднего образования любви к Родине, верности стране и культуры бережного отношения к природным богатствам через изучение естественных наук (биологии, географии, экологии и основ естествознания). Анализируются эффективные пути использования национальной идеи, экологической культуры, региональных природных ресурсов, геотуристических объектов, а также уникальных образцов растительного и животного мира в преподавании естественнонаучных дисциплин. В статье представлены практические рекомендации по развитию у учащихся чувства патриотизма посредством практических заданий, наблюдений, проектных работ, экспериментов и интегративных подходов.

Ключевые слова: любовь к Родине, естественные науки, экологическое воспитание, национальные ценности, наблюдение, проектные технологии, дидактические методы, родная природа, экологическая культура.

Annotation. This thesis explores the scientific and methodological foundations of fostering patriotism, national loyalty, and environmental stewardship among primary and secondary school students through natural science subjects (biology, geography, ecology, and basics of natural science). It analyzes effective ways of integrating national ideology, ecological literacy, regional natural resources, geotouristic sites, and unique species of flora and fauna into natural science education. The article provides practical recommendations on developing students' love for the Motherland through hands-on activities, observations, project-based tasks, experiments, and integrative approaches.

Keywords: patriotism, natural sciences, environmental education, national values, observation, project technology, didactic methods, mother nature, ecological culture.

Kirish. Mamlakatning ertangi taraqqiyoti avlodlarning ma'naviy yetukligi, yurtga muhabbati, Vatanga sadoqati va ekologik ongining qay darajada shakllanganiga bog'liq. Ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri — o'quvchilarda Vatan ravnaqi uchun mas'uliyat, tabiatga e'tibor, milliy qadriyatlarga hurmatni tarbiyalashdir. Ayniqsa, tabiiy fanlar darslari bu borada ulkan imkoniyatlarning manbai bo'lib xizmat qiladi.

Tabiiy fanlar o'quvchilarga nafaqat atrof-muhit haqidagi ilmiy bilimlarni, balki insonning tabiat bilan uyg'unlikda yashashi, yurt boyliklarini asrash, ekologik muammolarga befarq bo'lmaslik, ona yurtidan faxrlanish kabi fazilatlarni singdiradi. Mazkur maqolada tabiiy fanlar darslari asosida o'quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirishning pedagogik, psixologik va metodik asoslari ilmiy tahlil qilinadi.

Tabiiy fanlarning tarbiyaviy imkoniyatlari

Tabiiy fanlar o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlarni o'rgatadi, balki ularda Vatanga muhabbat, tabiatga mehr, ekologik madaniyat kabi fazilatlarni shakllantiradi. Bu fanlarning mazmuni bevosita yurt hududi, tabiiy landshaftlar, biologik xilma-xillik, iqlim, tuproq, suv va havo resurslari bilan bog'liq bo'lgani uchun o'quvchi atrofida tabiatni o'rganar ekan, yurtning asl qadriga yetadi.

Tabiiy fanlar darslaridagi asosiy tarbiyaviy yo'nalishlar:

1. O'zbekiston tabiatining boyligi va noyobligini tushuntirish;
2. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga o'rgatish;
3. Ekologik muammolarni anglash va ularni bartaraf etish yo'llarini izlash;
4. Tabiatni asrash orqali Vatanga muhabbatni kuchaytirish.

Masalan, o'quvchi o'z hududidagi daraxtlar, qushlar, foydali qazilmalar yoki iqlim xususiyatlari haqida bilgan sari, u yurtining tabiatiga yanada ko'proq mehr qo'yadi.

Vatanga muhabbatni shakllantirishning psixologik asoslari

O'quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg'usi bir necha bosqichda shakllanadi:

1. Emotsional bosqich

Bu bosqichda o'quvchida tabiatga bo'lgan ijobiy hissiyotlar yaratiladi. Tabiat go'zalligi, rang-barang manzaralar, jonivorlar dunyosining qiziqarli jihatlari orqali o'quvchi Vatanga mehr qo'ya boshlaydi.

2. Bilim bosqichi

O'quvchi o'zi sevgan tabiat haqida ilmiy ma'lumotlarni o'zlashtiradi. Bu jarayonda o'quvchi:

- a) o'simliklarning biologik xususiyatlari,
- b) hayvonlarning yashash muhiti,
- c) O'zbekistonning iqlim zonalari,
- d) ekologik muammolar haqida chuqur bilim egasi bo'ladi.

3. Amaliy-motivatsion bosqich

Bu bosqichda o'quvchi tabiatni asrash bo'yicha amaliy ishlar qiladi: daraxt ekadi, suvni tejaydi, chiqindilarni saralaydi, ekologik loyihalarda qatnashadi. Shu orqali unda Vatanga muhabbat faol hayotiy pozitsiya shakliga aylanadi.

Tabiiy fanlar darslarida qo'llaniladigan metodlar

1. Kuzatish metodi

Kuzatish o'quvchilarni tabiat jarayonlari bilan bevosita tanishtiradi.

Misol:

“Mahallangizdagi daraxtlarning fasllarga ko‘ra o‘zgarishini 10 kun davomida kuzating va o‘zgarishlarni chizmalarda yoki suratlarda qayd qiling.”

Bu topshiriq orqali o‘quvchi tabiatning jonli ekanini his qiladi va tabiatga nisbatan mehr bilan qaraydi.

2. Loyiha metodi

Loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi.

Loyihalar namunasi:

- a) “Mahallamdagi daraxtlarning ekologik ahamiyati”;
- b) “Orolbo‘yi muammosi: sabab va yechimlar”;
- c) “Hududimizdagi daryolarning ekologik holati”.

Loyihalar o‘quvchilarni ilmiy fikrlashga, Vatan taqdiri uchun qayg‘urishga o‘rgatadi.

3. Ekskursiyalar

Ekskursiyalar Vatanga muhabbatni shakllantirishda eng samarali vositalardan biridir.

Yo‘nalishlar:

- a) Ekopark;
- b) Botanika bog‘i;
- c) Chotqol biosfera qo‘riqxonasi;
- d) Qizilqum landshafti;
- e) Zarafshon daryosi bo‘yidagi o‘simliklar dunyosi.

Tirik tabiatni ko‘z bilan ko‘rish, ushlab ko‘rish, o‘rganish o‘quvchida unutilmas taassurot uyg‘otadi.

Milliy qadriyatlar va tabiiy fanlar uyg‘unligi

O‘zbek xalqining qadimiy an‘analarda tabiatni asrash muhim o‘rin tutadi: “Daraxt ek, savob”, “Suvni isrof qilma”, “Otangdan qolgan bo‘lsa ham, yerga ehtiyot bo‘l” kabi qadriyatlar ekologik tarbiyaning milliy ildizlaridir.

Tabiiy fanlar darslarida ushbu qadriyatlarni integratsiya qilish o‘quvchilarda Vatanga muhabbatni mustahkamlaydi. Masalan, sug‘orish madaniyati, bog‘dorchilik an‘analari, o‘zbek milliy tabiat tushunchalari darslarga qo‘shilganda o‘quvchi yurt tabiatining milliy ahamiyatini ko‘radi.

O‘zbekiston hududining tabiiy xususiyatlaridan foydalanish

O‘zbekistonning geografik joylashuvi, iqlimi, tabiiy zonalar turlicha bo‘lib, har bir hudud o‘quvchilar uchun o‘ziga xos ta‘limiy material manbai hisoblanadi:

- 1) Qashqadaryo – Ko‘hitang tog‘lari;
- 2) Farg‘ona vodiysi – mevali bog‘lar bilan mashhur;
- 3) Xorazm – Amudaryo deltasining o‘ziga xos ekotizimi;
- 4) Toshkent viloyati – Chotqolning boy flora va faunasi.

Hududiy komponentdan foydalanish o‘quvchilarga o‘z yashab turgan joyini chuqur anglash va unga nisbatan mehr uyg‘otishga xizmat qiladi.

Amaliy topshiriqlar

Boshlang‘ich sinflar uchun:

1-topshiriq: “Mening Vatanim – go‘zal tabiat”

Rasm asosida 6–7 gapdan iborat matn tuzing. Matnda O‘zbekiston tabiatining go‘zalligini tasvirlang.

2-topshiriq: “Tabiatni asrash – Vatanni asrash”

5 ta ekologik qoidani yozing va ulardan birini hayotingizda tatbiq qilish uchun reja tuzing.

3-topshiriq: Tajriba

Sugʻorilgan va sugʻorilmagan oʻsimlikni 7 kun kuzatib, xulosalar yozing.

Yuqori sinflar uchun:**1. Analitik topshiriq**

“Oʻzbekistonning uchta iqlim mintaqasini solishtiring va qaysi hudud ekologik xavf ostida ekanini asoslab bering.”

2. Tadqiqot loyihasi

“Mahalla havosining holatini oʻrganish.” Kuzatishlar, suratlar, diagrammalar va xulosa keltiriladi.

3. Xarita asosida tahlil

“Oʻzbekiston foydali qazilmalar xaritasini tuzing va ularning iqtisodiy ahamiyatini izohlang.”

Xulosa. Tabiiy fanlar darslari Vatanga muhabbat tuygʻusini shakllantirishda ulkan tarbiyaviy imkoniyatga ega. Oʻquvchi oʻz yurtining tabiati, resurslari, ekologik holati, noyob boyliklari haqida koʻproq maʼlumotga ega boʻlsa, unda yurtga muhabbat, masʼuliyat va eʼtibor kuchayadi. Kuzatish, ekskursiya, loyiha, eksperiment kabi metodlardan samarali foydalanish oʻquvchilarda ekologik madaniyatni shakllantiradi va Vatanga muhabbatni yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Taʼlim tizimini rivojlantirish toʻgʻrisida”gi qarorlari.
2. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Abdullayeva M. *Ekologik tarbiya va tabiiy fanlarni oʻqitish metodikasi*. – Toshkent: TDPU, 2021.
4. Beruniy A. *Geodeziya va geologiya asarlari*. – Toshkent, 1975.
5. Xudoyberdiyeva N. *Tabiiy fanlarda tarbiyaviy yondashuvlar*. – Samarqand, 2023.
6. “Pedagogika va psixologiya” jurnali. – Toshkent, 2024.

*Qulto'rayeva Sarvinoz Bahodir qizi**A. Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti**2 – kurs tayanch-doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek toponimiyasida tasnif masalasi va bunda milliy til xususiyatlari, ularning paydo bo'lish motivatsiyalari, toponimlarning mavzeviy guruhlanishi, hajmi, ko'lami, paydo bo'lishining ijtimoiy-maishiy sabablariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Toponimika, joy nomlari, geografik nomlar, toponimlar, gidronimiya, oronimiya, oykonimiya, urbanonoomiya, mikrotoponimiya, etnotoponimlar, antrotoponimlar, etnooykonimlar.

Bir joyni ikkinchisidan, bir jilg'ani boshqa bir jilg'adan, bir ko'chani yonidagi ko'chadan, tog' - adirlami, shahar va qishloqlarni bir-birlaridan farq qilish uchun ham kishilar nomlar o'ylab chiqar gan. Joy nomlari, geografik nomlar yoki toponimlar deb ataladi. Toponimlarni **toponimika** fani o'rganadi.

Toponimika *yunoncha topos — joy va onoma (yoki onima) —* nom so'zlaridan tarkib topgan. Joy nomlari ya'ni toponimiya bir necha turlarga bo'linadi. Bular: **gidronomiya** (*yunoncha gidro – suv*), ya'ni daryolar, ko'llar, dengizlar, soylar, kanallar, qo'ltiqlar, bo'g'ozlar, sharsharalar nomlari; **oronimiya** (*yunoncha oros – tog'*), ya'ni yer yuzasining relief shakllari – tog'lar, cho'qqilar, qirlar, vodiylar, tekisliklar nomlari; **oykonimiya** (*yunoncha oykos – uy*), polinimiya (*yunoncha polis – shahar*) yoki **urbanonoomiya** (*lotincha urbos – shahar*), ya'ni qishloq yoki shaharlarning nomlari, **mikrotoponimiya** (*yunoncha mikros – kichik*), ya'ni kichik obyektlar: buloqlar, quduqlar, dalalar, o'tloqlar, daraxtzorlar, jarlar, yo'llar, ko'priklar va hatto atoqli otga ega bo'lgan ayrim daraxt nomlari. Bundan tashqari, turli xalq urug'-aymoq nomlari bilan atalgan toponimlar **etnotoponimlar** (*yunoncha etnos – xalq*) deyiladi. Kishi ismlari bilan yuritiladigan toponimlarni esa **antrotoponimlar** (*yunoncha antropos – odam*) deb atash mumkin. Toponimikani qaysi fanlar qatoriga kiritish kerak, degan munozara uzoq davom etdi.

Toponimika – shaharlar, qishloqlar, daryolar, ko'llar, tog'lar kabi geografik nomlarni, ularning kelib chiqishini, tarixini o'rganar ekan, bu fan tilshunoslarga ham, tarixchilarga ham boy ilmiy material beradi.

Geografik nomlar, ya'ni toponimlar til lug'at tarkibining bir qismi bo'lib, til qonuniyatlariga bo'ysunadi. Albatta, so'zni tilshunoslik – lingvistika fani o'rganishi kerak. Demak, toponimika – atoqli otlarni o'rganadigan **onomastika** fanining bir qismi bo'lib, tilshunoslik fanlari qatoriga kiradi.

Oykonimlar. Toponimikada viloyat, shahar, shaharcha, tuman, mahalla, qishloq, guzar, aholi punkti, ovullar, posyolka, qal'alarning umumiy nomi oykonim atamasi bilan ifodalanadi.

Oykonim – (yun. – oixod – oykos – turar joy, maskan+onoma – atoqli ot) – aholi yashovchi joylar, maskanlarning atoqli oti. Toponim turi. Oykonimika – toponimikaning oykonimlarning paydo bo'lishi va vazifaviy xususiyatlarini o'rganuvchi tarmog'¹.

Oykonimlar o'zi mansub bo'lgan hudud tarixini aks ettiruvchi asosiy vositalardan biridir. Ularda aholining etnik tarkibi – qaysi xalq, millat, urug', qavm, qabilaga mansubligi, kundalik turmush tarzi, qaysi kasb yoki hunar bilan mashg'ulligi, hududdagi biror geografik obyekt mavjudligi va boshqalar haqida ma'lumotlar mujassamlashgan bo'ladi.

Oykonimlar guruhiga shaharcha, mahalla, qishloq, ovul, guzarlar, kichik turar joy nomlari kiritildi. Ma'lum bo'ldiki, Sho'rchi tumani oykonimlarining paydo bo'lishida quyidagi nominatsion motivlar asos bo'lgan: urug' nomlari va ularning tarmoqlari, ya'ni etnooykonimlar: *Baxshitepa, Batosh, Bo'gajili, Dalvarzintepa, Qo'ng'iro't, Barlos*

Mustaqillik, istiqlo'l g'oyalarini ifodalovchi birliklar: *Barkamol avlod, Istiqlo'l, Mustaqillik, Bunyodkor, Vatanparvar, Do'stlik, Yangi O'zbekiston*

Biror bir inshoot yoki maskan nomi: *Yangibozor, Qo'shtegirmon, Qo'shko'prik, Yangiguzar, Kattaqo'rg'on*

Aholining ijtimoiy ahvolini ko'rsatuvchi birliklar: *Baliqchi, Chorvador, Sholikor, Hunarmandlar, Tabiblar, Baxshilar*

Belgi-xususiyatni ifodalovchi birliklar: *Kultepa, Yangiariq, Shakarko'l, Kattatepa, Qo'shtegirmon, Qoraariq, Olatemir, Oqkamar, Oqqo'rg'on, Jarqishloq, Yakkabog', Shakarko'l, Xushchekka, Katta Savur, Jarqishloq, Kichik Savur*

Joylashgan o'rniga ishora qiluvchi birliklar: *O'rta Dalvarzin, Yuqori Sovjiron, Quyi Sovjiron, Daraxt va o'simlik nomlari: Pistamozor, Yakkabog'*

Antroponim nomlar: *Alpomish, Ibn Sino, Alishe Navoiy, Bobur*

Oykonimlarning eng ko'p uchraydigan bir turi komonim, ya'ni qishloq nomlaridir. Tuman hududida mavjud komonimlarni leksik xususiyatiga ko'ra qishloq, mahalla, guzar kabi ma'noviy guruhlariga ajratish mumkin.

Sho'rchi tuman oykonimiyasida qishloq nomlarini anglatuvchi 10 ta toponim mavjudligi aniqlandi. Onomastik atamalar sirasida *komonim* tushunchasi mavjud. U qishloq (ovul) nomining yunoncha atalishidir.

Aytish lozimki, bu o'rinda qishloq so'zi sof atama ma'nosida qo'llangan. Agar "O'zbek tilining izohli lug'atiga" e'tibor qaratsak, unda qishloq so'ziga, "aholisi asosan qishloq xo'jalik ishlari bilan shug'ullanuvchi joy, maskan, hudud tarzida izoh berilgan"². Bugungi kunda toponimiya sohasida qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda *qishloq* tushunchasi *qishloq fuqarolar yig'inini* atovchi tushuncha sifatida qo'llanmoqda³.

Gidronimlar guruhiga daryo, ko'l, soy, kanal, sharshara, ariq, buloq, quduq, zovur, hovuz, suv ombori, nasos nomlari kiritildi. Ma'lum bo'ldiki, hududdagi gidronimlarning paydo bo'lishigda quyidagi nominatsion motivlar asos bo'lgan:

Kishi ismlari: *Rajabmiroxur, Polvonsoy*

Relyefiga ko'ra: Orqalisoy

¹ Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изохли луғати. – Н, 2006. –Б.58.

² Ўзбек тилининг изох луғати. 5 жилдли. 5-жилд. – Т.: ЎМЭ, 2007. –Б. 315.

³ <https://oldparliament.gov.uz/uz/laws/adopted/108/4680/>

Suvning oqish xususiyatini ifodalovchi birliklar: *Ko'lobariq*

Suvning xususiyatiga ishora qiluvchi birliklar: *Oqarbuloq*

Obyektning sun'iy yasalganligiga ishora qiluvchi birliklar: *Tos, Lotok, Simonka, Betonka*

Oronimlar guruhiga tog' va tog' tizmalari, cho'qqi, dara, tepa kabi toponimik obyektlarning nomlari kiritildi. Ma'lum bo'ldiki, tumandagi oronimlarning paydo bo'lishida quyidagi nominatsion motivlar asos bo'lgan.

Kishi ismlari: *Baqati*

Joyning tabiiy ko'rinishidan kelib chiqqan: *Do'lba*

Miqdoriyligi va relyefiga ko'ra: *Mingjar*

Relyefiga ko'ra: *Terssoy*

Tabiiy xususiyatiga ko'ra: *Qo'shcheka, Pastundara*

Nekronimlar guruhiga mozorlar, qabristonlar, ziyoratgohlar, muqaddas joylar, avliyolarning qadamjolari, masjidning atoli otlari kiritildi. Hududdagi nekronimlarning atalishida quyidagi nominatsion motivlar asos bo'lgan:

geografik obyektlarning nomlari: *Boytepa, Dalvarzintepa, Azlartepa, Shoniyoztepa, Shoniyoztepa, Ko'ltepa, G'armatepa, Beshtom, Oqtosh, Qoqaydi, Pistamozor, Saksonkapa, Tamshush, Zarkamar*

aziz-avliyolar, muqaddas deb hisoblangan ziyoratgohlar nomlari: *Shayx Attor Valiy, Shayx Muhammad Sodiq, Bahouddin Naqshband, Sovjironbobo, Qorashayxobobo, Shahidbobo, Habibullaeshon, So'fobobo, G'ishtlibobo, Cho'pon ota, Hojibobo, Kapalibobo, Pardashahid (shahidlikka oid), To'qqiz Shahid, Aziz Avliyolar, Xo'ja Ahror Valiy*

ma'lum bir hududdan chetda ekanligiga ishora qiluvchi birliklar: *Yuqori Abu Bakr Siddiq, Sovjiron 1, Sovjiron 2, Yangikun, Yangidavr*

yerning tuproq tarkibini bildiruvchi birliklar: *Oqtosh (toshli hudud), Pistamozor, Oqmozor, Chagal (o'rmonzo), Boytepa (boy, qalin, zichtepa)*

muqaddaslikka ishora qilib, xalq tabobatida ma'lum bir kasallik yoki dardga davo izlanib boriladigan joy nomlari: *Sovjiron (muqaddas hsaxs bilan bog'liq), Olatemir (afsonaviy tabib jangchi), Tolliota (muqaddas buloq), Xushchekka (avliyo sifatida e'zozlanadi)*

diniy tushunchani ifodalovchi birliklar: *Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Umar Ibn Xattob, Abu Bakr Siddiq, Abdulloh Ibn Mas'ud, Abdullah, Xristian, Besh tom (qadimda diniy hudud ma'nosi mavjud)*

fitonim nomlari: *Chagal (o'rmon, o'simlik massiviga aloqador), Pistamozor (pista daraxti bilan bog'liq)*

Tadqiqotchilar toponimlarni tasniflashda turli-tuman jihatlarga e'tibor qaratganlar. Bunda, albatta, milliy til xususiyatlari, nomlarning turlari, ularning paydo bo'lish motivatsiyalari, hajmi, ko'lam, paydo bo'lishning ijtimoiy-maishiy sabablari, tarix, geografiya fanlari va boshqa omillar hal qiluvchi rol o'ynagan. Biz Surxondaryo viloyati mikrotoponimlarini tadqiq etishda o'zining

nisbatan mukammalligi bilan ajralib turadigan Z.Do‘simov, S.Karimov va S.Bo‘riyev, K.Nazarov va T.Enazarov kabi olimlarning tasniflariga tayanamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Бегматов Э., Улуқов Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Н, 2006. –Б.58.
2. ¹ Ўзбек тилининг изоҳ луғати. 5 жилдли. 5-жилд. – Т.: ЎМЭ, 2007. –Б. 315.
3. ¹ <https://oldparliament.gov.uz/uz/laws/adopted/108/4680/>
4. Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т.: Фан, 1978. –№ 1. –Б.17-20.
5. Дўсимов З. Топонимлар таснифи масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Т.: Фан, 1978. –№ 1. –Б.17.
6. Қораев С. Географик номлар маъноси. – Т.: Ўзбекистон, 1978. – Б.11.
- 7.

**AVTOMOBIL TRANSPORTI CHIQINDILARINI MONITORING QILISH
USULLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI****Mirzayeva Zaynura O'ktam qizi****Toshkent davlat transport universiteti talabasi****mirzayevazaynura@gmail.com****Annotatsiya**

Mazkur ilmiy maqolada avtomobil transporti tomonidan atmosferaga chiqariladigan zararli moddalarni aniqlash va nazorat qilish tizimlarini takomillashtirish masalalari keng tahlil qilingan. Avtotransport chiqindilarining ekologik muhit va aholi salomatligiga ko'rsatadigan salbiy ta'siri ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Amalda qo'llanilayotgan monitoring usullarining yetishmovchiliklari aniqlanib, zamonaviy raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan sensor qurilmalari, geografik axborot tizimlari hamda intellektual tahlil usullarini joriy etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ekologik monitoring samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: avtomobil transporti, zararli chiqindilar, ekologik monitoring, atmosfera havosi, sensor tizimlar, GIS texnologiyalari, raqamli nazorat.

So'nggi yillarda transport infratuzilmasining jadal rivojlanishi va shaxsiy avtomobillar sonining ko'payishi natijasida atmosfera havosining ifloslanish darajasi sezilarli oshmoqda. Ayniqsa, ichki yonuv dvigatellari asosida ishlaydigan transport vositalari ekologik xavf manbalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Avtomobil transportidan ajralib chiqadigan zararli moddalar shahar ekologik holatini yomonlashtirib, aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu sababli transport chiqindilarini doimiy, aniq va tezkor nazorat qilishga imkon beruvchi monitoring tizimlarini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Avtomobil dvigatellarida yoqilg'ining yonishi jarayonida turli xil kimyoviy birikmalar hosil bo'ladi. Ushbu birikmalar atmosferaga chiqarilib, havoning sifat ko'rsatkichlarini yomonlashtiradi. Asosiy ifloslantiruvchi moddalar tarkibiga uglerod oksidi, karbonat angidrid, azot oksidlari, uchuvchi organik birikmalar hamda mayda dispers zarrachalar kiradi.

Transport vositasining texnik holati, yoqilg'i sifati va harakat intensivligi chiqindilar miqdoriga bevosita ta'sir etadi. Ayniqsa, tirbandlik sharoitida ishlayotgan avtomobillarda chiqindilar hajmi bir necha barobar oshadi.

Atmosfera havosiga chiqarilayotgan transport chiqindilari ekologik muvozanatning buzilishiga olib keladi. Zararli gazlar nafas olish tizimi kasalliklari, yurak-qon tomir muammolari va surunkali allergik holatlarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, issiqxona gazlari iqlim o'zgarishi jarayonlarini tezlashtiradi.

Ekotizimlarga ta'sir nuqtai nazaridan, transport chiqindilari tuproq va suv havzalarining ifloslanishiga, yashil hududlarning qisqarishiga va biologik xilma-xillikning kamayishiga olib keladi. Amaldagi ekologik nazorat tizimlarida avtomobil chiqindilarini aniqlash uchun statsionar kuzatuv stansiyalari, laboratoriya tahlillari hamda hisob-kitob modellaridan foydalaniladi. Ushbu usullar ma'lum darajada natija bersa-da, real vaqt rejimida holatni to'liq aks ettira olmaydi.

Ko'pgina hollarda monitoring ma'lumotlari kechikib olinadi yoki hududiy qamrov yetarli bo'lmaydi, bu esa ekologik boshqaruv samaradorligini pasaytiradi.

Mavjud monitoring tizimlarining asosiy kamchiliklari quyidagilardan iborat:

texnik jihozlarning eskirganligi;

doimiy emas, davriy o'lovlar;
ma'lumotlarni qayta ishlashdagi sustlik;
transport oqimi zich bo'lgan hududlarda nazoratning yetishmasligi.

Bu holatlar ekologik xavfni to'g'ri baholashga to'sqinlik qiladi.

Monitoring tizimini samarali tashkil etish uchun quyidagi innovatsion yondashuvlar maqsadga muvofiq: avtomatlashtirilgan va mobil sensor qurilmalar yordamida doimiy o'lovlar olib borish; geografik axborot tizimlari asosida ifloslanish darajasini hududlar kesimida tahlil qilish; raqamli platformalar orqali ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash; sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida chiqindilar dinamikasini bashorat qilish.

Takomillashtirilgan monitoring tizimi ekologik holatni tezkor baholash, boshqaruv qarorlarini asosli qabul qilish hamda transport siyosatini ekologik talablar asosida shakllantirish imkonini beradi. Bu esa barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Avtomobil transporti chiqindilarini monitoring qilish usullarini modernizatsiya qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali chiqindilarni aniqlash va nazorat qilish samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Natijada atmosfera havosini muhofaza qilish, aholi salomatligini asrash va ekologik barqarorlikni ta'minlashga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni.
2. Karimov A.X. Transport va ekologiya masalalari. – Toshkent, 2021.
3. WHO. Air Quality and Transport Emissions. – 2022.
4. UNEP. Environmental Monitoring Systems. – 2023.
5. Xudoyberdiyev A. Ekologik xavfsizlik asoslari. – Toshkent, 2020.

INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI YANADA RIVOJLANTIRISH ORQALI XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISH: NAZARIY-HUQUQIY ASOSLAR VA AMALIY YO'NALISHLAR

Termiz davlat pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

Ergasheva Kamola

Termiz davlat pedagogika instituti

Tarix fakulteti o'qituvchisi PhD

Boboyeva Sitora Ro'zimahmatovna

Annotatsiya

Mazkur maqolada inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish masalalarining xalqparvar davlat barpo etishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, fuqarolik jamiyati institutlarini mustahkamlash, davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro mas'uliyatni kuchaytirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, demokratik islohotlar sharoitida inson qadriining oliy qadriyat sifatida e'tirof etilishi va bu jarayonning ijtimoiy-siyosiy ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar

Inson qadri, fuqarolik jamiyati, xalqparvar davlat, demokratiya, huquqiy davlat, inson huquqlari, ijtimoiy adolat

Аннотация

В статье с научно-теоретической точки зрения анализируется роль повышения достоинства человека и развития свободного гражданского общества в построении народного государства. Рассматриваются вопросы обеспечения прав и свобод человека, укрепления институтов гражданского общества, повышения взаимной ответственности государства и общества. Обосновывается значение признания человеческого достоинства высшей ценностью в условиях демократических реформ.

Ключевые слова

Достоинство человека, гражданское общество, народное государство, демократия, правовое государство, права человека, социальная справедливость

Abstract

This article provides a scientific and theoretical analysis of the role of enhancing human dignity and developing a free civil society in building a people-oriented state. It examines the issues of ensuring human rights and freedoms, strengthening civil society institutions, and increasing mutual responsibility between the state and society. The importance of recognizing human dignity as the highest value in the context of democratic reforms is substantiated.

Keywords

Human dignity, civil society, people-oriented state, democracy, rule of law, human rights, social justice

Kirish

Bugungi globallashuv va demokratik taraqqiyot sharoitida inson qadrini yuksaltirish masalasi davlat siyosatining markaziy yo'nalishiga aylanmoqda. Inson manfaatlari, huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilgan jamiyatda barqaror rivojlanish, ijtimoiy adolat va siyosiy barqarorlik ta'minlanadi. Shu bois zamonaviy davlatlar o'z faoliyatini inson qadrini ulug'lash,

fuqarolarning erkin va faol ishtirokiga asoslangan fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga yo'naltirmoqda.

O'zbekiston respublikasida ham so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar markazida aynan inson qadri turibdi. Davlat boshqaruvida "inson – jamiyat – davlat" tamoyilining ustuvorligi mustahkamlanib, xalqparvar davlat barpo etish strategik maqsad sifatida ilgari surildi. Bu jarayonda huquqiy davlat asoslarini kuchaytirish, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va davlat organlarining xalq oldidagi mas'uliyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etishning nazariy-huquqiy asoslari hamda amaliy mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Inson qadrining mazmun-mohiyati va uning huquqiy asoslari

Inson qadri tushunchasi insonning hayoti, sha'ni, qadr-qimmati, huquq va erkinliklarining daxlsizligini ifodalaydi. Zamonaviy huquqiy-demokratik davlatlarda inson qadri oliy konstitutsiyaviy qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Bu tamoyil davlat hokimiyati faoliyatining mazmuni va yo'nalishini belgilovchi asosiy mezon hisoblanadi.

Inson qadrini ta'minlash faqat huquqiy normalar bilan cheklanib qolmasdan, ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va munosib turmush sharoitlarini yaratishni ham o'z ichiga oladi. Shu jihatdan, inson qadri huquqiy, ijtimoiy va ma'naviy omillar uyg'unligini ifodalaydi.

Fuqarolik jamiyati tushunchasi va uning demokratik jamiyatdagi o'rni

Fuqarolik jamiyati — bu davlatdan nisbatan mustaqil bo'lgan, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligi va o'zini o'zi boshqarishiga asoslangan ijtimoiy munosabatlar tizimidir. Nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, jamoat birlashmalari va fuqarolarning tashabbuskor guruhlar fuqarolik jamiyatining muhim institutlari hisoblanadi.

Erkin va rivojlangan fuqarolik jamiyati davlat hokimiyati ustidan jamoatchilik nazoratini ta'minlaydi, fuqarolarning manfaatlarini himoya qiladi va jamiyatda ijtimoiy muvozanatni mustahkamlaydi. Shu bois fuqarolik jamiyatini rivojlantirish demokratik davlat qurilishining ajralmas sharti hisoblanadi.

Xalqparvar davlat tushunchasi va uning asosiy belgilari

Xalqparvar davlat — bu o'z faoliyatini xalq manfaatlariga xizmat qilishga yo'naltirgan, fuqarolarning huquq va erkinliklarini real ta'minlaydigan davlatdir. Bunday davlatda hokimiyat manbai xalq hisoblanadi, davlat organlari esa jamiyat oldida mas'uldir.

Xalqparvar davlatning asosiy belgilariga inson qadrining ustuvorligi, qonun ustuvorligi, ochiqlik va shaffoflik, ijtimoiy adolat va davlat xizmatlarining fuqarolarga yo'naltirilganligi kiradi. Ushbu tamoyillar erkin fuqarolik jamiyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Inson qadrini yuksaltirishda davlat siyosatining roli

Inson qadrini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida namoyon bo'lishi zarur. Bu borada huquqni muhofaza qilish tizimini isloh qilish, sud-huquq tizimida adolat va mustaqillikni ta'minlash, ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston tajribasida inson qadrini ulug'lash tamoyili konstitutsiyaviy islohotlar, ijtimoiy siyosat va davlat boshqaruvi tizimida izchil aks etmoqda. Bu jarayon xalq bilan muloqotga asoslangan boshqaruv modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish mexanizmlari

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish uchun huquqiy kafolatlar yaratish, nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash va so'z erkinligini ta'minlash muhimdir. Fuqarolarning siyosiy va ijtimoiy faolligini oshirish jamiyatda demokratik madaniyatning shakllanishiga xizmat qiladi.

Davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlik ijtimoiy muammolarni samarali hal etish imkonini beradi. Bu hamkorlik xalqparvar davlatning real mazmun bilan to'lishiga zamin yaratadi.

Huquqiy davlat va inson qadrining ustuvorligi

Huquqiy davlatda qonun ustuvorligi va inson huquqlarining kafolatlanishi asosiy tamoyil hisoblanadi. Inson qadrini yuksaltirish huquqiy davlat qurilishining poydevorini tashkil etadi. Qonunlar inson manfaatlariga xizmat qilgan taqdirdagina ular jamiyat tomonidan qabul qilinadi va samarali ishlaydi.

Bu borada o'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi inson qadrini oliy qadriyat sifatida belgilab, xalqparvar davlat qurishning huquqiy asosini mustahkamlaydi.

Xalqparvar davlat barpo etishning ijtimoiy-siyosiy istiqbollari

Kelgusida inson qadrini yuksaltirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish jarayoni yanada chuqurlashadi. Bu jarayon ijtimoiy adolatni mustahkamlash, davlat boshqaruvida samaradorlikni oshirish va fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xalqparvar davlat modeli jamiyatda barqarorlik va taraqqiyotning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish xalqparvar davlat barpo etishning asosiy sharti hisoblanadi. Inson huquq va erkinliklarini real ta'minlash, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish va davlat organlarining xalq oldidagi mas'uliyatini kuchaytirish demokratik taraqqiyotning muhim omillaridir. Ushbu tamoyillarning izchil amalga oshirilishi jamiyatda barqarorlik, adolat va farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi.
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.
3. Fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat asoslari. – darslik.
4. Demokratik islohotlar va inson qadri. – monografiya.
5. Zamonaviy siyosiy jarayonlar va xalqparvar davlat konsepsiyasi. – ilmiy maqolalar to'plami.
6. Milliy va xalqaro huquqiy manbalar.

Pirimov Mansurali Suyun o'g'li

mansurprimov7@gmail.com

Independent researcher (TSUL)

The leading lawyer at Department of law at "Uzbekinvest"
export-import insurance Joint-StockCompany

The Insurance Institute is an important component of the market economy and serves to manage risks and protect property interests. In recent years, the Institute of Mutual Insurance has gained special scientific and practical importance as one of the alternative forms of insurance. However, scientific sources do not include a single and universally accepted definition of the concept of "mutual insurance".

This situation makes the issue of determining the legal nature of Mutual Insurance, assessing it as an independent institution in the insurance system relevant. Therefore, the purpose of this article is to scientifically-theoretically analyze the content of the concept of Mutual Insurance.

In particular, in the absence of sufficient legal regulation of mutual insurance, well-known lawyers expressed directly opposite points of view on whether mutual insurance can be carried out on a mandatory basis or only voluntarily.

Theoretical interpretation of the concept of Mutual Insurance

In the scientific literature, Mutual Insurance is first interpreted as the unification of participants to protect their interests. From an economic point of view, it represents a mechanism for the collective distribution of risks. Legally, however, Mutual Insurance is a complex of committed relationships that arise between participants.

Some researchers recognize Mutual Insurance as a form of insurance activity that does not seek profit. According to this approach, the primary function of mutual insurance societies is to compensate for the loss of members, and income generation is secondary or not present at all.

The famous lawyer G.F. Shershenevich in the Textbook of Russian Civil Law understood mutual insurance as "a contract by virtue of which all counterparties are obligated to compensate for the damage that may be caused by the property of one of them from a known accident"

The main signs of Mutual Insurance

When determining the concept of Mutual Insurance, the following important signs of it are distinguished. Some researchers recognize Mutual Insurance as a form of insurance activity that does not seek profit. According to this approach, the primary function of mutual insurance societies is to compensate for the loss of members, and income generation is secondary or not present at all.

A mutual insurance company makes money primarily in two ways. First, it sells insurance policies and collects premiums from its policyowners. Second, it uses the premiums collected to purchase various investments, which generate additional revenue. After paying insurance claims, taxes and operating expenses, the money that is left over is profit for the company.

As mutual insurers are owned and controlled by their Members, they understand absolutely the service requirements of their Members. The Board of Directors ensures that the Managers provide the very best services to Members. This is particularly important in the area of claims handling, where mutual insurers invest heavily compared to commercial insurers.

S.L. Efimov believes that mutual insurance is an agreement between a group of individuals and legal entities to compensate each other for losses in certain proportions, according to accepted conditions.

The signs

When determining the concept of Mutual Insurance, the following important signs of it are distinguished.

First, the dual status of the participants. In Mutual Insurance, the individual participates at the same time as both the insurer and the insured.

Secondly, the absence of a profit target. Mutual Insurance is of a non-profit nature, in contrast to commercial insurance.

Third, the collective formation of the insurance fund. The fund is formed at the expense of the contributions of the participants and is spent only on general needs.

Fourth, the principle of self-control. Secondly, the absence of a profit target. Mutual Insurance is of a non-profit nature, in contrast to commercial insurance.

The difference between commercial and Mutual Insurance

In commercial insurance, an insurance organization is an independent business entity, the main purpose of which is to make a profit. In mutual insurance, however, the risks are shared between the participants and the insurance relationship becomes more solid.

These differences make it possible to evaluate mutual insurance as a socially oriented form of insurance system.

In Summary, Mutual Insurance is a form of insurance aimed at protecting the property interests of participants, not looking for profit and based on the collective distribution of risks. The scientifically accurate definition of this concept is important for the improvement of insurance legislation and the effective application of the institution of mutual insurance in practice.

References

1. Бартош В.М. Взаимное страхование по российскому праву: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005. С. 21.
2. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. Тула, 2001. С. 448-449
3. <https://www.northwesternmutual.com/>
4. <https://www.barmutual.co.uk/>
5. Ефимов С.Л. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование. М.: Церих-ПЭЛ, 1996. С. 298.

**3-SINF TABIIY FANLAR DARSLARIDA AMALIY ISHLARNI TASHKIL ETISHDA
DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH TEXNIKASI**

Fakultet Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası

Maxmudova Mavluda G'ulomaddin qizi

maxmudovamavluda21@gmail.com

[+998977770389](tel:+998977770389)

Ilmiy rahbar: Kamola Abrorxonova

Annotatsiya: ushbu tezisdá boshlang'ich ta'limning 3-sinf tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni samarali tashkil etishda didaktik materiallardan foydalanish texnikasi yoritilgan. Tadqiqotda didaktik materiallarning turlari, ularning amaliy mashg'ulotlar jarayonidagi o'rni hamda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, didaktik materiallardan to'g'ri va maqsadga muvofiq foydalanish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kuzatuvchanlik va tajriba o'tkazish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: didaktik materiallar, tabiiy fanlar, amaliy ishlar, boshlang'ich ta'lim, 3-sinf, ta'lim texnikasi.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda atrof-muhit, tabiat hodisalari va tabiiy jarayonlar haqidagi dastlabki ilmiy tasavvurlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, 3-sinf tabiiy fanlar darslarida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga xizmat qiladi. Shu jihatdan qaralganda, amaliy ishlarni tashkil etishda didaktik materiallardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Didaktik materiallar o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos holda tanlanganda, ularning darsga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi va bilimlarni ongli o'zlashtirishga yordam beradi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda, didaktik materiallardan foydalanish texnikasiga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Tabiiy fanlar darslarida ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, modellar, rasmlar va tajriba jihozlari asosida tashkil etilgan amaliy ishlar o'quvchilarning mustaqil faoliyatini faollashtiradi. Bu esa ularda kuzatish, taqqoslash, xulosa chiqarish kabi muhim bilish jarayonlarining rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu sababli 3-sinf tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni samarali tashkil etishda didaktik materiallardan foydalanish texnikasini ilmiy-pedagogik jihatdan o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Asosiy qism

3-sinf tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni tashkil etish o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda olib borilishi lozim. Ushbu bosqichda o'quvchilar asosan ko'rgazmali-obrazli tafakkurga tayangan holda bilimlarni o'zlashtiradilar. Shu sababli didaktik materiallardan foydalanish texnikasi dars jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Didaktik materiallar orqali o'quvchilarda tabiat hodisalarini kuzatish, ularni solishtirish va oddiy xulosalar chiqarish ko'nikmalari shakllanadi.

Didaktik materiallar tabiiy fanlar darslarida turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Jumladan, rasmlar, sxemalar, jadvallar, maketlar, tabiiy obyektlar namunalari va tajriba uchun mo'ljallangan

jihozlar amaliy ishlarning samaradorligini oshiradi. Bunday materiallar yordamida o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Ayniqsa, mavzuga mos tanlangan didaktik vositalar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Amaliy ishlarni tashkil etishda didaktik materiallardan foydalanishning muhim texnik jihatlaridan biri ularni dars maqsadiga muvofiq holda tanlash va joylashtirishdir. Har bir material o'quvchilarning e'tiborini chalg'itmasdan, aksincha, mavzuning mohiyatini ochib berishga xizmat qilishi kerak. O'qituvchi didaktik materiallardan foydalanishda ularning xavfsizligi, qulayligi va yoshga mosligini ham inobatga olishi zarur.

3-sinf tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlar ko'pincha guruhli va juftlikda tashkil etiladi. Bu jarayonda didaktik materiallar o'quvchilarning o'zaro hamkorligini kuchaytiradi. Guruhda ishlash davomida o'quvchilar materiallar bilan bevosita ishlaydi, tajriba o'tkazadi va natijalarni muhokama qiladi. Natijada ular muloqot madaniyati, jamoada ishlash va o'z fikrini asoslab berish ko'nikmalari rivojlanadi.

Didaktik materiallardan foydalanish texnikasi o'qituvchidan puxta tayyorgarlikni talab etadi. O'qituvchi darsdan oldin amaliy ish mazmunini rejalashtirishi, foydalaniladigan materiallarni oldindan tayyorlab qo'yishi va ulardan foydalanish ketma-ketligini belgilab olishi lozim. Bunday yondashuv dars jarayonining uzluksiz va samarali kechishini ta'minlaydi hamda vaqtni tejashga xizmat qiladi.

Amaliy ishlar jarayonida didaktik materiallar orqali o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar materiallar bilan ishlash jarayonida savollar beradi, kuzatishlar olib boradi va o'z xulosalarini chiqaradi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, bunday faoliyat o'quvchilarda ilmiy izlanishga qiziqish uyg'otadi.

Zamonaviy ta'lim talablaridan kelib chiqib, tabiiy fanlar darslarida an'anaviy didaktik materiallar bilan bir qatorda raqamli va interfaol vositalardan ham foydalanish muhim hisoblanadi. Elektron resurslar, interfaol taqdimotlar va multimedia materiallari amaliy ishlarni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Ularning to'g'ri qo'llanilishi o'quvchilarning bilimlarni chuqur va mustahkam o'zlashtirishiga xizmat qiladi.

Xulosa

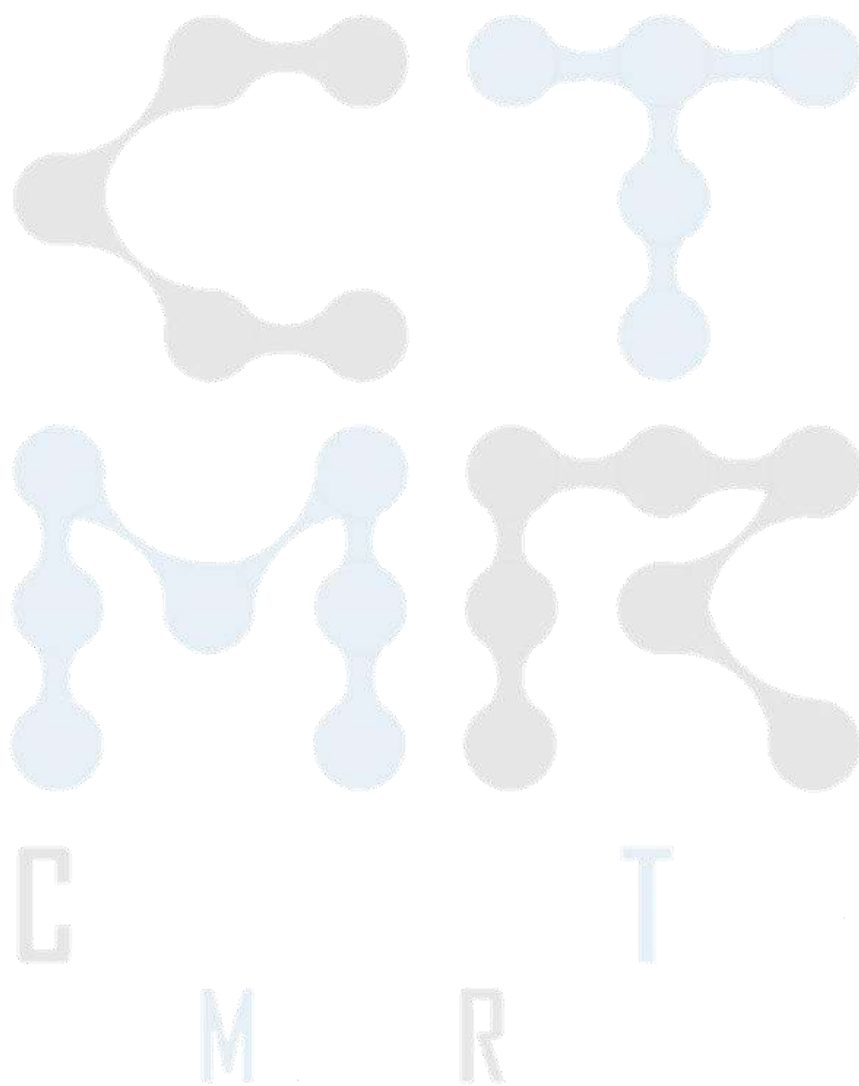
3-sinf tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni tashkil etishda didaktik materiallardan foydalanish texnikasi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Didaktik materiallar yordamida o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirib, tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlarini kengaytiradilar. Bu esa ularning bilimlarni ongli va puxta o'zlashtirishiga zamin yaratadi.

Didaktik materiallardan maqsadga muvofiq va tizimli foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kuzatuvchanlik va tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchining metodik mahorati va didaktik materiallardan foydalanish texnikasini to'g'ri qo'llashi tabiiy fanlar darslarining sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva N. Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2022.
2. Karimov B. Didaktik materiallardan foydalanishning pedagogik asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023.
3. Qodirova M. Boshlang'ich sinflarda amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish. – Buxoro: BuxDU, 2024.

4. Raxmonov A. Tabiiy fanlar ta'limida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2025.
5. Xolmatova S. Boshlang'ich ta'limda didaktik vositalar va ularning samaradorligi. – Namangan: NamDU, 2023.

TABIIY FANLARNI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

Pedagogika bo'yicha falasafa fanlari doktori (PhD), dotsent

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

Boshlang'ich ta'lim pedagogika kafedrası mudiri,

Fayziyeva Laylo Islomovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi, birinchi bosqich Magistr talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati batafsil tahlil qilinadi. Raqamli platformalar, multimedia vositalari, virtual va aralash laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar, STEAM yondashuvi, masofaviy ta'lim imkoniyatlari hamda mobil ilovalardan foydalanishning o'quv jarayoniga ta'siri yoritiladi. Innovatsion texnologiyalar yordamida o'quvchilarning ilmiy tafakkuri, ijodkorligi, muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Maqolada shuningdek, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, dars jarayonini samarali loyihalash, baholashning zamonaviy usullaridan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari innovatsion texnologiyalar tabiiy fanlarni o'qitish sifatini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, tabiiy fanlar, raqamli ta'lim, STEAM, virtual laboratoriya, interaktiv metodlar, pedagogik innovatsiya, o'quv jarayoni.

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно анализируется роль и значимость применения инновационных технологий в процессе преподавания естественных наук. Рассматриваются цифровые образовательные платформы, мультимедийные инструменты, виртуальные и смешанные лаборатории, интерактивные симуляторы, STEAM-подход, возможности дистанционного обучения и использование мобильных приложений. Показано, что инновационные технологии способствуют развитию научного мышления, творческого подхода, навыков решения проблемных ситуаций и практических умений учащихся. В статье также представлены рекомендации по повышению цифровых компетенций педагогов, эффективному проектированию уроков и применению современных методов оценивания. Результаты исследования подтверждают, что инновационные технологии значительно повышают качество преподавания естественно-научных дисциплин.

Ключевые слова: инновационные технологии, естественные науки, цифровое образование, STEAM, виртуальная лаборатория, интерактивные методы, педагогические инновации, учебный процесс.

ANNOTATION

This article provides an in-depth analysis of the role and significance of using innovative technologies in the teaching of natural sciences. It examines digital learning platforms, multimedia tools, virtual and blended laboratories, interactive simulations, the STEAM approach, opportunities for distance learning, and the use of mobile applications. The study highlights how innovative technologies enhance students' scientific thinking, creativity, problem-solving

abilities, and practical skills. The article also offers recommendations for improving teachers' digital competencies, designing effective lessons, and applying modern assessment methods. The findings demonstrate that innovative technologies considerably improve the quality of natural science education.

Keywords: innovative technologies, natural sciences, digital education, STEAM, virtual laboratory, interactive methods, pedagogical innovation, learning process.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida tabiiy fanlarni — biologiya, kimyo, fizika, geografiya va ekologiyani samarali o'qitish uchun innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim jarayonida yangi texnologiyalar qo'llanilishi o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, ularning mustaqil izlanish kompetensiyalarini shakllantiradi hamda nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida raqamli texnologiyalar, zamonaviy laboratoriya uskunalari, AKT vositalari, elektron ta'lim platformalaridan foydalanish davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanayotgani tabiiy fanlar ta'limi samaradorligini yanada oshirib borishni talab etadi.

Ushbu tezisda tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarning o'rni, afzalliklari, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri hamda amaliy qo'llash mexanizmlari yoritiladi.

1. Tabiiy fanlar ta'limida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati

Tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion yondashuvlar quyidagi maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

O'quvchilarni faol o'quv jarayoniga jalb etish.

Murakkab ilmiy jarayonlarni tushunishni osonlashtirish.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Tahliliy fikrlashni shakllantirish.

Dars samaradorligini oshirish.

Innovatsion texnologiyalar o'quvchini tayyor ma'lumot bilan emas, balki izlanish, tajriba o'tkazish, mustaqil xulosa chiqarishga undaydi.

2. Tabiiy fanlarda qo'llaniladigan asosiy innovatsion texnologiyalar

2.1. Raqamli ta'lim resurslari (E-learning)

Elektron darsliklar, videodarslar, 3D animatsiyalar, virtual modellar va onlayn platformalar tabiiy fanlarni o'qitishda keng qo'llanilmoqda. Raqamli resurslar murakkab jarayonlarni ko'rgazmali va tushunarli tarzda yoritishda juda samarali.

2.2. Virtual va AR laboratoriyalar

Virtual laboratoriyalar:

xavfli tajribalarni xavfsiz o'tkazishga yordam beradi;

kimyo va fizika tajribalarini takroran bajarish imkoniyatini yaratadi;

laboratoriya jihozlari bo'lmaganda ham tajribalar bilan ishlashga imkon beradi.

AR (Augmented Reality) texnologiyalari o'quvchilarga modellar bilan real makonda ishlash imkonini beradi.

2.3. STEAM yondashuvi

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi tabiiy fanlarni boshqa fanlar bilan bog‘lab o‘rgatadi. O‘quvchilar loyihalar tayyorlaydi, tajribalar ishlab chiqadi va amaliy muammolarni hal qiladi.

2.4. Sensor va raqamli laboratoriya qurilmalari

Datchiklar yordamida real vaqt rejimida o‘lchovlar amalga oshiriladi:

harorat

yorug‘lik kuchi

gaz tarkibi

kuchlanish va tok kuchi

pH darajasi

Bu texnologiyalar ilmiy tajriba o‘tkazish ko‘nikmasini shakllantiradi.

2.5. Interfaol metodlar

“Aqliy hujum”, “Venn diagramma”, “Klaster”, “Case study” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, guruhda ishlash, tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

3. Tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalarning afzalliklari

Darsning ko‘rgazmaliligi oshadi.

Murakkab jarayonlarni tushuntirish osonlashadi.

O‘quvchilarning fanga bo‘lgan motivatsiyasi kuchayadi.

Tadqiqot olib borish ko‘nikmalari shakllanadi.

O‘qituvchi uchun darsni rejalashtirish yengillashadi.

Individual ta‘limni amalga oshirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Innovatsion texnologiyalar ta‘limning mazmuni va shaklini modernizatsiya qiladi, o‘quvchining o‘quv jarayonidagi faoliyatini oshiradi.

4. Tabiiy fanlar darslarida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar

Darsni modul tarzida tashkil etish.

Virtual va AR tajribalar asosida dars o‘tish.

Muammoli vaziyat yaratish orqali mavzuni ochib borish.

Loyiha asosida o‘qitishni yo‘lga qo‘yish.

Refleksiya va baholash tizimini interfaol shakllarda olib borish.

Onlayn testlar va viktorinalardan foydalanish.

Mazkur tavsiyalar dars samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning o‘quv jarayoniga qiziqishini kuchaytiradi va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa

Tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta‘lim jarayonining sifat va samaradorligini oshiradi. Raqamli ta‘lim resurslari, virtual laboratoriyalar, interfaol metodlar, sensor qurilmalar va STEAM yondashuvi o‘quvchilarda ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantiradi, darsni qiziqarli va tushunarli qiladi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalar o‘qituvchiga darsni zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Shu sababli tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish ta‘limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli ta'limni rivojlantirishga oid qarorlari.

Xodjayev B. va boshqalar. Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2022.

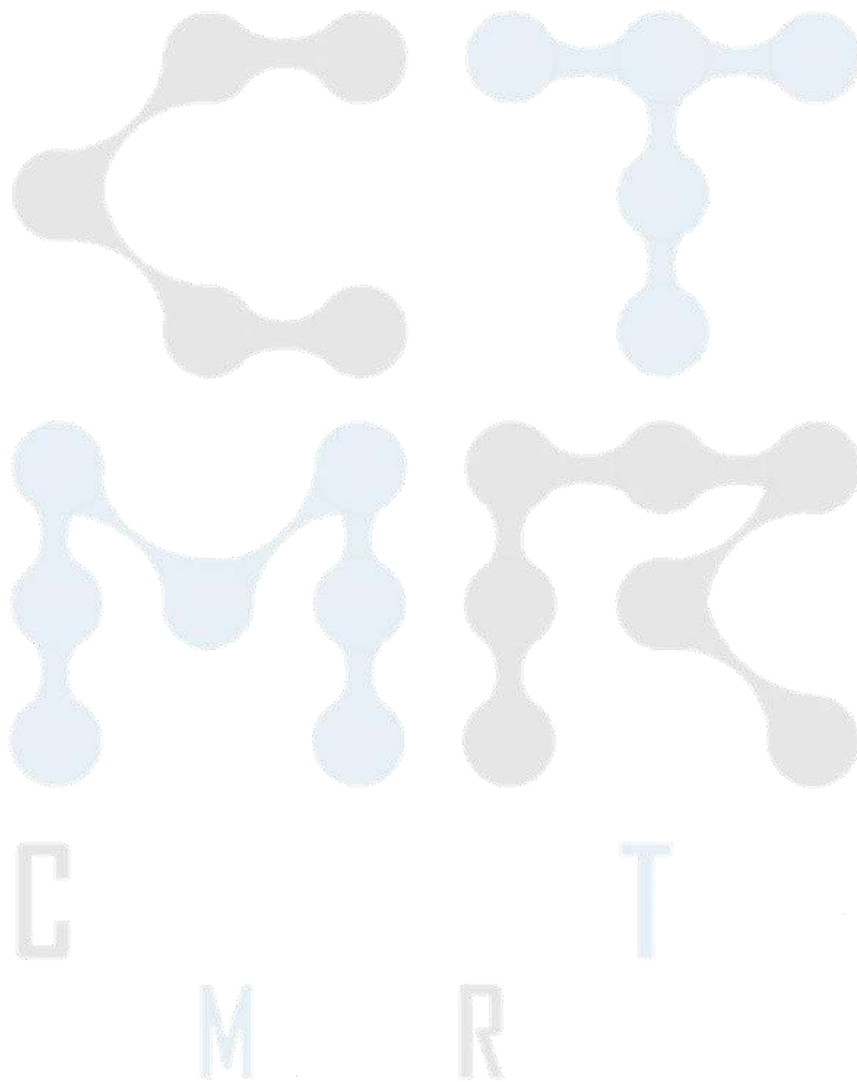
Pardayev A., To'laganov U. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

Jumaev R. Biologiyani o'qitishda zamonaviy texnologiyalar. — Samarqand, 2020.

UNESCO. Digital Learning in Science Education. — 2021.

Anderson L., Krathwohl D. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. — New York, 2019.

Mayer R. Multimedia Learning. — Cambridge University Press, 2020

ЭВОЛЮЦИЯ HR: ТРАНСФОРМАЦИЯ ОТ АДМИНИСТРАТИВНОГО К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ УПРАВЛЕНИЮ В ГЛОБАЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Джаббарова Марина Дэвидовна,

Заместитель управления

Торгово-промышленной палаты Наманганской области

Аннотация: Статья рассматривает переход HR-функции от административной к стратегической в глобальных организациях. Анализируются факторы успешной трансформации HR, включая интеграцию с бизнес-стратегией, роль руководителя HR, использование ИТ и перераспределение административных задач. Особое внимание уделено препятствиям реализации стратегии: стилю руководства, недостаточной координации, слабой коммуникации и нехватке управленческих навыков. Показано, что стратегическое управление персоналом повышает эффективность организации и требует долгосрочного планирования, глобального управления талантами и межкультурной компетенции.

Ключевые слова: управление человеческими ресурсами (HRM), стратегическое управление персоналом (SHRM), трансформация HR, глобальные организации, человеческий капитал, интеграция HR и бизнес-стратегии, барьеры внедрения HRM.

Несмотря на призывы придать HR-функции более стратегическое и центральное значение в организациях, фактический уровень внедрения стратегических практик управления человеческими ресурсами (СУЧР) остаётся ниже ожиданий. Хотя некоторые компании успешно реализуют стратегически ориентированные HR-подходы, большинство по-прежнему воспринимают HR как административную и вспомогательную службу.

Существует множество исследований, подтверждающих положительное влияние стратегического HRM на финансовые показатели, однако это не привело к массовому внедрению практик. Большинство организаций, пытавшихся трансформировать роль HR, сталкивались с трудностями.

При этом академические исследования по практической реализации стратегического управления персоналом остаются крайне ограниченными. Кочан и Дайер отмечают, что внимание сосредоточено главным образом на описании потенциальной роли HR и её влияния на эффективность бизнеса. Lengnick-Hall и коллеги подчеркивают, что вопросы внедрения изучаются пока лишь поверхностно, а Sheehan указывает на недостаток моделей перехода к стратегическому HRM и анализа факторов, влияющих на этот процесс.

Таблица 1

Сравнительная таблица: Традиционное и новое управление человеческими ресурсами

Категория	Традиционное управление человеческими ресурсами	Новое управление человеческими ресурсами
Деятельность	Административное управление персоналом	Административное управление персоналом + Стратегическое управление персоналом (SHRM)

Восприятие HRM	Воспринимается как задача HR-подразделения	Воспринимается как задача всей организации
Роль в бизнесе	Воспринимается как вспомогательная функция	Ключевой фактор успеха организации
Взаимодействие HR с организацией	Функция HR изолирована от остальной организации	Административные HR-функции распределены по всей организации и/или переданы аутсорсерам
Участие организации в HRM	Организация в целом не участвует в HR-деятельности	HR-подразделения сосредоточены на стратегическом HRM
KPI	Показатели эффективности связаны с административными задачами	Показатели эффективности привязаны к успеху бизнеса
Долгосрочная перспектива	Отсутствует долгосрочный взгляд	Сильная ориентация на долгосрочную перспективу

Хотя стратегическая роль HR-функции привлекает значительное внимание, её практическая реализация часто остаётся ограниченной. По мнению Бира (Beer, 1997), HR должен отказаться от чисто административной роли и стать стратегическим партнером бизнеса. Ульрих (Ulrich, 1997) отмечает, что значительная часть HR-работы должна передаваться линейным менеджерам и организации в целом. Однако исследований, посвящённых конкретным способам реализации такого перехода и распределения административных задач, крайне мало.

Существуют данные о том, что на практике реализованные стратегические HR-подходы часто отличаются от задуманных моделей, что подчёркивает важность изучения их внедрения и оценки эффективности, а не только целевых концепций (Lengnick-Hall и др., 2009). Некоторые работы также анализируют факторы, способствующие формированию стратегических возможностей HR, а также препятствия для интеграции HRM в бизнес-стратегию. Тем не менее, исследования по трансформации HRM остаются ограниченными, несмотря на высокую значимость темы.

Существует явный научный интерес к изучению пересечения HRM и стратегического менеджмента (Allen & Wright, 2007). Эти направления развивались в значительной степени изолированно: специалисты по HRM часто не имеют стратегического опыта, тогда как стратеги редко обладают глубокими знаниями в HRM.

Стратегическое управление человеческими ресурсами (СУЧР) представляет собой долгосрочный подход к HR, ориентированный на управление человеческим капиталом с целью поддержки реализации бизнес-стратегии. Оно включает планирование персонала, прогнозирование потребности в талантах, формирование организационной культуры, ценностей и вовлечённости сотрудников, в отличие от повседневных административных задач. Чтобы HR стал стратегическим, необходимо передать часть административных функций линейным менеджерам, автоматизировать процессы или передать их на аутсорсинг, что позволяет HR-функции сосредоточиться на долгосрочных задачах и стратегических инициативах (Beer, 1997; Ulrich, 1997).

Сравнение: Традиционное и новое управление человеческими ресурсами

Традиционное управление человеческими ресурсами	Трансформация	Новое управление человеческими ресурсами
Деятельность	Изменение процессов Изменение обязанностей Изменение мышления	Деятельность
Административное управление персоналом		Административное управление персоналом + Стратегическое управление персоналом (SHRM)
Ответственность за HRM		Ответственность за HRM
Только HR-подразделение		Организация + HR-подразделение

Большинство исследований по стратегическому управлению человеческими ресурсами (СУЧР) сосредоточены на структуре HR-системы. Основные дискуссии касаются сравнения отдельных HR-практик и целостных систем, а также выбора показателей для оценки их эффективности. Главная идея СУЧР заключается в том, что грамотно организованная система управления персоналом обеспечивает подбор, развитие и удержание сотрудников, что напрямую повышает операционную эффективность организации. Таким образом, HR-система является стратегически важным элементом работы компании (Becker & Huselid, 2006).

Для успешного внедрения стратегических HR-практик функция HR должна занимать уникальное место в организации, взаимодействуя со всеми подразделениями. Чтобы HR стал стратегическим, важно сосредоточиться на планировании, организационном развитии и проектировании структуры. Исследование Lawler и Mohrman (2003) показало, что внимание к этим аспектам способствует успешной стратегической интеграции HR. Эффективное использование ИТ-систем для формирования стратегически ценной информации также повышает стратегическую значимость HR, что связано с проблемой, описанной Ханом (2014), — недостаточной демонстрацией ценности HR-деятельности.

Опыт руководителя HR в области управления персоналом играет ключевую роль в превращении функции в стратегическую. Lawler и Mohrman (2003) отмечают, что управление человеческим капиталом требует широкого круга знаний и навыков для координации с бизнес-стратегией. Оптимальный вариант — руководитель, обладающий как опытом в HR, так и в бизнесе. Интеграция HR в стратегию компании, сближение с линейными подразделениями, объединение команд и ротация сотрудников повышают восприятие HR как стратегического партнёра.

В отличие от большинства исследований, рассматривающих СУЧР отдельно, данный подход рассматривает трансформацию HRM как часть реализации общей организационной стратегии. Такой подход трактует изменение HR как проект по внедрению стратегических целей на уровне всей организации с учётом всех факторов, влияющих на её выполнение.

Так как в исследованиях указано огромное количество факторов, влияющих на реализацию стратегии, в данном исследовании приводится подход Beer & Eisenstat (2000), где выделяются шесть основных причин неудач, так называемых «тихих убийц стратегии»:

1. Авторитарный или наоборот — пассивный (*laissez-faire*) стиль руководства высшего менеджмента
2. Неясные стратегии и противоречивые приоритеты
3. Плохая координация между подразделениями, бизнесами и странами
4. Неэффективная команда высшего руководства
5. Слабая вертикальная коммуникация
6. Недостаток управленческих навыков и развития у линейных руководителей

Стиль руководства высшего звена не должен быть ни чрезмерно пассивным, ни чрезмерно авторитарным. Пример пассивного управления — это нежелание руководства вступать в конфликты. Признак авторитарного управления — когда решения уже приняты до совещаний, и мнение нижестоящих сотрудников не учитывается.

Второй и третий факторы, «неясные стратегии и противоречивые приоритеты» и «плохая координация», часто взаимосвязаны. Отсутствие согласованности между стратегией и функциями приводит к конкуренции между направлениями за ограниченные ресурсы.

Проблемы вертикальной коммуникации обычно вызваны тем, что сотрудники нижнего уровня считают, что высшее руководство недоступно для открытого диалога. Работники ощущают, что руководство не хочет слышать неприятную правду или критику.

Недостаток управленческих навыков и развития среди линейных руководителей часто является результатом отсутствия коучинга и подготовки. Это также связано с авторитарным стилем управления, при котором принятие решений сосредоточено на высшем уровне, оставляя нижестоящих менеджеров без необходимых полномочий и компетенций. Часто высшее руководство оправдывает своё монопольное принятие решений тем, что нижестоящие менеджеры якобы не обладают нужными навыками.

В заключение следует отметить, что эволюция управления человеческими ресурсами (HRM) от локальной функции к глобальному подходу отражает более широкие изменения в сфере международного бизнеса. Изначально выполняя административные задачи, HRM постепенно стало стратегической функцией, адаптирующейся к сложностям глобальных операций, культурному разнообразию и постоянно меняющейся рыночной динамике.

Переход от локального к глобальному HRM подчеркивает растущую важность согласования человеческого капитала с целями организации на международном уровне, акцентируя внимание на глобальном управлении талантами, межкультурной компетентности и способности гибко реагировать на глобальные вызовы.

Список использованных источников:

1. Beer, M. (1997). Developing an HR strategy to complement the business strategy. Harvard Business School Press.
2. Beer, M., & Eisenstat, R. (2000). The Silent Killers of Strategy Implementation and Learning. Sloan Management Review, 41(4), 29–40.
3. Becker, B., & Huselid, M. (2006). Strategic Human Resources Management: Where Do We Go From Here? Journal of Management, 32(6), 898–925.
4. Ulrich, D. (1997). Human Resource Champions: The Next Agenda for Adding Value and Delivering Results. Harvard Business School Press.
5. Kochan, T., & Dyer, L. (2001). Managing Human Resources: Contemporary Issues, Challenges, and Opportunities. McGraw-Hill.

6. Lengnick-Hall, C., & Lengnick-Hall, M. (1988). Strategic Human Resources Management: A Review of the Literature and a Proposed Typology. *Academy of Management Review*, 13(3), 454–470.
7. Lengnick-Hall, C., Beck, T., & Lengnick-Hall, M. (2009). Developing a Capacity for Organizational Resilience Through Strategic Human Resource Management. *Human Resource Management Review*, 19(3), 243–255.
8. Lawler III, E., & Mohrman, S. (2003). HR as a Strategic Partner: What Does It Take to Make It Happen? *Human Resource Planning*, 26(3), 15–29.
9. Sheehan, M. (2005). Strategic Human Resource Management: Where Have We Come From and Where Should We Be Going? *International Journal of Human Resource Management*, 16(1), 17–27.
10. Allen, R., & Wright, P. (2007). Linking HRM and Strategic Management: A Review and Research Agenda. *Journal of Management Studies*, 44(1), 1–28.
11. Han, S. (2014). Challenges in Demonstrating HR Strategic Value in Organizations. *Journal of Business Research*, 67(5), 953–959.

Khamidova U.B., Terenteva E.O., Umarova M.R.

S.Yu . Yunusov Institute of the Chemistry of Plant Substances, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Mirzo Ulugbek Str. 77, 100170, Tashkent, Uzbekistan.

umida.khamidova13@gmail.com

Long-term storage of cell lines is a crucial component of modern cell biology, oncology, and biomedical research. Continuous passaging of cells increases the risk of genetic drift, phenotypic alterations, and contamination. Cryopreservation reduces these risks by maintaining cells in a metabolically inactive state. In addition, cryopreservation ensures genetic stability, experimental reproducibility, and continuity of cell-based studies.

During the freezing process, cells are primarily damaged by intracellular ice crystal formation, osmotic stress during cooling and thawing, destabilization of cell membranes, and protein denaturation. Classical cryopreservation methods are based on controlled-rate freezing and the use of cryoprotective agents, predominantly dimethyl sulfoxide (DMSO). However, depending on the cell type, growth conditions, and laboratory capabilities, standard protocols often require modification. The application of isopropanol-based passive cooling systems enables controlled cooling rates without the need for complex equipment while preserving cell viability.

In the present study, a modified method for freezing subcultured cell lines is described, involving stepwise temperature reduction using isopropanol and an optimized concentration of DMSO. The proposed approach represents an efficient, reproducible, and technically accessible method for long-term cell preservation prior to storage in liquid nitrogen.

Subcultured cells were harvested during the logarithmic growth phase to ensure maximal viability. Adherent cells were detached using “Versene” solution, while suspension cells were collected by centrifugation. A complete culture medium containing a final concentration of 5% (v/v) DMSO was prepared. This concentration reduces cytotoxic effects compared to the conventional 10% DMSO while providing sufficient cryoprotective efficacy.

The cell suspension was aliquoted into sterile cryovials, which were placed into an isopropanol-based freezing container, allowing a gradual cooling rate of approximately -1°C per minute.

The samples were maintained at -80°C for 24 hours, after which the cryovials were transferred to liquid nitrogen (-196°C) for long-term storage.

In conclusion, this modified cryopreservation method offers several advantages, including lowering the freezing point of intracellular water, limiting ice crystal formation, and stabilizing cell membranes. Overall, the described protocol provides an effective and reliable approach for the cryopreservation of subcultured cell lines.

FARMASEVTIKA MAHSULOTLARI TANNARXINI ANIQLASHNING ILMIY-NAZARIY MUAMMOLARI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instiuti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada farmasevtika mahsulotlari tannarxini aniqlashning ilmiy-nazariy asoslari va bu jarayonda yuzaga keladigan muammolar chuqur tahlil qilingan. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida farmasevtika sohasini rivojlantirish, dori vositalariga bo‘lgan ichki ehtiyojni mahalliy ishlab chiqarish hisobiga qoplash vazifalari fonida farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish, ularni to‘g‘ri tasniflash va mahsulot tannarxini aniqlash masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda tannarx tushunchasiga oid mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari umumlashtirilgan, BHXS (IAS) talablariga muvofiq tannarxni shakllantirish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, farmasevtika korxonalarida xom ashyo va materiallar xarajatlarini bevosita va bilvosita usullarda tannarxga olib borish mexanizmlari hamda import va mahalliy farmasevtika mahsulotlari tannarxini aniqlashning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Maqola natijalari farmasevtika korxonalarida buxgalteriya hisobi va boshqaruv qarorlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. farmasevtika mahsulotlari, tannarx, ishlab chiqarish xarajatlari, buxgalteriya hisobi, BHXS (IAS), import va mahalliy dori vositalari, xom ashyo va materiallar, bevosita va bilvosita xarajatlari, boshqaruv hisobi, farmasevtika korxonalari.

KIRISH.

Respublikamizda qabul qilingan muhim me‘yoriy hujjat hisoblanadigan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini ta‘minlash maqsadida mamlakatda sanoatning yetakchi sohasini rivojlantirish, jumladan hududlarda farmasevtika faoliyati salohiyatini yanada oshirishga qaratilgan “Farmasevtika sohasida dori vositalariga ehtiyojni 70 foizga ichki ishlab chiqaruvchilar hisobiga qoplash” bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan. Ushbu belgilangan vazifalar bugungi kunda farmasevtika korxonalari oldida farmasevtika mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish bo‘yicha muhim strategik qarorlarni qabul qilishni taqozo etadi. Zotan, yuqorida normativ-huquqiy hujjatlarda sanoatning “drayver” sohasi deb e‘tirof etilgan mazkur farmasevtika korxonalarining faoliyatlarini optimallashtirish, farmasevtika korxonalarida ushbu xo‘jaliklarning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ishlab chiqarish jarayonlarini samarali tashkil etish va ularni boshqarish, ishlab chiqarish xarajatlarini nazorat qilish va ularning buxgalteriya hisobini to‘g‘ri yuritish, buning natijasida korxonada ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar tannarxini aniqlash, ushbu axborotlarni moliyaviy hamda boshqaruv axborot foydalanuvchilariga shaffof va o‘z vaqtida yetkazib berish kabi jarayonlar hozirgi kunda farmasevtika korxonalari buxgalteriya hisobi oldida turgan eng asosiy va dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobiga bag‘ishlangan adabiyotlarda “tannarx” tushunchasiga berilgan turli xil ta‘riflarni uchratish mumkin bo‘lib, ularning ayrimlari bilan tanishib chiqamiz.

V.F.Paliy “Tayyor mahsulotlar tannarxini hisoblash mahsulot yoki jarayonning tannarxini hisoblashni ta‘minlaydigan texnika va usullar majmuasi sifatida qaralishi mumkin”, deb

tavsiflaydi. K.Drurining ta'kidlashicha: "Tayyor mahsulot tannarxi bu qayta sotish uchun sotib olingan yoki ishlab chiqarilgan tovarlar bilan birlashtirilgan xarajatlardir". Jahonning R.Hermanson va H.Rojer kabi olimlari mahsulot tannarxiga quyidagilarni kiritadilar: "ishlab chiqarish korxonalari uchun tayyor mahsulot tannarxiga m ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan materiallar, mehnat va kompaniya operatsiyalari uchun barcha xarajatlar kiradi". Shuningdek, boshqa xorijiy iqtisodchi olimlar, jumladan M.A.Vaxrushina, T.A.Golovina, V.B.Ivashkevich, I.G.Kondrakov, M.Yu.Medvedev kabi olimlar tomonidan korxonada ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar tannarxi, ularni hisoblash tartibiga doir ta'rif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Bu borada mamlakatimiz olimlari tomonidan ham diqqatga molik ishlar amalga oshirilgan bo'lib, ular jumlasiga K.B.Urazov, A.A.Karimov, A.I.Aliqulov, S.N.Tashnazarov, M.E.Po'latov, M.J.Temirxanova, B.F.Boronov, M.Sh.Mamatqulov, F.Z.Yusupova, A.F.Mustafoev kabi olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarini misol keltirish mumkin.

2-son "Zaxiralar" (IAS) BHXSda mahsulot tannarxi ustama xarajatlaridan tashkil topishi qayd etilgan: "doimiy ishlab chiqarish ustama sarflarining qayta ishlash tannarxiga olib borilishi ishlab chiqarishning me'yoriy quvvati asosida belgilanadi. O'zgaruvchan ishlab chiqarish ustama sarflari ishlab chiqarish quvvatlaridan haqiqatda foydalanish asosida har bir mahsulot tannarxiga olib boriladi".

Yuqorida keltirilgan tadqiqot natijalari va ilmiy xulosalar natijasida farmasevtika korxonalarida ishlab chiqariladigan tayyor mahsulotlar tannarxini aniqlashga oid ilmiy izlanishlar olib borildi. Farmasevtika korxonalarida ta'minot jarayonlari yakunlangandan keyin ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorgarlik ko'rish jarayonlari boshlanadi. Farmasevtika korxonalarida olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, korxonada xom ashyo va materiallar asosiy ombordan farmasevtika mahsulotlari ishlab chiqarish bo'limlariga ikki xil usulda sarflanadi:

- * asosiy ombordagi xom ashyo va materiallar farmasevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish maqsadida ishlab chiqarish rejalari asosida sarflanadi. Bunday jarayonda xom ashyo va materiallar bevosita farmasevtika mahsulotlari tannarxiga hisobdan chiqariladi;

- * xom ashyo va materiallar korxonaning boshqa bo'limlari tomonidan har oyning oxirida taqdim etiladigan ishlab chiqarish normalari asosida sarflanadi. Ushbu jarayonlar hujjatlarda farmasevtika korxonasi rahbari tomonidan tasdiqlanganidan keyin buxgalteriya bo'limiga topshiriladi. Bunda, xom ashyo va materiallar bo'yicha xarajatlar farmasevtika mahsulotlari tannarxiga bilvosita usulda olib boriladi hamda buxgalteriya hisobida qayd etiladi.

Ushbu jarayonlarni quyidagi rasm ko'rinishida ifodalaymiz:

1-rasm. Farmasevtika korxonalarida xom ashyo va materiallarning ishlab chiqarish xarajatlariga olib borish tartibi

Demak, ushbu rasmdan ko‘rish mumkinki xom ashyo va materiallar farmasevtika mahsulotlari tannarxiga turli usullar orqali sarflanib, ushbu xarajatlar bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Olib borilgan ilmiy-izlnishlar natijasida xulosa qilib aytish mumkinki, farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlari va ularda amalga oshiriladigan xarajatlar buxgalteriya hisobini yuritish o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Farmasevtika mahsulotlari ularni ishlab chiqarilish hududiga ko‘ra 2 guruhga tasniflanadi:

1. Import farmasevtika mahsulotlari. Bunga, chet el farmasevtika korxonalari tomonidan ishlab chiqariladigan hamda O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan farmasevtika mahsulotlari kiradi.
2. Mahalliy farmasevtika mahsulotlari. Bunga, farmasevtika korxonalari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi hududida ishlab chiqariladigan farmasevtika mahsulotlari kiradi.

Farmasevtika mahsulotlarining ushbu tasnifiy belgilari bo‘yicha ularning tannarxini aniqlash ham turlicha bo‘ladi. Xususan, import farmasevtika mahsulotlarining qiymati quyidagicha aniqlanadi:

$$\text{FMXQ} = \text{ShQ} + \text{BT} + \text{BX} \quad (1)$$

Bunda, FMXQ – farmasevtika mahsulotlarining xarid qiymati; ShQ – shartnoma qiymati; BT – bojxona to‘lovlari; BX – boshqa xarajatlar.

Import farmasevtika mahsulotlarining boshqa import tovarlaridan farqli tomonlari shundaki, ularning xarid qiymati davlat tomonidan qattiq nazoratga olingan bo‘ladi va sohaga oid tegishli me’yoriy hujjatlar asosida tartibga solinadi. Misol uchun, O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirining 3242-son buyrug‘iga asosan import mahsulotlarini xarid qilishda yuzaga kelgan boshqa xarajatlarning miqdori uning shartnomaga ko‘rsatilgan qiymatidan 2 foizdan ko‘p bo‘lmasligi belgilangan.

Xuddi shuningdek, ushbu me’yoriy hujjatga muvofiq, farmasevtika korxonalarida ishlab chiqariladigan farmasevtika mahsulotlarining tannarxini aniqlash va ularning sotish bahosini belgilash bo‘yicha xarajatlarga oid ko‘rsatkichlar shakllantirilgan. Ushbu hujjatda belgilangan tartibga ko‘ra, farmasevtika korxonalarida tayyor mahsulotlar tannarxini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar quyidagilar bo‘lib hisoblanadi:

1. Asosiy xom ashyo va materiallar.
2. Yordamchi materiallar.

3. Qadoqlash materiallari.
4. Ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'liq mehnat haqi xarajatlari.
5. Ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'liq mehnat haqi bo'yicha hisoblangan ijtimoiy soliq.
6. Kommunal to'lovlari.
7. Ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'liq boshqa xarajatlar.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar tannarxini hisob-kitob qilish va ularni moliyaviy-boshqaruv xodimlariga aks ettirish buxgalteriya hisobi oldida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, farmasevtika mahsulotlari tannarxini aniqlash masalasi bugungi kunda nafaqat buxgalteriya hisobi, balki farmasevtika korxonalarining strategik rivojlanishi va raqobatbardoshligini ta'minlash nuqtayi nazaridan ham dolzarb hisoblanadi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarining murakkabligi, xom ashyo va materiallardan foydalanishning o'ziga xosligi hamda me'yoriy-huquqiy cheklolar tannarxni aniqlash jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Import va mahalliy farmasevtika mahsulotlari tannarxini shakllantirishda qo'llaniladigan yondashuvlarning farqlanishi ushbu jarayonni yanada puxta ilmiy asosda tashkil etishni talab etadi. Tadqiqot natijalari farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini nazorat qilish, tannarxni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish va moliyaviy hamda boshqaruv axborotlarining shaffofligini ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. Bu esa farmasevtika sohasida ichki ishlab chiqarish salohiyatini oshirish va aholining dori vositalariga bo'lgan ehtiyojini samarali qondirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. 2023 yil 11 sentyabr. PF-158.
2. Paliy V.F., Opredelenie predmeta buxgalterskogo ucheta // Buxgalterskiy uchët. — 2012. — № 5. -S.95-97.
3. Drury C. Management and Cost Accounting, 10th Edition Colin Drury. Annabel Ainscow. ISBN: 978-1-4737-4887-3. 2017.
4. Hermanson, Roger H. Accounting Principles: A Business Perspective. First Global Text Edition, Volume 1. Financial Accounting. 1005p. 208-pages.
5. Vaxrushina M.A. Paradigma buxgalterskogo ucheta i otchetnosti v usloviyax globalnoy ekonomiki: problemy Rossii i puti ix resheniya. Mejdunarodnyy buxgalterskiy uchët. 2014. № 25. S. 38-46.
6. Golovina T.A. Upravlencheskiy uchët i analiz na predpriyatiyax myasnoy i molochnoy promyshlennosti pri perexode na mejdunarodnyye standarty finansovoy otchetnosti. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskix nauk. -Orel.: 2004. 28-s.
7. Boronov B.F. Yog'-moy sanoati mahsulotlari va ularni ishlab chiqarish bosqichlari tasnifi. // Iqtisodiyot va ta'lim. – Toshkent, 2022. - № 5. 247-253-betlar.
8. Boronov B.F., Axmedov M.A., and Xudaynazarova D.G.. "Korxonalarda daromadlar va xarajatlarni boshqa umumlashgan daromadlar to'g'risidagi hisobotda aks ettirish masalalari" Ekonomika i sotsium, no. 3-2 (118), 2024, pp. 547-556.

Qurbonnazarova Feruza Rustamovna
Termiz Iqtisodiyod Servis Universiteti
Pedagogika va Psixologiya ta'lim yo'nalishi 3- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Italiya ta'lim tizimining tuzilishi bosqichlari va asosiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Mamlakatda maktabgacha tarbiyadan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarning mazmuni o'quv dasturlarning tashkil etilishi hamda majburiy ta'limning davomiyligi haqida ma'lumot berilgan. Maqolada Italiya ta'lim tizimining afzalliklari zamonaviy ta'lim islohatlari hamda O'zbekiston ta'lim tizimi taqqoslab o'rganish imkoniyatlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Italiya ta'lim tizimi, ta'lim bosqichlari, maktabgacha ta'lim, universitetlar, baholash tizimi. Italiyada bolalar 3-yoshdan bolalar bog'chasiga berishadi. U yerda bolalar uch yil davomida maktabga tayyorlanishadi.

Kirish: Italiya ta'lim tizimida hozirda navbatdagi islohatlar amalga oshmoqda. davomida maktabga tayyorlanishadi. Bolalar guruhlarda 15-30 kishidan bo'lib ular mashhur pedagogik Mariya Montessori metodi asosida tahsil olishadi. Italiya ta'lim tizimi o'zining qadimiy ilmiy an'analar zamonaviy pedagogik yondashuvlar va o'quv jarayonini kompetensiya yo'naltirilgan tamoyillari bilan Yevropadagi yetakchi ta'lim tizimlaridan biri hisoblanadi. Italiyada bolalar haftasiga besh kun jami 30- soat o'qishadi. Har bir bosqichining oxirida test sinovlari o'tkazildi. Baholashning og'zaki usuli qo'llaniladi. Qiziqarli jihati shundaki Italiyada invalid bolalar ham barcha bolalar bilan birga tahsil oladi. An'anaviy davlat maktablarida sinflar juda katta. Bu Italiya maaktablarida bolalarga attestat berish huquqiga emas, ularning o'quvchilari davlat imtixonlari topshirishadi va shunga mos sertifikat bilan olishadi. Italiyada ta'limning majburligi davlat va xususiy maktablar o'rtasidagi muvozanat, oliy ta'limning kredit modul tizimiga moslashgani hamda kasbiy ta'limning rivojlanganligi uni boshqa Yevropa davlatlari tajribasi bilan qiyoslashga arzigulik qiladi. Mazkur maqolada Italiya ta'lim tizimining asosiy bosqichlari boshqaruv tizimi pedagogik yondashuvlari va yosh avlodni tarbiyalashdagi yutuqlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Italiyada ta'lim tizimi bir nechta bosqichlardan iborat bo'lib u Yevropa Ittifoqi talablariga mos holda tashkil etilgan. Mamlakatda ta'limning dastlabki bosqichidan tortib oliy ta'limgacha Yevropa davlatlari kabi Bolonya jarayoni tamoyillariga asoslanadi. Italiyada ta'lim davlat nazorati ostida. Ta'lim vazirligi har qanday darajadagi maktablarni moliyaviy ta'minlaydi va xususiy maktablardagi o'qishni qat'iy nazorat qiladi. Vazirlik davlat maktablari uchun o'quv dasturlarni tuzadi. Italiyadagi deyarli barcha oliy ta'lim muassasalari davlatga qarasada biroq ular tashkilotchilik ishlarini o'zlari hal qiladi. Italiya o'rta ta'lim tizimi 2-bosqichdan iborat bo'lib uning ikkinchi bosqichi uquvchilariga o'z qiziqishlari va kelajak kasbiga mos yo'nalishni tanlash imkonini beradi. Italiya oliy ta'limi dunyo bo'yicha taniqli va qadimiy universitetlarga ega. Universitetlar asosan davlat va xususiy talim muassasalariga bo'linadi. Italiyada ta'lim davlat tomonidan boshqariladi, biroq hududiy organlari ham muhim ro'l o'ynaydi. Ta'lim vazirligi o'quv dasturlarini tasdiqlaydi, pedagogik standartlarni belgilaydi va maktablar faoliyatini nazorat qiladi. Moliyalashtirish asosan davlat byujeti hisobidan amalga oshiriladi, ammo xususiy maktablari ham mavjud bo'lib ular tomonidan qisman qo'llab-quvvatlanadi. Italiya universitetida o'qish davomida talabalar yigirmaga yaqin fanlarni o'zlashtirishlari kerak. Italiya o'quv yurtida

ma'ruza o'qish talabalari uchun va ular hatto ma'ruzalarga qatnashgan kunlarni shaxsiy qaydnomada qayd etishadi. Italiyada ta'lim-arxitektorlar dizaynerlar umuman hayotini san'at bilan bog'lamoqchi bo'lganlari uchun ajoyib tanlov. Bundan tashqari italyan oliygohlarda turli yo'nalishlar mavjud bo'lib aksariyatida ingliz tilida ham ta'lim olish mumkin.

IFTS- dasturlari ustidan nazorat hududiy munitsipal ma'muriyat qo'lida bo'lib, u 4-turdagi muassasada amalga oshiriladi; umumta'lim va biznes-maktablar, professional ta'lim dargohlari va oliygohlarda. Bu yerda yoshlar va kattalar o'rta ta'lim olmaganlar maxsus bilimga va tajribaga ega bo'lmaganlar imtihon topshirib o'qishlari mumkin. Bu o'zimizda mavjud kasb-hunarga o'qitish markazi professional ta'lim muassasasi. Italiyada 89 ta universitet va ko'plab boshqa akademiyalar va oliy ta'lim muassasalari mavjud. Mamlakatda davlat va xususiy muassasalar bo'lsa ham aksariyat universitetlar Italiya ta'lim vazirligi tomonidan boshqari ladigan davlat universitetlar hisoblanadi. SHuningdek Italiyada aholining taxminan 50 foiz oliy ta'lim oladi. Oliy ta'limdagi erkaklar va ayollar nisbati tahlil qilinadigan bo'lsa 25-34 oralig'idagi yoshlar orasida erkaklar 16 foiz, ayollar 25 foiz ulushga ega hisoblanadi. Davlatning ta'limga ajratadigan mablag'i bo'yicha OESR 37 mamlakat ichida 31- o'rinda moliyaviy investitsiyalar bo'yicha esa 24- o'rinda turadi. Italiyada muhandislik, huquq, iqtisod, san'at, va arxitektura bo'yicha o'quv dasturlari bilan mashhur. O'qish muddati ta'lim bosqichi yo'nalish va o'quv muassasasiga bog'liq. O'quv dasturlari bir-biridan uncha farq qilmaydi. 1985-yilda boshlang'ich maktab konstitutsiyada belgilangan shaxs va fuqarolarning belgilangan asosan ish ko'radi. Ta'lim tizimini boshqarishda fuqarolarning erkinliklariga qadriyat sifatida qaraladi va „Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi“ talablariga javob beradi. Oliy ta'lim 18-19 yoshdan boshlanadi. Italiya oliy tizimi universitetlar, texnik universitetlar, universitet kollejlari va akademiyalar orqali tasniflanadi. Italiyada oliy ta'lim tizimi 2-sektordan iborat :

1. Universitetga oid – o'qitiladigan kurslar, fanlar, yo'nalishlar soxalar va darajalar soniga ko'ra ancha rivojlangan.
2. Universitetga oid emas – o'zida ikki yo'nalishni jam qiladi:
 - a. San'at soxasidagi ta'lim olish. Ta'lim vazirligi taassarfida.
 - b. Professional ta'lim mahaliy hokimiyat taassarfida.

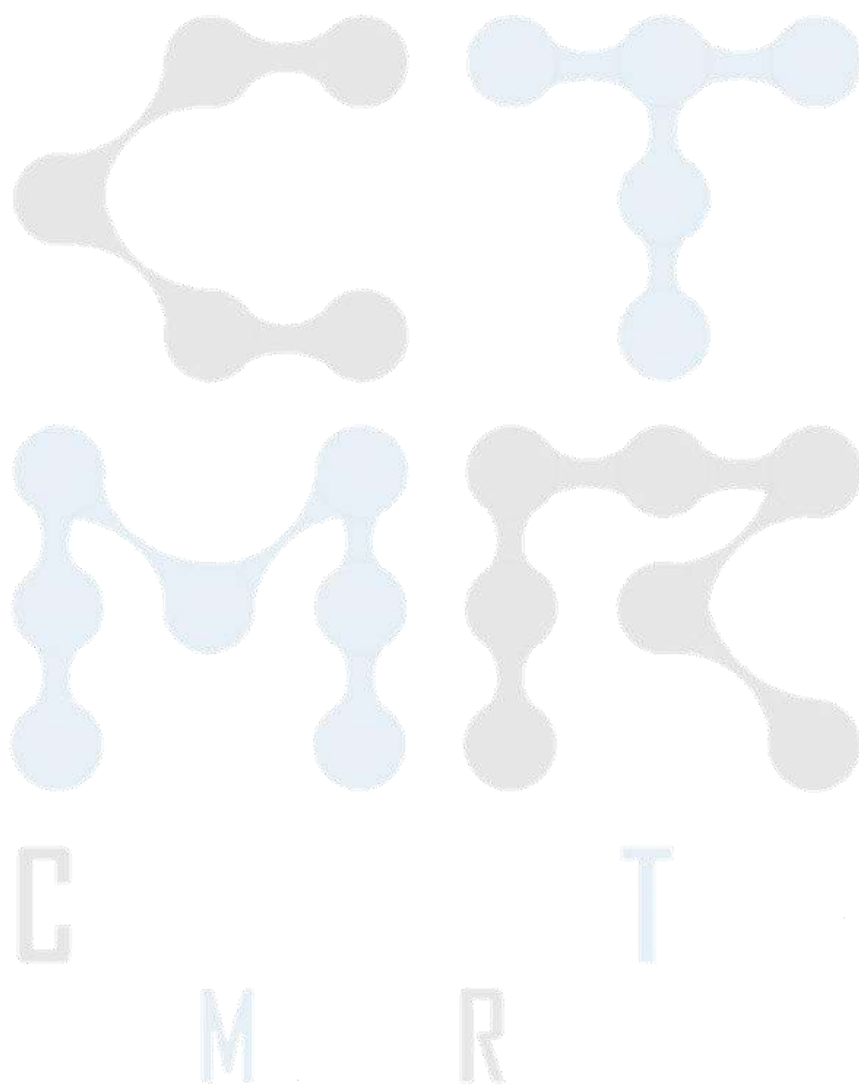
Ta'lim Italyan va ingliz tillarida beriladi. Italiyada 47 ta davlat va davlat litsenziyasiga ega 9 ta mustaqil universitetlar mavjud. Universitetlarda ko'plab o'rta asr udumlari saqlanib qolgan. Bayramlarda talabalar Robin Gud timsolidagi rang-barang bosh kiyimlar kiyishadi. Italiya universitetlarida kredit tizimi CFU amal qiladi. O'quv yili davomida universitetda 19-20 ta fanni o'zlashtirish kerak bo'ladi. O'quv yili oktabr-noyabrda boshlanib, may- iyunda tugaydi. O'quv yili davomida 3 ta sessiya bo'lib o'tadi, va har bir talaba fakultetidagi bir nechta majburiy fanlardan tashqari, imtihonni qachon va qanday fanlardan topshirishi kerakligini o'zi hal qiladi.

Xulosa: Italiya ta'lim tizimi tarixiy ildizlarga ega bo'lib, zamonaviy talabalar va xalqaro standartlarga mos tarzda rivojlangan. Tizim maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'limgacha qamrab oladi. Har bir bosqich o'quvchilarning bilim, ko'nikma va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga yo'naltirilgan. Oliy ta'lim bosqichlarida yo'nalishlar turli xil bo'lib talabalarga qiziqishlari va kelajakdagi kasblariga mos ta'lim olish imkonini beradi. Italiya ta'lim tizimi ijodkorlik mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Caruso, G. Education in Italy: Struktore and Development, Milano, FrankoAngeli, 2018.
2. OECD. Education at a glance 2021: Italy. Paris, 2021.

3. Xorijda ta'lim. Marifat,2001y. 26 dekabr.
4. J.G'.Yo'ldoshev. Xorijda ta'lim. T. 2001.

**IMPROVEMENT OF METHODS FOR ASSESSING THE ECOLOGICAL AND
TRAFFIC SAFETY OF URBAN TRANSPORT FLOW**

Tashkent State Transport University
Faculty of Automotive Transport Engineering
Master's Degree Program, 1st year student
Yangiyeva Ismigul Ilhomovna

Abstract

This thesis is devoted to improving modern methods for assessing the ecological impact and traffic safety of urban transport flows. The study analyzes the limitations of traditional assessment methods – reliance on static analyses, insufficient consideration of environmental factors, and inadequate data bases. The advantages of the improved methods – accuracy, predictive capability, complexity, and support for decision-making – are presented.

Keywords: Urban transport flow, ecological assessment, traffic safety, Intelligent Transportation Systems (ITS), Artificial Intelligence (AI), dynamic modeling, real-time monitoring, air pollution, accident prediction, data analysis, IoT (Internet of Things), urban sustainability.

Introduction

The rapid development of cities sharply increases the demand for transport systems. The growth in traffic flows, in turn, leads to ecological problems (air pollution, noise) and traffic safety issues. Traditional assessment methods often have limitations in studying these problems comprehensively and dynamically. Therefore, the urgency of improving assessment methods based on modern technologies and innovative approaches is increasing.

1. Limitations of Traditional Assessment Methods

1.1. Reliance on static analyses: Most existing methods conduct assessments based on average annual or monthly data, without taking into account real-time changes.

1.2. Insufficient consideration of environmental factors: Assessment is often focused on traffic flow parameters (density, speed, flow), while ecological impact (e.g., emissions from each vehicle) is not accurately predicted.

1.3. Inadequate data base: Traditional monitoring methods (manual counting, simple sensors) do not ensure the accuracy and completeness of data.

2. Directions for Improvement**2.1. Modernization of data collection and monitoring systems****2.1.1. Utilization of Intelligent Transportation Systems (ITS) elements:**

Automatic traffic detection systems (video surveillance, radars, induction loops).

IoT (Internet of Things)-based sensor networks (air quality, noise, traffic flow).

2.1.2. Use of mobile data and GPS/GLONASS data:

Real-time tracking of vehicle movement.

Accurate modeling of urban traffic flow.

2.2. Improvement of mathematical and computer modeling methods**2.2.1. Dynamic modeling:**

Integration of macro, meso, and micro-level models.

Real-time simulation of traffic flow.

2.2.2. Artificial intelligence and data analysis methods:

Traffic flow forecasting using Machine Learning algorithms.

Early identification of risk situations (accidents, congestion).

2.3. Deepening ecological assessment methods

2.3.1. Individual emission monitoring:

Real-time calculation of emissions for each vehicle.

Basis for accurate calculation of environmental taxes.

2.3.2. Creating ecological maps:

Mapping pollution levels using GIS (Geographic Information Systems) technologies.

Assessing the impact on public health.

2.4. Innovative methods for safety assessment

2.4.1. Automatic identification of conflict points:

Identifying potential hazardous situations using video analysis and AI.

In-depth analysis of accident statistics.

2.4.2. Models considering the human factor:

Studying driver and pedestrian behavior.

Developing safety indices.

3. Advantages of Improved Assessment Methods

3.1. Accuracy and speed: Assessment processes are carried out in real time.

3.2. Predictive capability: Anticipating future situations and developing preventive measures.

3.3. Complexity: Simultaneous assessment of ecological, safety, and economic factors.

3.4. Support for decision-making: Effective implementation of urban planning and transport policy.

Conclusion

Improving methods for assessing the ecological and safety aspects of urban transport flow is an important condition for the sustainable development of modern cities. By utilizing innovative technologies such as digitalization, artificial intelligence, big data analysis, and real-time monitoring, it is possible to overcome the limitations of traditional methods and make effective management decisions. Implementing improved methods contributes to increasing traffic safety, reducing environmental pollution, and enhancing the overall efficiency of the urban transport system.

References

1. Smith J., Johnson P. "Real-time traffic emission monitoring using IoT sensors" // Transportation Research Part D: Transport and Environment. – 2022. – Vol. 105. – P. 103245.
2. Kim S., Park H. "Machine Learning Approaches for Traffic Accident Prediction in Urban Areas" // Accident Analysis & Prevention. – 2023. – Vol. 178. – P. 106876.
3. Abdullaev A., Khamidov B. "Improvement of traffic safety assessment methods in Tashkent city" // Uzbek Journal of Problems of Informatics and Energy. – 2021. – №4(12). – C. 45-52.
4. Wang Q., Li Z. "Integration of GIS and AI for urban traffic management" // Sustainable Cities and Society. – 2022. – Vol. 87. – P. 104198.
5. Garcia R., Martinez F. "Dynamic traffic flow modeling with consideration of environmental factors" // Journal of Advanced Transportation. – 2021. – Vol. 2021. – P. 1-15.
6. Normurodov F.R. "Application of video surveillance systems for analysis of conflict situations at intersections" // Transport Systems of Cities. – 2022. – №3(28). – P. 67-74.

SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM SİSTEMLERİNİN MEVCUT DURUMU

Taşkent devlet ulaştırma üniversitesi
Otomotiv ulaştırma mühendisliği fakültesi
Yüksek lisans 1. Sınıf Öğrencisi
Yangiyeva Ismigul Ilhomovna

Anotasyon

Bu tez, sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin mevcut durumunu küresel ve bölgesel düzeyde incelemektedir. Giriş bölümünde sürdürülebilir ulaşımın tanımı ve önemi ele alınırken, mevcut durum kısmında küresel eğilimler, teknolojik gelişmeler ve istatistikler sunulmuştur. Sorunlar ve engeller bölümünde ekonomik, politik ve teknik zorluklar tartışılmış, gelecek perspektiflerinde ise inovasyonlar ve Özbekistan için öneriler vurgulanmıştır. Sonuçta, sürdürülebilir ulaşımın çevresel ve ekonomik faydaları özetlenmiştir. Tez, IEA ve IPCC gibi kaynaklara dayanmaktadır ve sürdürülebilir ulaşımın geleceğini şekillendirme potansiyeline odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir ulaşım, elektrikli araçlar, küresel eğilimler, teknik zorluklar, hidrojen otobüsleri.

Giriş

Sürdürülebilir ulaşım sistemleri (sustainable transport systems), modern toplumda çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan büyük önem taşımaktadır. Bunlar, çevreye zarar vermeden enerji verimliliğini artırarak insan sağlığını korumayı hedefler. Bu tezde, sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin mevcut durumu analiz edilmiştir; küresel eğilimler, başarılar, sorunlar ve gelecek perspektifleri ele alınmıştır. Araştırma, esas olarak 2023 yılına kadar olan verilere dayanmakta olup, 2025 yılına kadar olan değişiklikleri de göz önünde bulundurarak genel durumu değerlendirmektedir.

Sürdürülebilir Ulaşım Sistemlerinin Tanımı ve Önemi

Sürdürülebilir ulaşım sistemleri, yolcu ve yük taşımacılığı için çevresel olarak temiz, ekonomik olarak verimli ve sosyal olarak adil yöntemlerdir. Bunlar şunları içerir:

- Elektrikli araçlar (EV) ve hibrit taşıtlar.
- Toplu taşıma araçları (metro, otobüs, tramvay).
- Bisiklet ve yaya yolu altyapısı.
- Akıllı ulaşım sistemleri (akıllı yönlendirme ve trafik yönetimi).
- Alternatif enerji kaynakları (güneş, rüzgar ve hidrojen).

Bu sistemlerin önemi: Küresel ısınma, hava kirliliği ve trafik tıkanıklığı gibi sorunları çözmede temel rol oynar. BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) arasında 11. hedef (şehirleri ve toplulukları sürdürülebilir kılma) ulaşımı merkezi bir yere koyar.

Mevcut Durum**Küresel Eğilimler**

2023 yılına gelindiğinde, sürdürülebilir ulaşım sistemleri dünya çapında yaygınlaşmıştır. Elektrikli araç pazarı hızla büyüyor: Tesla, BYD ve Volkswagen gibi şirketler EV üretimini artırmıştır. Avrupa Birliği (AB), 2030 yılına kadar yeni araçlar için CO2 emisyonlarını %37,5 azaltmayı hedeflemiştir; bu, EV ve hibritleri teşvik eder.

Asya-Pasifik bölgesinde Çin lider konumdadır – 2023'te dünya EV pazarının %60'ından fazlasını oluşturmuştur. ABD'de Kaliforniya ve New York gibi eyaletlerde EV şarj istasyonları sayısı

artmıştır. Özbekistan'da da sürdürülebilir ulaşım ilgi artmaktadır; örneğin, Taşkent'te elektrikli otobüsler ve bisiklet yolları uygulanmıştır.

Teknolojik Gelişmeler

Elektrikli Araçlar: 2023'te EV'ların menzil sorunu çözülmektedir – süper şarj istasyonları (örneğin, Tesla Supercharger) çoğalmıştır.

Toplu Taşıma: Singapur ve Amsterdam gibi şehirlerde otonom otobüs sistemleri (AV) test edilmektedir; bu, tıkanıklığı azaltır.

Alternatif Enerji: Hidrojen otobüsleri (örneğin, Japonya'da) ve güneş enerjisi kullanımı yaygınlaşmaktadır.

İstatistikler

Dünya genelinde ulaşım sektörü CO2 emisyonlarının %14'ünü oluşturur (IPCC verileri, 2023).

EV satışları 2023'te 14 milyonu aşmıştır (IEA raporu).

Özbekistan'da toplu taşımadaki yolcuların %30'u elektrikli ulaşım geçiş planlanmıştır (2025 verilerine dayalı).

Sorunlar ve Engeller

- Başarılar olmasına rağmen, sürdürülebilir ulaşım sistemleri aşağıdaki sorunlarla karşı karşıyadır:
- **Ekonomik Engeller:** EV'ların yüksek maliyeti ve şarj altyapısının yetersizliği (örneğin, gelişmekte olan ülkelerde).
- **Politik ve Düzenleyici Sorunlar:** Bazı ülkelerde (örneğin, petrol bağımlı devletlerde) geleneksel ulaşım teşvik edilmektedir.
- **Teknik Sorunlar:** Pillerin çevresel etkisi (lityum madenciliği) ve geri dönüşüm sorunları.
- **Sosyal Direnişler:** İnsanların alışkanlıklarını değiştirmesi zor – örneğin, kişisel araçlardan vazgeçme.
- Özbekistan'da sürdürülebilir ulaşımın gelişimine yolcu altyapısının eski olması ve mali kaynakların sınırlı olması engel olmaktadır.

Gelecek Perspektifleri

- Sürdürülebilir ulaşım sistemleri gelecekte şöyle gelişecektir:
- **İnovasyonlar:** Otonom ulaşım (AV), yapay zeka ile yönetilen trafik ve blockchain aracılığıyla enerji değişimi.
- **Politikalar:** AB ve Çin gibi ülkeler sübvansiyonlar ve vergi indirimleri ile değişiklikleri hızlandırıyor.
- **Özbekistan İçin Öneriler:** Elektrikli ulaşım altyapısını genişletmek, uluslararası işbirliği ve eğitim programlarını uygulamak.
- 2030 yılına kadar ulaşım emisyonları %50 azalabilir (IEA tahmini).

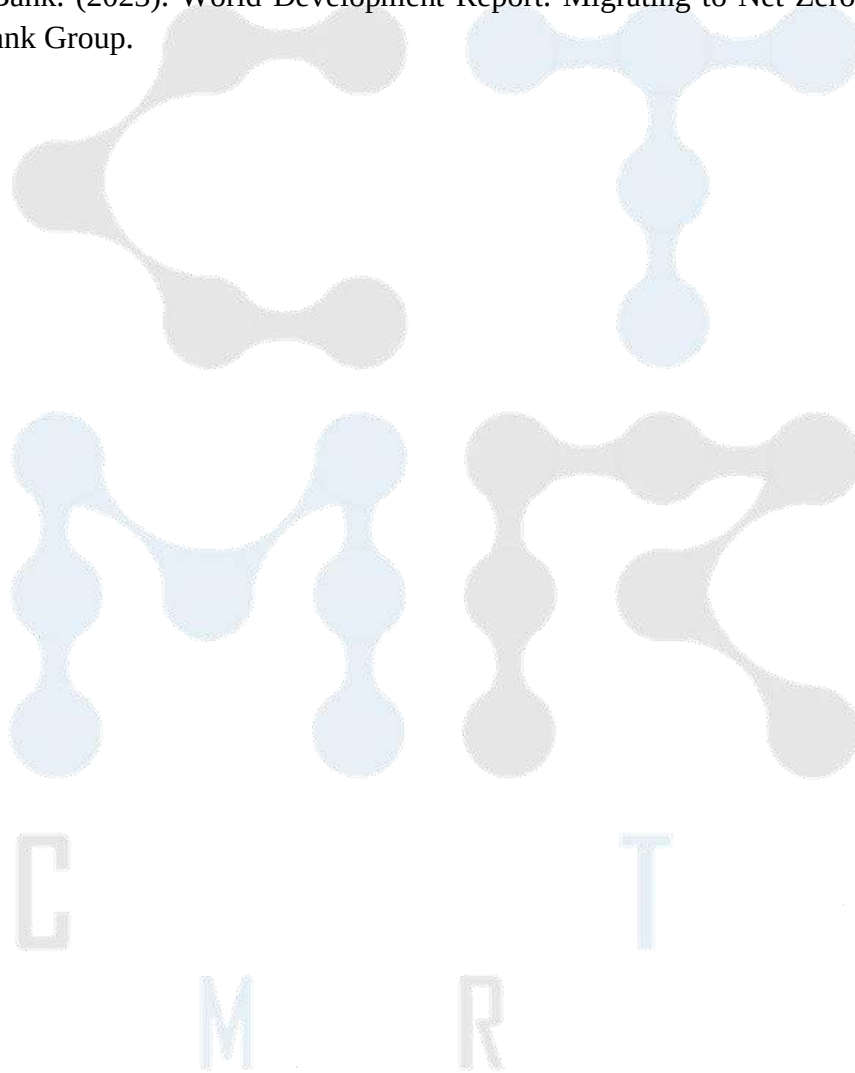
Sonuç

Sürdürülebilir ulaşım sistemleri şu anda küresel değişimin merkezinde yer almaktadır, ancak başarı için teknik, ekonomik ve sosyal engelleri aşmak gereklidir. Özbekistan gibi ülkeler için bu sistemleri uygulamak çevresel ve ekonomik fayda sağlayacaktır. Gelecekte sürdürülebilir ulaşım, insanlığın sürdürülebilir gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kullanılan Literatür Listesi

1. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). Climate Change 2023: Synthesis Report. Geneva: IPCC.

2. United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: UN Publications.
3. European Commission. (2023). European Green Deal: Sustainable Transport. Brussels: European Commission.
4. Özbekistan Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı. (2024). Sustainable Transport Initiatives in Uzbekistan. Taşkent: Ministry Reports.
5. BloombergNEF. (2023). Electric Vehicle Outlook 2023. New York: Bloomberg Finance L.P.
6. Tesla Inc. (2023). Annual Report. Palo Alto: Tesla Publications.
7. World Bank. (2023). World Development Report: Migrating to Net Zero. Washington, D.C.: World Bank Group.

**ВЛИЯНИЕ ДИАЛЕКТНЫХ ВАРИАНТОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ НА
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК: СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД****Мансурова Шахноза Юнусовна****Магистрант 1-го курса****Международного университета Азии****Тел.: 97.9214846**

Аннотация: В данной научной работе кратко классифицируются основные диалектные группы узбекского языка (карлукская, кыпчакская, огузская и смешанные) и анализируется их влияние на лексику, фонетику и синтаксис современного литературного языка с социолингвистической точки зрения. Проникновение диалектных элементов в литературный узбекский язык под влиянием миграции, социальных сетей и массовой культуры, переключение кодов, вопросы престижа языка и местной идентификации освещаются на примерах.

Ключевые слова: Узбекский язык, диалект, говор, литературный язык, социолингвистика, переключение кодов, лексическое влияние, фонетические изменения, престиж языка, идентификация, миграция.

Abstract: This research briefly classifies the main dialect groups of the Uzbek language (Karluk, Kipchak, Oghuz and hybrid dialects) and analyzes their influence on the lexicon, phonetics and syntax of the modern literary language from a sociolinguistic perspective. The penetration of dialectal elements into literary Uzbek under the influence of migration, social networks and mass culture, code-switching, language prestige and local identity issues are illustrated with examples.

Keywords: Uzbek language, dialect, vernacular, literary language, sociolinguistics, code-switching, lexical influence, phonetic change, language prestige, identity, migration.

Узбекский язык относится к карлукской группе тюркской языковой семьи и за века под влиянием географических, социальных и исторических факторов приобрёл богатое диалектное разнообразие. Хотя современный литературный язык в основном базируется на ташкентско-ферганских диалектах, значительная часть населения республики говорит на различных местных говорах.

Социолингвистика рассматривает диалекты не как «неправильную» или «низкую» речь, а как важное средство социальной идентификации, культурного наследия и коммуникативной стратегии. В настоящей работе влияние диалектных вариантов узбекского языка на литературный язык изучается на основе современного социолингвистического подхода.

1. ДИАЛЕКТНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

В узбекском языкознании диалекты делятся на следующие основные группы (Ш. Ресулов, Б. Менглиев):

- Карлукские диалекты (Ташкент, Самарканд, Фергана, Бухара) — основа литературного языка
- Кыпчакские говоры (Хорезм, юг Каракалпакстана, север Сурхандарьинской области)
- Говоры под огузским влиянием (Хива, Чимбай, огузские районы Каракалпакстана)

➤ Смешанные (гибридные) говоры (южные районы Сурхандарьинской и Кашкадарьинской областей)

Примеры: В хорезмском говоре: jo'ja → yo'ja, ko'z → göz Под огузским влиянием: men → menem, sen → senen В южной Сурхандарье: keldim → keldim-yä

2.ПРОНИКНОВЕНИЕ ДИАЛЕКТНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК

Лексическое влияние За последние 30–40 лет диалектные слова получили широкое распространение:

1. chouxona → choykana (хорезмский вариант)
2. yong'oq → joz (сурхандарьинский вариант)
3. qatiq → qurt, ayron (в кыпчакской группе)

В речи молодёжи широко распространились смешанные выражения:

«garyo'q», «tushundingmi», «o'zinima» и подобные.

Фонетические и морфо-синтаксические изменения:

1. Приближение звука «о» к «ö»: bola → böla (у ташкентской молодёжи)
2. Суффикс «-р» в деепричастиях: kelib → kelip
3. Повествовательная форма «-di-ya»: keldi → keldi-ya (сурхандарьинский вариант)

Социолингвистические факторы:

1. Престиж: ташкентский диалект воспринимается как «культурный», хорезмский и сурхандарьинский говоры — как «сельские».
2. Переключение кодов: «Bugun choykanada o'tirdim-u, gap yo'q, zo'r joy ekan».
3. Идентификация: местный говор остаётся средством отличия «своих» от «чужих».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Диалектные варианты узбекского языка активно участвуют в развитии современного литературного языка, обогащая его лексический фонд, внося новые элементы в фонетическую и синтаксическую структуру и обеспечивая естественную эволюцию языка. Под влиянием миграции, средств массовой информации и социальных сетей диалектные слова, выражения и особенности произношения с каждым днём всё шире используются в общенациональной речи.

С социолингвистической точки зрения этот процесс связан не только с изменениями языка, но и с такими сложными социально-психологическими явлениями, как идентификация социальных групп, уровень престижа и переключение кодов. Диалекты следует ценить не как «неправильную» или «низкую» речь, а как живое культурное наследие народа и важнейший внутренний источник развития языка.

Поэтому вместо искусственного уничтожения или жёсткого ограничения диалектных вариантов необходимо обеспечить их гармоничное и сбалансированное взаимодействие с литературным языком — это одна из наиболее актуальных задач современного узбекского языкознания и языковой политики. Там, где сохраняются диалекты, язык остаётся живым и развивающимся.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Resulov Sh. O'zbek dialektologiyasi. – T.: O'qituvchi, 1984.
2. Mengliyev B. O'zbek tilining dialektal sistemi. – T.: Fan, 2005.
3. Saydazimova U. Zamonaviy o'zbek adabiy tilida dialektizmlar. – Samarqand, 2018.
4. Nurmonov A. Til va ijtimoiy muhit. – T.: 2010.
5. Abdullaev F. Sotsiolingvistika. – T.: Universitet, 2020.

**МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКИХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ STEAM-ПОДХОДОВ****(На примере занятий по ознакомлению с природой)****Преподаватель кафедры социальных
гуманитарных наук,****Навоийский инновационный университет****Негматова Санобар Каршибоевна****Tel: +998 50 776 83 10**

Аннотация. Данное исследование посвящено разработке методологии формирования творческих навыков у детей дошкольного возраста на основе подхода STEAM (наука, технология, инженерия, искусство, математика). В исследовании освещаются возможности развития у детей творческого мышления, навыков решения проблем, экспериментирования и наблюдения в ходе занятий по изучению природы. На основе интегративного характера подхода STEAM обосновываются вопросы обеспечения междисциплинарных связей и поддержки самостоятельного мышления и творчества у детей. Также анализируется эффективность использования современных педагогических методов и технологий в занятиях по изучению природы. Результаты исследования служат развитию творческих навыков в практике дошкольного образования.

Ключевые слова: подход STEAM, дошкольное образование, развитие творческих навыков, знакомство с природой, интегративное образование, креативное мышление, инновационные методы.

Abstract. This study is devoted to the development of a methodology for the formation of creative skills in preschool children based on STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approaches. The study highlights the opportunities for children to develop creative thinking, problem-solving, experimentation, and observation skills during nature education activities. Based on the integrative nature of the STEAM approach, the issues of ensuring interdisciplinary connections and supporting independent thinking and creativity in children are substantiated. The effectiveness of using modern pedagogical methods and technologies in nature education activities is also analyzed. The results of the study serve to develop creative skills in preschool education practice.

Keywords: STEAM approach, preschool education, creative skills, introduction to nature, integrative education, creative thinking, innovative methods.

Введение: В современной системе образования подход STEAM (Science — Наука, Technology — Технологии, Engineering — Инженерия, Arts — Искусство, Mathematics — Математика) занимает важное место в развитии креативного (творческого) мышления детей, способности решать проблемы и инновационных навыков. Для детей дошкольного возраста STEAM является интегративным методом образования, эффективным для формирования креативности. Данный подход учит детей реальным жизненным проблемам через ознакомление с явлениями природы и стимулирует творческое мышление.

В соответствии с концепцией развития дошкольного образования в Республике Узбекистан, внедрение инновационных технологий, в том числе элементов STEAM, способствует повышению интеллектуального и творческого потенциала детей. Занятия по ознакомлению с природой повышают интерес детей к окружающей среде, формируют

экологическое сознание и создают удобное пространство для развития креативных навыков.

Цель исследования: Разработка методики формирования креативных навыков детей дошкольного возраста на основе подхода STEAM (на примере занятий по ознакомлению с природой).

Задачи:

- Изучить теоретические основы подхода STEAM;
- Проанализировать особенности развития креативных навыков детей дошкольного возраста;
- Предложить методику применения элементов STEAM на занятиях по ознакомлению с природой;
- Показать эффективность методики на практических примерах.

1. Теоретические основы подхода STEAM

STEAM — это подход, интегрирующий науку, технологии, инженерию, искусство и математику, который учит детей решать реальные проблемы через проектную деятельность. В дошкольном возрасте STEAM стимулирует естественное любопытство детей, развивает творческое мышление, критическое мышление и навыки сотрудничества. Креативность — это способность генерировать новые идеи и находить альтернативные решения. В дошкольном возрасте она формируется через игру, наблюдение и эксперименты. Подход STEAM стимулирует креативность, предлагая задания с открытым концом.

Элементы STEAM в ознакомлении с природой применяются следующим образом:

- Science: Наблюдение за явлениями природы и проведение экспериментов;
- Engineering: Строительство моделей из природных материалов;
- Arts: Творческое выражение (рисование, коллаж, ремесла);
- Mathematics: Измерение, сортировка, счет

2. Методика STEAM на занятиях по ознакомлению с природой

Методика основана на принципах: интегративности, активности, обучения на основе игры и проектов, индивидуальной и групповой работы.

Этапы занятия:

1. Мотивация: Наблюдение за явлением природы и постановка вопросов.
2. Исследование: Проведение эксперимента.
3. Инженерия: Строительство или моделирование.
4. Искусство: Творческое выражение.
5. Рефлексия: Обсуждение результатов.

Практические примеры:

➤ Тема: Листья и цвета Дети собирают листья в природе, сортируют по цвету и форме (Mathematics), помещают листья в воду и наблюдают за изменением цвета (Science), создают коллаж или мандалу из листьев (Arts). Это побуждает к созданию творческого дизайна.

➤ Тема: Круговорот воды Обсуждение дождя и испарения (Science), нагревание воды для демонстрации испарения, создание простого фильтра из природных материалов (Engineering), рисование круговорота воды (Arts). Дети находят творческие решения экологических проблем.

➤ Тема: Домики для животных Изучение мест обитания животных в природе (Science), строительство домика из палочек и листьев (Engineering), создание творческого произведения для животных (Arts).

Эти занятия увеличивают количество творческих решений у детей, развивают сотрудничество и усиливают интерес к природе.

Создание проблемных ситуаций, связанных с природой.

В ходе занятия детям следует задавать простые, но наводящие на размышления вопросы (например: «Что произойдет с растениями, если не будет воды?»). Это объединяет научные и инженерные аспекты STEAM-образования и развивает у детей навыки решения проблем и творческое мышление.

Организация творческих занятий по конструированию из природных материалов

Создавая различные предметы из листьев, веточек, камней и семян, дети развивают воображение, навыки проектирования и инженерного дела. Этот процесс помогает связать элементы технологий и искусства с природой.

Развитие научного мышления посредством простых экспериментов и наблюдений. Например, выращивание растения с водой и без воды, сравнение типов почвы. Таким образом, дети учатся экспериментировать, сравнивать и делать выводы (Наука + Математика). Разумное использование цифровых инструментов. Объяснение природных явлений с помощью коротких видеороликов, интерактивных изображений или анимации повышает интерес детей. Это позволяет познакомить детей с технологическим компонентом в форме, подходящей для дошкольного образования. Задавание творческих вопросов и выполнение заданий открытого типа. Задания типа «Если бы ты был птицей, где бы ты жил?» и «Опишите свой необычный цветок» развивают воображение и творческое мышление детей (Искусство + Наука).

Развитие социальных и творческих навыков посредством командных проектов. Например, такие проекты, как «Наш мини-сад» или «Давайте спасём природу», развивают у детей сотрудничество, коммуникацию и творчество, а также позволяют интегрировать все компоненты STEAM.

Заключение: Подход STEAM на занятиях по ознакомлению с природой эффективно формирует креативные навыки детей дошкольного возраста. Эта методика учит детей инновационному мышлению и создает основу для становления успешными личностями в будущем. Рекомендация воспитателям: делать занятия с открытым концом, стимулируя самостоятельное творчество детей.

Использованная литература:

1. Абдуллаева Ш.А. Инновационные педагогические технологии в дошкольном образовании. – Ташкент: «Наука и техника», 2020.
2. Холмуродова Н.К., Рахмонова М.М. Методика развития творческих способностей у детей дошкольного возраста. – Ташкент, 2019.
3. Министерство дошкольного образования Республики Узбекистан. Государственная образовательная программа «Первый шаг». – Ташкент, 2018.
4. Махмутазимова Ю. STEAM-технологии в дошкольном образовании. Ташкент, 2023.
5. Кучкорова Н.М. Ознакомление детей с природой. Ташкент, 2023.
6. Концепция дошкольного образования Республики Узбекистан (до 2030 года).

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕЧИ У ДЕТЕЙ.

**Навоийский инновационный
университет, факультет социальных
Гуманитарные науки, Учитель
Рахмонова Дильнавоз Мухитдиновна.
Тел: +998 90 731 15 35.**

Аннотация. Данное исследование посвящено вопросам совершенствования профессионально-педагогической подготовки будущих педагогов в области развития речи детей. Оно охватывает содержание знаний, навыков и компетенций, необходимых для эффективной организации речевой деятельности педагогов в системе дошкольного образования. В исследовании обосновывается важность использования современных педагогических подходов, интерактивных методов и технологий развития речи. Также особое внимание уделяется обеспечению гармонии теории и практики в процессе подготовки будущих педагогов к практической деятельности. Результаты исследования служат повышению качества подготовки педагогов.

Ключевые слова: будущий педагог, детская речь, развитие речи, профессионально-педагогическая подготовка, дошкольное образование, педагогическая компетентность, интерактивные методы.

Введение: Развитие речи у детей является одной из важнейших задач современного дошкольного образования. Речь – это не только средство коммуникации, но и ключевой показатель интеллектуального, эмоционального и социального развития ребенка. Государственная учебная программа «Первый шаг» и концепция дошкольного образования в Республике Узбекистан уделяют особое внимание развитию речи у детей, а профессиональная подготовка педагога имеет решающее значение в этом процессе.

Подготовка будущих педагогов по развитию речи у детей часто ограничивается теоретическими знаниями, существуют недостатки в применении практических навыков и современных методов. Поэтому совершенствование профессионально-педагогической подготовки будущих педагогов по направлению речевого воспитания в педагогических колледжах и высших учебных заведениях является актуальной задачей.

Цель исследования: Выявить пути совершенствования профессионально-педагогической подготовки будущих педагогов по развитию речи у детей и разработать методические рекомендации.

Задачи:

- Изучение психолого-педагогических основ развития речи у детей;
- Анализ уровня подготовки будущих педагогов в области логопедии;
- Предложение эффективных методов повышения квалификации;
- Предоставление практических рекомендаций.

1. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ РЕЧИ

Развитие речи у детей дошкольного возраста подробно рассмотрено в работах таких ученых, как Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин. Развитие речи включает в себя лексическое богатство, грамматическую структуру, фонетически правильное

произношение, связную речь и коммуникативные навыки. Речь у детей в возрасте 3–7 лет развивается активно, в этот период влияние воспитателя очень велико.

В развитии речи важны следующие области:

- Лексическая работа (расширение словарного запаса);
- Формирование грамматических конструкций;
- Развитие связной речи (повествование, описание);
- Фонематический слух и коррекция произношения. Воспитатель должен быть образцом для подражания в речи, активно общаться с детьми, стимулировать речь в играх и на занятиях.

2. ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Хотя в настоящее время в педагогических колледжах и университетах существует учебная программа по предмету «Методология развития речи у детей», практической подготовки недостаточно. Студенты часто обладают теоретическими знаниями, но испытывают трудности в работе с детьми в реальной группе. Например, им не хватает навыков индивидуального подхода, выявления и коррекции речевых дефектов.

Пути улучшения:

- Увеличение количества практических занятий в образовательном процессе (долгосрочная практика в детском саду);
- Использование интерактивных методов: тематические исследования, ролевые игры, видеоанализ;
- Внедрение современных технологий (интерактивные доски, программы развития речи);
- Проведение специальных занятий со студентами по культуре речи (учитель должен иметь образец собственной речи);
- Углубление знаний в области логопедии – методов раннего выявления и коррекции речевых дефектов.

3. ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Для повышения квалификации будущих педагогов можно предложить следующую модель:

- 1-й курс: Теоретические основы и культура речи педагога;
- 2-й курс: Возрастные особенности и методы развития речи;
- 3-й курс: Практические занятия – планирование и проведение речевых упражнений в детском саду;

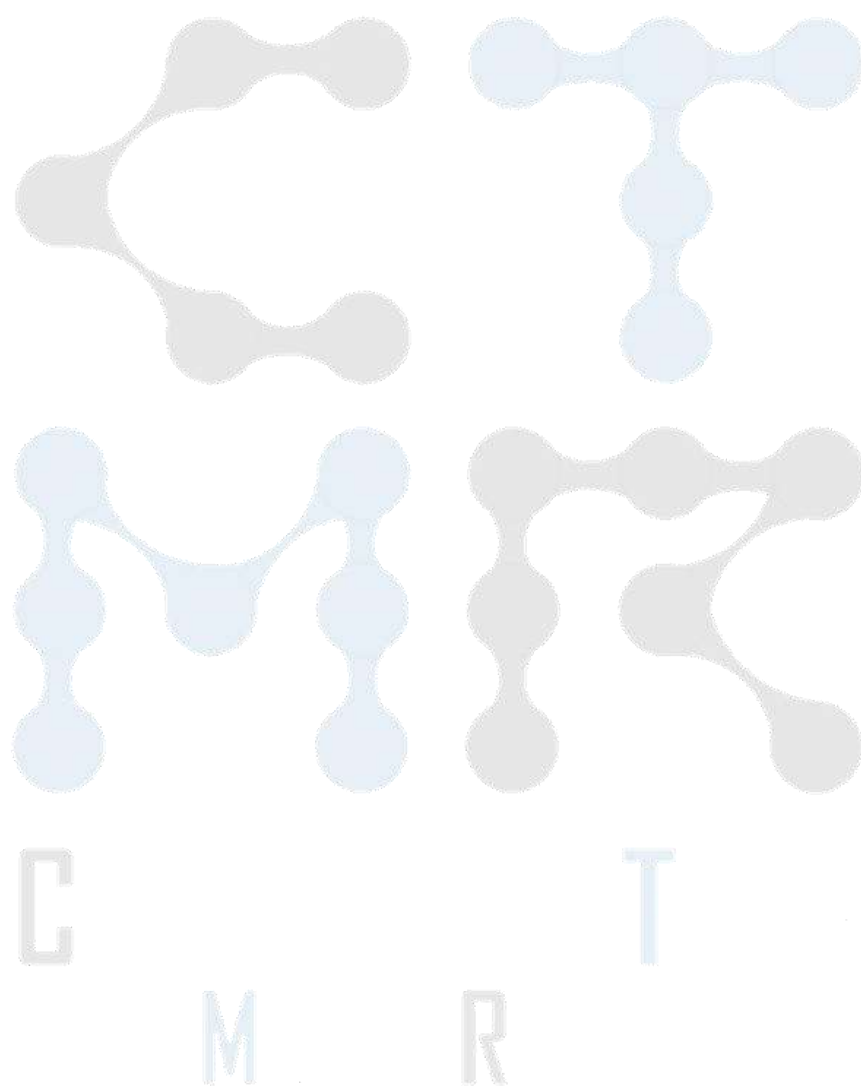
Квалификационная практика: Разработка и реализация проекта по развитию речи.

Например, студенты должны подготовить краткое содержание таких упражнений по развитию речи, как «Рассказывание сказки», «Иллюстрированное повествование», «Дидактические игры», и протестировать их в реальной группе.

Вывод: Повышение профессионально-педагогической подготовки будущих педагогов по развитию речи детей является важным условием повышения качества дошкольного образования. Обогащая теоретические знания практическими навыками и внедряя современные интерактивные методы, педагоги полностью подготовлены к эффективному развитию речи детей. Это положительно сказывается на успешной подготовке детей к школе и их общем личностном развитии.

Использованная литература:

1. “Ilk qadam” Государственная учебная программа. Ташкент, 2018.
2. Тохтаходжаева М. и др. Дошкольная педагогика. Ташкент, 2022.
3. Хошимова Д. Методика развития речи у детей. Ташкент, 2020.
4. Концепция дошкольного образования Республики Узбекистан (до 2030 г.).

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDAMUSTAQIL FIKRLASH
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI**

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi,
Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası mudiri,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, 1-bosqich magistrant

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tezisdá boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasining ilmiy asoslari va amaliy yondashuvlari yoritilgan. Mustaqil fikrlash o'quvchilarning kognitiv va ijodiy faoliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotda mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metodlar, ularning boshlang'ich ta'lim jarayonida qo'llanilishi, shuningdek, ta'lim tizimidagi yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsiyalar tahlil qilinadi. 2020 yildan keyingi ilmiy manbalar asosida, mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali metodlari, ularga oid pedagogik texnikalar va metodologiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, mustaqil fikrlash, kognitiv rivojlanish, pedagogik metodlar, ijodiy faoliyat, ta'lim innovatsiyalari, fikrlashni rivojlantirish, pedagogika, ta'lim psixologiyasi, samarali metodikalar.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматривается методика развития самостоятельного мышления у учащихся начальных классов. Самостоятельное мышление играет важную роль в когнитивной и творческой активности учеников. Исследование включает теоретические основы и практические подходы к развитию самостоятельного мышления, методы их применения в начальном образовании, а также анализ новых педагогических подходов и инноваций в системе образования. На основе научных источников после 2020 года предложены эффективные методы и педагогические техники для развития самостоятельного мышления.

Ключевые слова: начальное образование, самостоятельное мышление, когнитивное развитие, педагогические методы, творческая деятельность, образовательные инновации, развитие мышления, педагогика, педагогическая психология, эффективные методики.

Abstract. This thesis examines the methodology for developing independent thinking skills in primary school students. Independent thinking plays an essential role in the cognitive and creative activities of students. The study presents theoretical foundations and practical approaches to developing independent thinking, methods of their implementation in primary education, as well as an analysis of new pedagogical approaches and innovations in the education system. Based on scientific sources published after 2020, the thesis suggests effective methods and pedagogical techniques for fostering independent thinking.

Keywords: primary education, independent thinking, cognitive development, pedagogical methods, creative activity, educational innovations, thinking development, pedagogy, educational psychology, effective methodologies.

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki mustaqil

fikrlash o'quvchining bilimlarni faqat eslab qolishi bilan cheklanmay, ularni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish orqali yangi xulosalar chiqarish qobiliyatini ta'minlaydi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning bilish faoliyati faol rivojlanadigan davr bo'lib, ushbu davrda mustaqil fikrlashni shakllantirish keyingi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ularning kognitiv rivojlanishiga, ijodiy fikrlashga va muammoni hal qilish qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Mustaqil fikrlashning shakllanishi o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi.

Ahmedova ta'kidlaganidek, mustaqil fikrlash — bu o'quvchining o'z bilimlarini mustaqil ravishda yaratish va boshqalar fikrlarini baholash qobiliyatidir. O'qituvchilarning pedagogik yondashuvlari mustaqil fikrlashni rivojlantirishda asosiy rolni o'ynaydi, chunki ular o'quvchilarga o'z fikrlarini ifodalashda yordam berishadi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun bir nechta samarali pedagogik metodlar mavjud. 2020 yildan keyingi ilmiy tadqiqotlar, shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarni fikrlashga undash, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida faol muloqotni yaratish, fikrni mustahkamlash uchun muhokama va bahs-munozara usullarini qo'llash mustaqil fikrlashni rivojlantirishda juda samarali.

Innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, masalan, loyiha asosida o'qitish, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rag'batlantiradi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda bosqichma-bosqich yondashuvni qo'llash zarur. Yosh bolalarda mustaqil fikrlashning dastlabki bosqichi, odatda, o'z fikrlarini ifodalash va qiyoslashni o'rganishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar bu jarayonda o'quvchilarga ta'limni mustaqil olishda yordam berishlari, fikrlarni to'g'ri tashkil etishga o'rgatishlari kerak.

Shodmonova tadqiqotlarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali metodikalaridan biri sifatida, o'quvchilarga mustaqil ravishda muammo yechish topshiriqlarini berishni tavsiya qiladi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda samarali metodikalar va innovatsion yondashuvlar muhim o'rin tutadi. O'quvchilarni o'z fikrlarini ifodalashga undovchi texnikalar va interaktiv usullar ta'limning samaradorligini oshiradi.

Mahmudova pedagogik innovatsiyalarni qo'llashda muhokama, vaziyatga qarab qaror qabul qilish, guruh ishlari kabi metodlarning samarali ekanligini ko'rsatadi. Ijodiy topshiriqlar ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga beriladigan hikoya tuzish, matnni davom ettirish, rasm asosida mazmun yaratish kabi topshiriqlar ularning tasavvur doirasini kengaytiradi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish, fikrini izchil bayon etish va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish mustaqil fikrlashni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Elektron ta'lim resurslari, interaktiv platformalar va multimedia vositalari o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Natijada o'quvchilar bilimlarni mustaqil o'zlashtirish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalariga ega bo'lalilar. Xorijiy ta'lim tajribasi tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida mustaqil fikrlashni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida qaraladi. Masalan, Finlyandiya va Yaponiya ta'lim tizimlarida o'quvchilarning erkin fikr bildirishiga, savol berishigava muammolarni mustaqil hal etishiga keng imkoniyatlar yaratilgan. Ushbu tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi ilmiy tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim faolligini oshiradi, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmedova B. A. 2023. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Pedagogik ilm-fan jurnali, 18.4, 67–74.
2. Mahmudova M. R. 2024. Rivojlantiruvchi ta'limda mustaqil fikrlash. Pedagogika va innovatsiyalar jurnali, 25.1, 54–61.
3. Shodmonova L. F. 2022. Boshlang'ich sinfda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning yangi usullari. Ilmiy-texnik pedagogika jurnali, 15.2, 45–50.
4. Tursunova D. 2023. Innovatsion texnologiyalar orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish. O'zbekiston ta'limi jurnali, 12.3, 21–30.
5. Xolmatova N. 2023. Boshlang'ich ta'limda kognitiv rivojlanish va mustaqil fikrlash. Ta'lim va psixologiya jurnali, 30.2, 32–38.
6. Yuldosheva M. 2022. Boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 17.1, 28–36.

PEDAGOGIK JARAYONNI INNOVATSION BOSHQARISHDA MONITORING VA DIAGNOSTIKA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH**Norbo'tayev Baxtiyor Abduraximovich**

Annoyatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimining o'rni, mazmuni va samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Ta'lim sifatini oshirishda muntazam monitoring olib borish, o'quvchilar o'zlashtirishini aniqlash, pedagogik jarayonning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda natijalarni tahlil qilish zamonaviy ta'lim boshqaruvidagi asosiy talablar sifatida yoritilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan ta'limga oid normativ-huquqiy hujjatlarda monitoring va diagnostika tizimini takomillashtirishga doir vazifalar, xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi, "Raqamli O'zbekiston – 2030" konsepsiyasi hamda ta'lim sifatini baholashga oid Prezident qarorlarining mazmuni tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion boshqaruv, monitoring, diagnostika, ta'lim sifati, raqamli tizimlar, baholash, pedagogik jarayon

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimini samarali boshqarish, uning sifat ko'rsatkichlarini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonida monitoring hamda diagnostika tizimini takomillashtirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Pedagogik jarayonning innovatsion boshqaruvi — bu ta'lim jarayonini yangicha yondashuvlar asosida rejalashtirish, nazorat qilish, baholash va tahlil qilish orqali samaradorlikka erishish jarayonidir. Ushbu jarayonning markazida monitoring va diagnostika tizimi turadi, chunki monitoring tizimi pedagogik faoliyatda doimiy tahlil, kuzatuv, axborot yig'ish va natijalarga ko'ra boshqaruv qarorlarini qabul qilishga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, sifatni oshirish va boshqaruv jarayonini takomillashtirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim sifatini oshirish, o'quv jarayonini muntazam monitoring qilish, baholashning shaffof tizimini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan. Shuningdek, Prezidentning 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6108-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ta'lim jarayonida raqamli monitoring, elektron ma'lumotlar bazasi va o'quvchilar o'zlashtirish ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida qayd etuvchi tizimlarni joriy etishni talab qiladi.[2;4b]

O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasida ta'lim sifatini baholashning xalqaro mexanizmlarini joriy etish, o'quvchilar bilimini monitoring qilishning zamonaviy standartlarini ishlab chiqish vazifalari belgilangan. Shuningdek, PQ-3775-son qarorda umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning faoliyatini reyting asosida baholash, o'quvchilarning yutuqlarini tizimli monitoring qilish kabi vazifalar qo'yilgan. Xalq ta'limi tizimini raqamlashtirishga doir PQ-4884-son qaror esa elektron monitoring platformalarini yaratish, ta'lim sifatini doimiy diagnostika qilish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Mazkur normativ hujjatlar pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Chunki bugungi davr talabi shundan iboratki, ta'limni boshqarishda an'anaviy metodlardan voz kechib, raqamli tahlil, elektron

baholash, natijalarni real vaqt rejimida qayd etish, o'quvchilarning individual rivojlanishini kuzatib borish va shundan kelib chiqib boshqaruv qarorlarini qabul qilish talab etiladi.[4;6b]

Monitoring va diagnostika tizimini takomillashtirish o'qituvchi faoliyati samaradorligini aniqlash, o'quvchilar bilim darajasidagi muammolarni erta aniqlash, o'quv jarayonini ilmiy asoslangan yondashuv asosida olib borish va davlat ta'lim standartlariga mos sifat ko'rsatkichlariga erishishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion boshqaruvda raqamli texnologiyalar, elektron platformalar, sun'iy intellekt asosidagi tahliliy tizimlar, o'quvchilarning portfoliolarini yuritish hamda o'qituvchi faoliyatini reyting asosida baholash mexanizmlari pedagogik jarayonni samarali boshqarishning ajralmas qismiga aylangan. Shu bois, ushbu maqolada pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimining nazariy asoslari, amaliy ahamiyati, mavjud muammolar va ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar yoritiladi.

Pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimi ta'lim sifatini oshirish va samaradorlikni ta'minlashning ajralmas qismi hisoblanadi. Innovatsion boshqaruv — bu ta'lim jarayonini doimiy kuzatuv, tahlil va baholash orqali optimallashtirish, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish va natijalarni boshqaruv qarorlariga asos qilish jarayonidir. Monitoring tizimi o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash, pedagogning dars samaradorligini baholash, ta'lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va tuzatish chora-tadbirlarini ishlab chiqish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, diagnostika tizimi esa o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini, bilim va ko'nikmalar darajasini ilmiy asoslangan mezonlar bo'yicha baholashni ta'minlaydi.[6;78b]

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimida monitoring va diagnostika tizimini takomillashtirish bo'yicha bir qator normativ hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda pedagogik jarayonni samarali boshqarish va ta'lim sifatini oshirish maqsadida muntazam monitoring va baholash tizimlarini yaratish davlat siyosatining ustuvor vazifalari sifatida belgilangan. Shu bilan birga, Prezidentning PF–6108-sonli farmoni bilan tasdiqlangan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ta'lim jarayonida elektron monitoring platformalarini joriy etish, raqamli diagnostika tizimlarini yaratish va o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida kuzatish vazifalarini belgilaydi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan PQ–3775-son qaror umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qituvchilar faoliyatini reyting asosida baholash va o'quvchilar yutuqlarini tizimli monitoring qilishni nazarda tutadi. PQ–4884-son qaror esa maktab ta'limini raqamlashtirish, elektron monitoring tizimlarini joriy etish va diagnostikani takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilaydi.[3;6b]

Pedagogik jarayonda monitoringning amaliy ahamiyati juda keng. Birinchidan, u o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini doimiy nazorat qilish orqali o'qituvchiga dars jarayonini moslashtirish imkonini beradi. Masalan, diagnostika testlari, elektron baholash tizimlari va portfoliolar orqali o'quvchining kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, shundan kelib chiqib individual ta'lim yo'nalishlari ishlab chiqiladi. Ikkinchidan, pedagogik jarayonning raqamli monitoringi maktab rahbariyati va hududiy ta'lim boshqaruv organlariga ta'lim sifatini baholash, statistik tahlillar asosida strategik qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi. Shu nuqtai nazardan, raqamli diagnostika va monitoring tizimlari innovatsion boshqaruv jarayonining ilmiy asosini tashkil etadi.

Bugungi kunda innovatsion boshqaruvni samarali amalga oshirish uchun raqamli texnologiyalar muhim vosita hisoblanadi. Elektron platformalar, masalan, eduportal.uz, darslik.uz, "Elektron

kundalik” va “Elektron maktab” tizimlari pedagogga real vaqt rejimida o‘quvchilarning bilim darajasini kuzatish, xatolarni tahlil qilish va individual tavsiyalar berish imkonini beradi. Sun’iy intellekt asosidagi tahliliy vositalar esa o‘quvchilarning individual rivojlanishini baholash, test natijalarini avtomatik tahlil qilish va pedagogik jarayonni optimallashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, diagnostika va monitoring tizimini takomillashtirishda metodik yondashuvlar ham muhimdir. O‘qituvchilar uchun standart testlar, elektron dars ishlanmalari va baholash mezonlari ishlab chiqilgan bo‘lib, ular pedagogik jarayonning har bir bosqichida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini aniq aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning faoliyatini reyting asosida baholash tizimi ularning malaka oshirish va innovatsion pedagogik metodlarni qo‘llash darajasini oshirishga turtki beradi. Biroq, pedagogik jarayonda monitoring va diagnostika tizimini joriy etishda ayrim muammolar mavjud. Ulardan eng asosiylari — o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi yetarli emasligi, texnik infratuzilmaning hududiy nomutanosibligi, elektron resurslar bazasining to‘liq shakllanmaganligi va axborot xavfsizligi bilan bog‘liq cheklovlardir. Shu sababli, ta’lim tashkilotlarida innovatsion boshqaruvni samarali amalga oshirish uchun o‘qituvchilar malakasini oshirish, raqamli savodxonlik bo‘yicha kurslar tashkil etish, diagnostika mezonlarini takomillashtirish va monitoring platformalarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimini takomillashtirish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual rivojlanishini aniqlash, o‘qituvchilar faoliyatini samarali tashkil etish va boshqaruv qarorlarini sifatli qabul qilishning ajralmas omili hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va elektron platformalardan samarali foydalanish orqali ta’lim jarayoni interaktiv, shaffof va natijaviy bo‘lishi mumkin. Shu yo‘nalishda amalga oshiriladigan islohotlar va ilmiy asoslangan tavsiyalar O‘zbekiston ta’lim tizimini zamonaviy talablarga moslashtirish va milliy ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishda muhim vosita bo‘ladi.

Pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimini takomillashtirish ta’lim sifatini oshirish va boshqaruv samaradorligini ta’minlashning eng muhim omili hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, muntazam monitoring va ilmiy asoslangan diagnostika pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning individual rivojlanishini aniqlash, o‘qituvchilar faoliyatini optimallashtirish va boshqaruv qarorlarini sifatli qabul qilish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar — “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, PF-6108-son Farmon (“Raqamli O‘zbekiston – 2030”), PQ-3775 va PQ-4884-son qarorlar — pedagogik jarayonni monitoring va diagnostika orqali innovatsion boshqarishning huquqiy asosini yaratadi. Ushbu hujjatlar elektron platformalarni joriy etish, o‘quvchilar bilim darajasini real vaqt rejimida kuzatish, o‘qituvchilar malakasini oshirish va ta’lim sifatini baholashni nazarda tutadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar, elektron diagnostika vositalari, portfoliolar va sun’iy intellekt asosidagi tahliliy tizimlar pedagogik jarayonni boshqarishning samarali mexanizmini ta’minlaydi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, texnik infratuzilmani mustahkamlash va diagnostika mezonlarini takomillashtirish kabi chora-tadbirlar monitoring tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimini takomillashtirish ta’lim jarayonini interaktiv, shaffof va natijaviy qilish, milliy ta’lim standartlarini xalqaro talablarga moslashtirish va o‘quvchilar intellektual salohiyatini

rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu tizimni doimiy ravishda takomillashtirish va modernizatsiya qilish pedagogik boshqaruvning ustuvor yo‘nalishi bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ–576-son, 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–6108-son Farmoni, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. – 2020-yil 5-oktabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–3775-son Qarori, “Umumiy o‘rta ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. – 2018-yil 5-yanvar.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son Qarori, “Xalq ta’limi tizimini raqamlashtirishni jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – 2020-yil 6-noyabr.
6. Alimov, R. Innovatsion pedagogika va ta’lim boshqaruvi. – Toshkent: Fan, 2022.
7. Turdiyeva, N. Pedagogik diagnostika va monitoring metodikasi. Ilmiy-amaliy jurnal, 2021.
8. Ergasheva, M. Pedagogik jarayonni raqamli boshqarish usullari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2023.

**TALABALARDA MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANIB
KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARADORLIGI**

Yadgarova Surayyo

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 2-bosqich magistranti

yadgarovasurayyo23@gmail.com

Hozirgi globallashuv jarayonida ta'lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish, yuqori malakali, raqobatbardosh, kasbiy madaniyati yuksak mutaxassislarni tayyorlash davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Talabalarining kasbiy madaniyatini shakllantirish jarayonida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan oqilona foydalanish ularning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini chuqurlashtirish, o'z ustida izchil ishlay olish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq eta olish qobiliyatini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etish, shaxsiy mas'uliyat va pedagogik etika kabi fazilatlarini mustahkamlashda mustaqil ta'limning o'rni beqiyosdir.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida olib borilgan keng ko'lamli islohotlar mustaqil ta'limning ahamiyatini yanada oshirdi. Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son)da ta'lim jarayonining asosiy tamoyillari sifatida o'quvchi va talabaning mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash, bilim olish jarayonida faollik, tashabbuskorlik va izlanuvchanlikni rag'batlantirish belgilangan. Ushbu qonunda mustaqil ta'lim ta'lim tizimining ajralmas bo'g'ini sifatida e'tirof etilib, uning mazmuni, shakllari hamda ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni aniq belgilab berilgan.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-sonli "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida pedagogik kadrlarni tayyorlash jarayoniga yangicha yondashuvlarni joriy etish, ta'lim jarayonida mustaqil ta'lim ulushini oshirish, talabalarining kasbiy tayyorgarligi va pedagogik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Mazkur qarorda bo'lajak o'qituvchilarni mustaqil izlanish va tadqiqot olib borishga o'rgatish, ularning mustaqil ta'limga sarflanadigan vaqtini oshirish hamda o'zlashtirish jarayonini reyting asosida baholash tizimini takomillashtirish alohida ta'kidlangan.

Oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-fevraldagi 74-sonli qarori bilan "Oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to'g'risidagi nizom" tasdiqlandi. Ushbu nizomga ko'ra, talaba ta'lim faoliyatining kamida 40 foizi mustaqil ta'limga ajratilishi, mustaqil ishlarning sifat ko'rsatkichlari va baholash mezonlari aniq belgilab berilishi belgilandi. Bu esa talabaning kasbiy kompetensiyalarini mustaqil rivojlantirishga keng imkoniyat yaratadi.

Yana bir muhim hujjat — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5117-sonli "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida zamonaviy o'qituvchi kasbiy madaniyatining tarkibiy qismlari, jumladan, refleksiya, kommunikativ madaniyat, pedagogik etika, ijodkorlik hamda innovatsion fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Konsepsiya talabalar

mustaqil ta'limi va amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish orqali bo'lajak pedagoglarning o'z kasbiga mas'uliyatli yondashuvini rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Ta'lim sifati va talabalarning mustaqil ishlash madaniyatini rivojlantirish borasidagi bunday tub islohotlar, tabiiyki, o'qituvchi kasbiy madaniyatining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Mustaqil ta'lim topshiriqlari talabalarning pedagogik faoliyatga bo'lgan tayyorgarligini, o'z ustida izchil ishlash qobiliyatini, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, kommunikativ madaniyat va kreativ fikrlashni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning ahamiyati shundaki, u talabalarda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanishning pedagogik asoslari, uslubiy imkoniyatlari va kasbiy madaniyatni rivojlantirishdagi samaradorligini ilmiy-nazariy jihatdan asoslaydi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy madaniyatini oshirishda mustaqil ta'limning o'rni, ahamiyati va mexanizmlariga oid taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Tadqiqot muammosini yechishga yo'naltirilgan tajriba-sinov ishlarining asosiy maqsadi – talabalarda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanib kasbiy madaniyatini rivojlantirishning samaradorligi aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqot ishlari quyidagi tashkiliy vazifalarni hal etish asosida olib borildi:

1.
ajriba-sinov maydonini belgilash.

2.
ajriba va nazorat guruhlarini belgilash asosida sinaluvchi talabalar sonini aniqlash.

3.
oshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida tarbiya fani misolida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanib kasbiy madaniyatini rivojlantirishning samaradorligi oshirishga oid metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tajriba-sinov maydoni sifatida Respublikamizning Toshkent shahar pedagogika hamda boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarini Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universitetining guruhlarini belgilab olindi.

№	Muassasa manzili	Muassasa nomi	Sinf va soni	Muassasaga borish rejalashtirilgan sana
1-bosqich	Toshkent shahar Chilonzor tumani	Nizomiy nomidagi O'zMPU	305guruh (25 ta tajriba guruh) 309 guruh (26ta nazorat guruh)	05.03.2025 05.03.2025
2-bosqich	Toshkent shahar Chilonzor tumani	Nizomiy nomidagi O'zMPU	405guruh (25 ta tajriba guruh) 409 guruh (26ta nazorat guruh)	24.10.2025 24.10.2025

Ushbu ta'lim muassasalariga ma'lumot olish uchun jadvalda ko'rsatilgan sanalarda borish rejalashtirildi.

Ilmiy tadqiqot ishimizni yozish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini rivojlantirishda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish masalasi haqida batafsil to'xtaldik. Mustaqil ta'lim topshiriqlarini samarali qo'llashda qanday usul va

tajribalardan foydalanilsa ijobiy natijalarga erishish mumkinligi yuzasidan ilmiy izlanishlar olib bordik.

Tajriba-sinov ishlarini olib borishda amaliy faoliyat jarayonida quyidagi vazifalar hal etildi:

1. Talabalarning tarbiya fani bo'yicha kasbiy madaniyat haqidagi bilimlari va ularning darajasini aniqlash (anketa-so'rovnoma asosida).

2. Tarbiya fanini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish.

3. Mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanib talabalarda kasbiy madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'lim texnologiyalarining samaradorligini tajriba-sinov asosida aniqlash.

Tajriba-sinov ishlarini o'tkazishda bir necha metodlardan foydalanildi. Ularga:

- talaba va o'qituvchilar bilan suhbat o'tkazish;
- o'qituvchilardan anketa-so'rovnomalari olish;
- testlar orqali talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash;
- ta'lim jarayonini kuzatish;
- qo'lga kiritilgan ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish.

Tajriba-sinov uchun tanlab olingan oliy ta'lim muassasasida tarbiya fani dasturi va o'quv-uslubiy qo'llanmalar tahlil qilinganda, unda mustaqil ta'lim topshiriqlari yetarlicha yoritilmaganligi va kasbiy madaniyatni shakllantirishda ularni yanada samarali qo'llash zarurligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida kuzatish ishlari olib borilib, talabalarning tarbiya fani mashg'ulotlarida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish darajasi, shuningdek, ularning mavzularni o'zlashtirish ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Bu jarayonda talabalarga maxsus ishlab chiqilgan anketa-so'rovnomalari taqdim etildi, o'qituvchilar bilan suhbatlar uyushtirildi, mashg'ulotlar bevosita kuzatildi va olingan natijalar ilmiy jihatdan qayta ishlanib, umumlashtirildi (1-ilova).

Aniqlovchi tajriba-sinov ishlari doirasida 405-409 guruhlarda o'tkazilgan anketa savollari natijalari quyidagi ko'rinishda qayd etildi: Tajriba-sinovdan oldin 405-409 guruhlarda o'tkazilgan anketa savollari natijalari:

№	guruh	talabalar soni	Yuqori	O'rta	Past
1	405-guruh (tajriba guruhi)	25	4	12	9
2	409-guruh (nazorat guruhi)	26	4	13	9

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, tarbiya fanida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish ko'rsatkichlari talab darajasida emas, talabalarning ko'pchiligi o'rta va past bilim darajasida bo'lib qolmoqda. Bu esa kasbiy madaniyatni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. Shu bois bizning asosiy maqsadimiz – tarbiya fanida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish samaradorligini oshirish va ular orqali talabalarda kasbiy madaniyatni rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish bo'ldi.

Kuzatish jarayonida, avvalo, mashg'ulotlarning tashkiliy jihatiga, o'qituvchilarning talabalarga yondashuvi, 90 minutga mo'ljallangan darslarda asosiy maqsadlar qanday belgilanishiga, shuningdek, talabalarning mustaqil ishlash faoliyatiga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik o'qituvchilar mashg'ulotlarni asosan dasturiy mavzular asosida tashkil etishadi, mustaqil topshiriqlardan keng foydalanilmaydi. Buning natijasida mashg'ulotlar bir xillikka yo'liqib, talabalar uchun qiziqarsiz bo'lib qolmoqda. Bu esa o'z navbatida, talabalar

o'quv faoliyatining passivlashishiga, ijodiy yondashuvning susayishiga va bilim o'zlashtirishdagi tafovutlarning ortishiga sabab bo'lmoqda.

Aniqlovchi tajriba-sinov ishlari natijasida shakllantiruvchi tajriba-sinov bosqichi uchun zarur materiallar yig'ildi va mavzuga oid metod hamda vositalar tanlab olindi.

Shakllantiruvchi tajriba-sinovning maqsadi – talabalarda kasbiy madaniyatni rivojlantirish jarayonida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan samarali foydalanish, tarbiya fani mashg'ulotlariga zamonaviy ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish, hamda metodik tavsiyalar asosida yuqori samaradorlikka erishishdan iboratdir.

Bu bosqichda quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Mustaqil ta'lim topshiriqlarining mazmuni va turlarini aniqlash, ularni tarbiya faniga moslashtirish.
2. Talabalarda kasbiy madaniyatni rivojlantiruvchi topshiriqlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.
3. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar yaratish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.
4. Tajriba va nazorat guruhlari natijalarini taqqoslab, samaradorlikni aniqlash.

Shakllantiruvchi tajriba-sinov davomida turli tipdagi mustaqil topshiriqlar ishlab chiqildi:

✚ ahliliy topshiriqlar (matn, maqola, vaziyat tahlili);

✚ jodiy topshiriqlar (esse, loyiha, rolli o'yinlar);

✚ maliy topshiriqlar (reja tuzish, dars ishlanma ishlab chiqish, tarbiyaviy tadbir loyihalash);

✚ aqqoslovchi topshiriqlar (T-jadvali, SWOT tahlil, "Nima uchun sxemasi").

Bu topshiriqlar, asosan, tajriba guruhlarida qo'llanildi, nazorat guruhida esa an'anaviy usullar asosida mashg'ulotlar olib borildi. Natijada tajriba guruhidagi talabalar mustaqil ishlashga faolroq jalb qilindi, ularning tahliliy fikrlash, ijodiy yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi.

Mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanishda quyidagi texnologiyalar asosiy metodik tizim sifatida tanlab olindi:

❖ SMU (fikir – sabab – misol – umumlashtirish) texnologiyasi;

❖ WOT tahlil;

❖ "Nima uchun" sxemasi;

❖ -jadvali;

❖ oyihalash texnologiyasi.

Mazkur texnologiyalar asosida yaratilgan metodik tizim va ularni joriy etish mexanizmi ilmiy asoslandi. Ular talabalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish, ijodiy faoliyatni faollashtirish hamda kasbiy madaniyatni shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi.

Nazorat guruhlarida tarbiya faniga oid mashg'ulotlar asosan an'anaviy usullar asosida amalga oshirildi. Tajriba guruhida esa mustaqil ta'lim topshiriqlaridan muntazam va tizimli foydalanildi. Yakunlovchi tajriba-sinov bosqichida mashg'ulotlarda qo'llangan mustaqil ta'lim topshiriqlarining samaradorlik darajasi, asosan, test sinovlari, anketa-so'rovnomalar va kuzatish natijalari asosida aniqlandi. Olingan natijalar talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarida sezilarli o'sishni ko'rsatdi. Tajriba va nazorat guruhlarini taqqoslanib, talabalarda:

- bilimlarni o'zlashtirish darajasi,
- mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyati,
- ijodiy yondashuv ko'nikmalari,
- kasbiy madaniyat unsurlarini shakllantirish darajasi bo'yicha aniq ijobiy dinamikaga erishildi.

Dissertatsiyaning navbatdagi paragrafida yakunlovchi tajriba-sinov ishlari davomida qayd etilgan natijalar tahlil qilinadi va tarbiya fanida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanib kasbiy madaniyatni rivojlantirish samaradorligining dinamikasi haqida batafsil so'z yuritiladi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari kelajakda yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va intellektual salohiyatini shakllantirishda bevosita mas'ul bo'lgan pedagog kadrlardir. Shuning uchun ularning kasbiy madaniyatini rivojlantirish, pedagogik faoliyatga tayyorgarlik darajasini oshirish hamda mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish oliy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Ayniqsa, mustaqil ta'lim topshiriqlaridan mazmunli foydalanish talabalarda o'zini-o'zi boshqarish, mas'uliyat, ijodkorlik, tahliliy tafakkur va refleksiya kabi kasbiy kompetensiyalarni chuqurlashtiradi.

Tajriba jarayoni "Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti" va "Alfraganus universiteti" ning pedagogikava boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari ishtirokida tashkil etildi. Tadqiqotda talabalarning dastlabki kasbiy tayyorgarlik darajasi diagnostika qilindi, mustaqil ta'lim topshiriqlarining turli shakllari asosida maxsus o'quv-metodik kompleks ishlab chiqildi va amaliyotga joriy qilindi. Tajriba-sinov ishlari uch bosqichda – "tayyorgarlik", "asosiy" va "yakuniy" bosqichlarda amalga oshirildi. Har bir bosqichda talabalarning kasbiy madaniyat ko'rsatkichlari: axloqiy-pedagogik savodxonligi, dars jarayonini rejalashtirish madaniyati, o'quvchilar bilan muloqot etika va texnikasi, pedagogik refleksiya, ijodkorlik va mustaqil fikrlash darajasi kuzatib borildi. Shuningdek, tajriba davomida mustaqil ta'lim topshiriqlarining turli ko'rinishlari — amaliy, tadqiqiy, ijodiy, loyihaviy hamda mediamahsulot yaratish kabi faoliyatlar integratsiya qilindi. Quyidagi anketa savolnomasi orqali tajriba sinov ishlari olib borildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli Prezident farmoni) 4 b
2. 'zbekiston Respublikasi Prezidentining Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida PQ-4623.—Toshkent, 2020.
3. 'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonni yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108. —Toshkent, 2020.
4. 'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagogik ta'lim sohasini oshirish va pedagog kadrlar

tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-289 qarori. –Toshkent, 2022.

5.

‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Pedagogik ta’lim sohasini rivojlantirish haqidagi PQ-4623-sonli Qarori.

6.

‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-maydagi “Ma’naviy-marifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadirlar to‘g‘risida”gi № PQ-4307-sonli Qarori

7.

‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ 4623- va PQ 1059-sonli Qarorlari

8.

‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29- apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.

9.

h.M. Mirziyayev.Ta'lim sohasidagi muammolar, ularni hal etish va ta'lim sifatini oshirishga bag'ishlangan videoselektor maruzasida 30.10.2020

10.

h.M. Mirziyayev. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017, 1-tom, 88-89-b.

11.

h.M.Mirziyayev. Ta’lim sohasidagi muammolar, ularni hal etish va ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan videoselektor ma’ruzasida. 30.10.2020

12.

chilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. Qarshi.: Nasaf, 2006. – 80b.

13.

едагогический энциклопедический словарь. –М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. - 331s.

14.

сихолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 544 с.

15.

vliyoqulov N. Pedagogik texnologiya: Nazariya va amaliyot. – Toshkent.

16.

oliqberdiyev M. Q. Pedagogika asoslari. – Toshkent.

17.

o‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent.

18.

axmonqulov H. Kasbiy ta’lim pedagogikasi. – Toshkent.

19.

‘tanov A. Mustaqil ta’limni tashkil etish metodikasi. – Toshkent.

20.

LIVER DYSFUNCTION IN TYPE 2 DIABETES MELLITUS: THE PATHOGENETIC ROLE OF FATTY LIVER DEVELOPMENT AND INSULIN RESISTANCE

Хикматов Мирафзал Миржамолович

Хикматов Мирафзал Миржамолович ORCID ID0000-0001-8072-3687

Bukhara State Medical Institute named after Abu Ali ibn Sina, Uzbekistan, Bukhara, Gijduvan str., 23. Tel: +998(65) 223-00-50 e-mail: hikmatov.mirafzal@bsmi.uz

Research Objective: To identify the pathogenetic basis of liver dysfunction in type 2 diabetes mellitus and to evaluate the interrelationship between fatty hepatitis and insulin resistance.

Abstract. This study analyzes the mechanisms underlying liver dysfunction in patients with type 2 diabetes mellitus. A strong pathophysiological relationship was identified between the development of fatty hepatitis and the progression of insulin resistance. It was scientifically demonstrated that insulin resistance leads to lipid metabolism disturbance, fat accumulation in hepatocytes, and enhanced oxidative stress.

Keywords: Type 2 diabetes mellitus, liver function, fatty hepatitis, insulin resistance, metabolic syndrome.

НАРУШЕНИЕ ФУНКЦИИ ПЕЧЕНИ ПРИ САХАРНОМ ДИАБЕТЕ 2-ГО ТИПА: ПАТОГЕНЕТИЧЕСКАЯ РОЛЬ РАЗВИТИЯ ЖИРОВОГО ГЕПАТОЗА И ИНСУЛИНОРЕЗИСТЕНТНОСТИ.

(Обзор литературы)

Хикматов Мирафзал Миржамолович

Хикматов Мирафзал Миржамолович <https://orcid.org/0009-0007-3180-4510>

Бухарский государственный медицинский институт имени Абу Али ибн Сины, Узбекистан, г.Бухара, ул.Гиждуванская.23. Тел:+998(65) 223-00-50 e-mail: hikmatovmirafzal168@gmail.com

Цель исследования: Выявить патогенетические основы нарушения функции печени при сахарном диабете 2-го типа и определить взаимосвязь между жировым гепатозом и инсулинорезистентностью.

Резюме. В данном исследовании проведён анализ механизмов развития нарушений функции печени у пациентов с сахарным диабетом 2-го типа. Установлена тесная патофизиологическая связь между формированием жирового гепатоза и прогрессированием инсулинорезистентности. Научно обосновано, что инсулинорезистентность способствует нарушению липидного обмена, накоплению жира в гепатоцитах и усилению окислительного стресса.

Ключевые слова: Сахарный диабет 2-го типа, функция печени, жировой гепатоз, инсулинорезистентность, метаболический синдром.

2-TUR QANDLI DIABET SHAROITIDA JIGAR FUNKSIYA SINING BUZILISHI: YO'G'LI GEPATOS RIVOJLANISHI VA INSULINREZISTENTLIKNING PATOGENETIK O'RNI

Xikmatov Mirafzal Mirjamolovich ORCID ID0000-0001-8072-3687

Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti, O'zbekiston, Buxoro, G'ijduvon ko'chasi, 23-uy. Tel: +998(65) 223-00-50 mail: hikmatov.mirafzal@bsmi.uz

Tadqiqot maqsadi: 2-tur qandli diabetda jigar faoliyati buzilishining patogenetik asoslarini aniqlash, xususan yog‘li gepatoz va insulin rezistentligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni baholash.

Rezyume. Ushbu tadqiqotda 2-tur qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarda jigar faoliyati buzilishining rivojlanish mexanizmlari tahlil qilindi. Yog‘li gepatoz shakllanishi va insulin rezistentligi kuchayishi o‘rtasida yaqin patofiziologik aloqadorlik mavjudligi aniqlandi. Insulin rezistentligi lipid almashinuvining buzilishi, jigar hujayralarida yog‘ to‘planishi va oksidlovchi stressning kuchayishiga olib kelishi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Kalit so‘zlar: 2-tur qandli diabet, jigar faoliyati, yog‘li gepatoz, insulin rezistentligi, metabolik sindrom.

Abstract. Type 2 diabetes mellitus (T2DM) is a complex metabolic disorder characterized by chronic hyperglycemia, insulin resistance, and progressive impairment of carbohydrate, lipid, and protein metabolism. In recent decades, increasing attention has been paid to liver involvement in the pathogenesis of T2DM, as the liver plays a central role in glucose and lipid homeostasis. One of the most common hepatic complications associated with T2DM is non-alcoholic fatty liver disease (NAFLD), which is considered a hepatic manifestation of metabolic syndrome and is closely linked to insulin resistance.

According to the works of **DeFronzo et al.**, the liver is one of the key organs contributing to fasting and postprandial hyperglycemia in T2DM due to excessive hepatic glucose production caused by insulin resistance. Under physiological conditions, insulin suppresses gluconeogenesis and stimulates glycogen synthesis in hepatocytes. However, in insulin-resistant states, these regulatory mechanisms are impaired, leading to increased endogenous glucose output and worsening glycemic control. The close association between insulin resistance and fatty liver development has been extensively described in the studies of **Marchesini, Bugianesi, and Targher**, who demonstrated that hepatic steatosis is strongly correlated with decreased insulin sensitivity, independent of obesity. Their findings suggest that NAFLD should be considered not only a consequence but also a predictor of T2DM and its complications. Excessive accumulation of triglycerides in hepatocytes disrupts insulin signaling pathways, particularly at the level of insulin receptor substrates (IRS-1 and IRS-2), thereby aggravating hepatic and systemic insulin resistance. At the molecular level, research by **Samuel and Shulman** has highlighted the role of intracellular lipid metabolites, such as diacylglycerol and ceramides, in the development of hepatic insulin resistance. These lipid intermediates activate protein kinase C (PKC), which inhibits insulin signaling and promotes gluconeogenesis. Additionally, increased activity of transcription factors such as sterol regulatory element-binding protein-1c (SREBP-1c) enhances de novo lipogenesis, further contributing to hepatic fat accumulation. Inflammation and oxidative stress represent another crucial pathogenetic link between fatty liver and insulin resistance. Studies by **Tilg and Moschen** emphasize the role of chronic low-grade inflammation in NAFLD progression. Hepatic steatosis induces the activation of Kupffer cells and the release of pro-inflammatory cytokines, including tumor necrosis factor- α (TNF- α), interleukin-6 (IL-6), and C-reactive protein (CRP), which impair insulin signaling in both hepatic and peripheral tissues. These cytokines contribute to a self-perpetuating cycle of metabolic and inflammatory disturbances.

Experimental studies conducted by **Sanyal and colleagues** have demonstrated that prolonged lipid accumulation and oxidative stress can lead to mitochondrial dysfunction, hepatocyte apoptosis, and progression from simple steatosis to non-alcoholic steatohepatitis (NASH). This

progression significantly increases the risk of liver fibrosis, cirrhosis, and hepatocellular carcinoma, especially in patients with long-standing T2DM.

Moreover, recent investigations have identified the role of hepatokines, such as fetuin-A and fibroblast growth factor 21 (FGF21), in mediating the crosstalk between the liver and peripheral tissues. According to **Stefan and Häring**, elevated levels of fetuin-A contribute to insulin resistance by inhibiting insulin receptor tyrosine kinase activity, whereas alterations in FGF21 signaling reflect adaptive and maladaptive responses of the liver to metabolic stress.

Clinical evidence suggests that improvement of insulin sensitivity through lifestyle modification or pharmacological interventions leads to a reduction in hepatic fat content and improvement of liver function parameters. Studies by **Pioglitazone and GLP-1 receptor agonists trials** have shown beneficial effects on NAFLD progression by reducing inflammation and enhancing insulin sensitivity, further supporting the pathogenetic link between insulin resistance and fatty liver disease. The liver is a key target organ for insulin action, regulating gluconeogenesis, glycogen synthesis, and lipid metabolism. In conditions of insulin resistance, hepatocytes lose their sensitivity to insulin, leading to excessive hepatic glucose production, increased lipogenesis, and impaired fatty acid oxidation. These metabolic disturbances contribute to the accumulation of triglycerides within hepatocytes, resulting in the development of fatty liver (hepatic steatosis). Progressive lipid accumulation triggers oxidative stress, mitochondrial dysfunction, and endoplasmic reticulum stress, which further aggravate liver injury and promote inflammatory processes.

Fatty liver disease in T2DM is not only a consequence of metabolic imbalance but also an active participant in the progression of insulin resistance. Excess hepatic fat accumulation leads to the release of pro-inflammatory cytokines, adipokines, and hepatokines, such as tumor necrosis factor- α (TNF- α), interleukin-6 (IL-6), and fetuin-A, which interfere with insulin signaling pathways in the liver and peripheral tissues. This creates a vicious cycle in which insulin resistance promotes hepatic steatosis, and fatty liver, in turn, exacerbates systemic insulin resistance. At the molecular level, impaired insulin signaling in hepatocytes is associated with decreased activity of insulin receptor substrates (IRS-1 and IRS-2), reduced phosphatidylinositol 3-kinase (PI3K) and Akt signaling, and dysregulation of transcription factors involved in lipid metabolism, including sterol regulatory element-binding protein-1c (SREBP-1c) and peroxisome proliferator-activated receptors (PPARs). These alterations favor increased de novo lipogenesis and decreased lipid utilization, further contributing to hepatic lipid accumulation and functional impairment. Chronic hyperglycemia and elevated free fatty acids in T2DM also induce oxidative stress and inflammation in liver tissue. Reactive oxygen species (ROS) formation damages cellular membranes, proteins, and DNA, leading to hepatocyte apoptosis or necrosis. Inflammatory infiltration and activation of Kupffer cells promote the progression from simple steatosis to non-alcoholic steatohepatitis (NASH), fibrosis, and, in advanced cases, cirrhosis. Thus, liver dysfunction in T2DM represents a continuum of pathological changes driven by metabolic, inflammatory, and oxidative mechanisms.

Understanding the pathogenetic relationship between fatty liver development and insulin resistance is essential for improving diagnostic and therapeutic strategies in patients with T2DM. Early detection of liver dysfunction and NAFLD may help prevent disease progression and reduce the risk of cardiovascular and hepatic complications. Therapeutic approaches aimed at improving insulin sensitivity, reducing hepatic fat accumulation, and attenuating oxidative stress and inflammation may play a crucial role in the comprehensive management of T2DM.

In conclusion, liver dysfunction in type 2 diabetes mellitus is a multifactorial process in which insulin resistance and fatty liver development are closely interconnected. Their reciprocal influence forms a pathogenic basis for the progression of metabolic and hepatic disorders, highlighting the importance of integrated approaches targeting both glucose metabolism and liver health in patients with T2DM.

Literature

1. Хикматов М. М. ПАТОГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАРУШЕНИЯ ФУНКЦИИ ПЕЧЕНИ ПРИ ДИАБЕТЕ 2-ГО ТИПА: ВЗАИМОСВЯЗЬ ЖИРОВОГО ГЕПАТОЗА И ИНСУЛИНОРЕЗИСТЕНТНОСТИ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ) //AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE. – 2025. – Т. 3. – №. 11. – С. 169-177.
2. Мадина К. и др. Модели прогнозирования риска гипертонических кризов у пациентов с диабетом на основе ИИ: валидация в многоэтнических когортах //Revista Latinoamericana de Hipertensión. – 2025. – Т. 20. – № 8.
3. Мадина К. и др. Цифровые медицинские вмешательства для реабилитации после инфаркта миокарда: рандомизированное исследование приверженности носимых технологий и кардиологических исходов //Revista Latinoamericana de Hipertension. – 2025. – Т. 20. – №. 7. – С. 504-510.
4. Hikmatova M. Cinnamon and its prospects in folk medicine // International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 11. – С. 15-22.
5. Хикматова М. Ф. ЎТКИР БУЙРАК ЕТИШМОВЧИЛИГИНИ ОШ ТУЗИ ЁРДАМИДА ЧАКИРИШ УСУЛИ // AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 199-210.
6. Bobonazarovich D. S., Furkatovna H. M. В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ ПРИГОТОВЛЕНИЕ СМЕСИ ДЛЯ КОРРЕКЦИИ САХАРНОГО ДИАБЕТА // AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 97-109.
7. Hikmatova M. КАРИЦА КАК ЛЕЧЕБНОЕ РАСТЕНИЕ В КЛИНИКЕ ВНУТРЕННИХ БОЛЕЗНЕЙ // INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION. – 2024. – Т. 1. – №. 11. – С. 3-14.
8. Кароматов И. Д., Давлатова М. С. Лечебные свойства лекарственного растения одуванчик //Биология и интегративная медицина. – 2018. – №. 9. – С. 145-164.
9. Bobonazarovich D. S., Furkatovna H. M. В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ ПРИГОТОВЛЕНИЕ СМЕСИ ДЛЯ КОРРЕКЦИИ САХАРНОГО ДИАБЕТА // AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 97-109.
10. Хикматова М. Ф. Влияние масла косточек граната на мочевыделительную систему // INTERNATIONAL CONFERENCE ON MEDICINE, SCIENCE, AND EDUCATION. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 42-51.

НОВЫЙ МЕТОД СТРАТИФИКАЦИИ РИСКА ОСЛОЖНЕНИЙ ЦИРРОЗА ПЕЧЕНИ ВИРУСНОЙ ЭТИОЛОГИИ

Тураев Р.Т.

Бухарский государственный медицинский институт, Бухара, Узбекистан

Цирроз печени вирусной этиологии остаётся одной из ведущих причин инвалидизации и смертности в Республике Узбекистан. У пациентов с хроническими вирусными гепатитами В и С осложнения, такие как асцит, варикозные кровотечения и печёночная энцефалопатия, развиваются у 50–70% больных и определяют прогноз заболевания. Существующие прогностические шкалы (Child–Pugh, MELD) недостаточно точно отражают риск отдельных осложнений.

Цель исследования. Разработать и научно обосновать новый метод стратификации риска осложнений цирроза печени вирусной этиологии на основе комплексной оценки клинико-лабораторных и инструментальных показателей для повышения эффективности профилактики осложнений и индивидуализации лечения.

Материалы и методы. Обследовано 90 пациентов с верифицированным циррозом печени вирусной этиологии (ВГВ – 46, ВГС – 44) и 30 здоровых лиц в контрольной группе. Использованы клинические, лабораторные и инструментальные методы: общий и биохимический анализ крови, коагулограмма, фиброэластометрия (FibroScan) по 10 точкам, эндоскопия, шкалы Child–Pugh и MELD. На основе логистического анализа создан Индекс Риска Осложнений Вирусного Цирроза Печени (ИРО-ВЦП), включающий 6 показателей (альбумин, билирубин, INR, тромбоциты, жёсткость печени, варикоз вен пищевода). Пороговое значение ≥ 5 баллов определяло высокий риск осложнений.

Результаты. ROC-анализ показал высокую прогностическую точность метода: AUC = 0,88 (чувствительность 84%, специфичность 80%). После внедрения стратификации частота асцита снизилась с 58% до 41%, варикозных кровотечений — с 31% до 19%, печёночной энцефалопатии — с 26% до 14%, повторных госпитализаций — с 60% до 23% ($p < 0,05$). Уровень альбумина повысился на 16%, билирубина снизился на 34%, показатель INR нормализовался. Качество жизни по шкале CLDQ улучшилось на 22%. Экономический анализ показал сокращение расходов на одного пациента в среднем на 846 667 сум, что подтверждает клиническую и экономическую эффективность метода.

Вывод. Предложенный метод стратификации риска осложнений цирроза печени вирусной этиологии является достоверным и доступным инструментом для практического здравоохранения. Применение метода обеспечивает снижение частоты осложнений, улучшение клинических и лабораторных показателей, повышение качества жизни больных. Метод экономически выгоден и может быть рекомендован к внедрению в клиническую практику гастроэнтерологических и терапевтических отделений.

Бухарский государственный медицинский институт, кафедра факультетской и госпитальной терапии, самостоятельный соискатель. г.Бухара, ул. Гиждуван, 23. тел: +998912437639, e-mail turaevramziddin86@gmail.com

**COMPARATIVE ASSESSMENT OF TRADITIONAL AND MINI INVASIVE
SURGICAL METHODS IN DIAPHRAGM RELAXATION****Tursunov Nasritdin Toshovich¹****Polvonniyozov Khumoyun Gayratjon ogli²****Babajanova Shokhista Bakhtiyarovna²**

State Institution «Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center for Surgery
named after academician V.Vahidov», Uzbekistan, Tashkent¹
Tashkent State Medical University, Uzbekistan, Tashkent²

Abstract. The diaphragm is the main respiratory muscle and is one of the most important members of the abdominal press. Wieting was the first to directly describe a pathological condition accompanied by anatomical changes not characteristic of a hernia in the diaphragm, and at the same time proposed the term “relaxation” for this condition. To date, there is no stable definition of the concept of diaphragm relaxation, and all existing interpretations are aimed at the most accurate description of the pathological condition that occurs, which implies a violation of the muscle tone of the diaphragm dome for a number of reasons. Clinical manifestations of diaphragm relaxation are very diverse. Treatment of diaphragm relaxation depends primarily on the etiology and clinical signs of the disease.

Keywords: diaphragm; diaphragm relaxation; diaphragm nerve stimulation; invasive treatment of diaphragm relaxation.

The diaphragm is the main respiratory muscle and is one of the most important members of the abdominal press. It is second only to the heart in terms of importance for the functioning of the body. The role of the diaphragm in the normal functioning of the body is extremely important. Stable oxygen access to organs and tissues is provided by synchronous and cyclic functioning of the respiratory muscles, in the process of which the diaphragm performs the main task [1].

Surgical treatment of diaphragm relaxation (DR) was first described by D.Morley in 1920. After detecting a thinned and elevated diaphragm, he cut off and sutured its edge parts.

To date, there is no stable definition of the concept of DR, and all existing interpretations are aimed at the most accurate description of the pathological condition that occurred, which implies a violation of the muscle tone of the diaphragm dome for a number of reasons. The most common definition of DR is presented as a pathological process that develops against the background of a violation of the innervation of the diaphragm and is characterized by a decrease in tone and loss of elastic properties, but without compromising its integrity [2].

In clinical practice, the separation of DR into congenital and acquired types has been adopted [2, 3]. As a result of the loss of tone of the diaphragm, under the influence of the internal pressure of the abdomen and the sum of the retractive force of the lungs, the dome shifts upwards. Often such deviations are manifested at an early age and are often diagnosed in the next age category due to the adaptation possibilities of the child's body. From this, in many ways, the temporary features of the manifestation of clinical symptoms of DR and the duration of surgical correction depend. Speaking about the physiological deviations that cause the displacement of the diaphragm Dome, it should also be mentioned the rise (elevation) of the barrier separating the chest and abdomen, which is observed in cases such as ascites, peritonitis, enlarged spleen (splenomegaly) and

pregnancy. In such patients, there are no dystrophic changes in the diaphragm, and after the elimination of abdominal problems, the functioning of the organ is fully restored [4].

Acquired DR is of great interest, since in this case significant atrophic and dystrophic changes are observed in the diaphragm, which are initially unchanged in structure. The etiological factors that contribute to the emergence of changes are very diverse. Initially, traumatic damage to the dome was considered as the main cause [2]. As the problem was studied, the list of causative factors expanded, but various etiological factors triggered a common pathogenetic mechanism associated with damage to the diaphragm nerve [5]. Currently, factors such as inflammatory processes in the pleural space, including viral origin, damage to the central nervous system, demyelination diseases of the nerves, diseases of the diaphragm motor nuclei and neuromuscular synapses (myasthenia, hyena-Barre syndrome, lateral amyotrophic sclerosis) are being considered [2].

Thus, the action of any aggressive factor on the diaphragm nerve can lead to secondary neurotic muscular dystrophy. In this, the diaphragm sharply thins, stretches and loses not only its breathing, but also its separation function. The appearance of additional factors that contribute to a significant increase in the internal pressure of the abdomen accelerates the upward displacement of the diaphragm and abdominal organs, and the relaxation of the chest-abdominal barrier leads to the manifestation of clinical signs.

The clinical manifestations of DR are very diverse. However, in most cases, the authors note that the disease proceeds without any symptoms, and the pathological change in the diaphragm dome is detected only as a result of an X-ray examination [2, 3].

Complete relaxation of the right Dome of the diaphragm is thought to be less common. Damage to the right dome is often of limited character and is divided into front-internal, central and back-External. In right-sided damage, the right segment of the liver undergoes transposition, so in such patients, functional disorders are less pronounced and are mainly associated with cardiopulmonary disorders [6].

Recently, articles have been published in foreign literature about the effectiveness of ultrasound in the diagnosis of DR. The authors note the simplicity and popularity of ultrasound examination, as well as the possibility of assessing the movement (excursion) and strength of the Dome in real time.

Spirography is also an important examination in the diagnosis of Dr. Although the results of spirography do not have specific symptoms, DR sufferers are almost always diagnosed with impaired external respiratory function, including a decrease in the vital capacity of the lungs and the volume of forced breathing in the 1st second. This method, along with irradiation methods, provides a good indication of changes in the condition before and after treatment [3].

Patients who often go without any symptoms and only have damage on one side do not need treatment. In these cases, it is advisable to eliminate aggravating factors such as obesity, respiratory and cardiovascular disease, as they can exacerbate the symptoms of relaxation [6].

In cases of exacerbation of clinical symptoms, in particular Hanseatic and pain syndrome, absolute indications for the correction of the disease are prescribed [7]. Invasive treatment options for DR are aimed at improving or restoring the permeability of the diaphragm nerve, as well as reducing the size of the relapsed Dome.

According to a number of researchers, giving electric current to the diaphragm nerve is not only a way to stimulate it, but also provides an opportunity to determine the mechanical function of the dome by measuring the pressure generated by the contraction of the nerve [8]. One of the main advantages of this method is the possibility of studying the function of the diaphragm

separately from other respiratory muscles by recording transdiaphragmal pressure. For measurement, two catheters with latex balloons are used at the end, which are placed in the stomach and the lower part of the esophagus. Stimulation of the diaphragm nerve is carried out from the neck area, on the affected side or on both sides without cutting the skin, while the pressure difference in the balloons is noted. But this method is not widely used by patients due to its poor reception and technical complexity. In addition, in obese patients or those with anatomical changes, the indicators of DR are not fully reflected [7, 9].

When the diaphragm nerve is stimulated, electromyographic activity of the diaphragm is recorded, which makes it possible to measure the latency of the diaphragm nerve and the strength of the contraction potentials. In some diseases, such as demyelinating polyneuropathies, the passage of momentum through the diaphragm nerve slows down (in a healthy person, this figure is 6-8 ms). In traumatic injuries, the strength of muscle potentials can be reduced (the average in a healthy person is 500-800 mB).

Despite the promising nature of the described method, reconstructive operations on the diaphragm nerve were not widely used. This is due to the fact that technical complexity and long-term results are questionable. Our foreign colleagues have been more successful in this direction, but similar operations are being carried out among our domestic surgeons.

References:

1. Борзых, А. А. Диафрагма: связь регуляции кровоснабжения с особенностями сократительной функции / А.А. Борзых, О. Л. Виноградова, О.С. Тарасова // Вестник Московского университета. Серия 16: Биология. – 2020. – Т. 7, № 2. – С. 55–64.
2. Grigorichuk AY, Bazarov DV, Vyzhigina MA, Kavochkin AA, Kabakov DG. Khirurgiia relaksatsii diafragmy: so vremen B.V. Petrovskogo do nashikh dnei [Diaphragm relaxation surgery: since B.V. Petrovsky to the present day]. Khirurgiia (Mosk). 2018;(7):60-66. Russian. doi: 10.17116/hirurgia2018760. PMID: 29992929.
3. Agarwal AK, Lone NA. Diaphragm Eventration. 2024 Aug 11. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan-. PMID: 32809332.
4. Yakubov F.R., Sapaev D.S., Allaberganov K.B., & Matkurbonov N.O. (2023). Modern Approach to Effective Drainage of Postoperative Injury in Large and Complex Ventral Hernias. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(5), 32-34. <http://journals.academiczone.net/index.php/jiphr/article/view/797>
5. Гайворонский, И. В. Нормальная анатомия человека: учеб. для мед. вузов / И. В. Гайворонский. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб. : Спец. Лит, 2001 – Т. 1. – 560 с.
6. Бугаевский, К. А. История анатомии и хирургии в отражении средств коллекционирования / К. А. Бугаевский, М. В. Пешикова, О. В. Пешиков // Непрерывное медицинское образование и наука. – 2021. – Т. 16, № 3. – С. 25–30.
7. Паршин, В. Д. Хирургия релаксациидиафрагмы / В.Д. Паршин, М.А. Хетагуров // Хирургия. Журнал им. Н. И. Пирогова. – 2018. – № 3-2. – С. 4–14. DOI 10.17116/hirurgia2018324-14
8. Systematic classification of morbidity and mortality after thoracic surgery / J. E. Seely, J. Ivanovic, J. Threader [et al.] // Ann. Thorac. Surg. – 2010. – Vol. 90, N 3. – P. 936–942. DOI 10.1016/j.athoracsurg.2010.05.014
9. Yakubov, F., Sapaev, D., Allaberganov, K., & Matkurbonov, N. (2023). Results of effective postoperative wound drainage in large and complex ventral hernia. European journal of modern medicine and practice, 3(4), 30–32. <http://www.inovatus.es/index.php/ejmmp/article/view/1632>

IMPROVEMENT OF ENDOSCOPIC TREATMENT IN MECHANICAL JAUNDICE

Irisov Ortikali Turaevich – DSc¹Polvonniyozov Khumoyun Gayratjon ogli – PhD¹Xudoyberdieva Zulkhumor Olimjon kizi – Master's degree¹Tashkent State Medical University (Uzbekistan, Tashkent)¹

Abstract. Pathology of the organs of the hepatopancreatoduodenal zone accounts for a large percentage of diseases of the gastrointestinal tract. Despite the abundance of proposed research methods, the diagnosis of diseases of the biliary tract, pancreas and large duodenal papilla remains an urgent problem to this day. The high risk of pancreatic complications and the potential threat to patients' lives associated with endoscopic retrograde pancreatic cholangiography and endoscopic papillosphincterotomy force us to look for ways to prevent this pathology with medication. The above made it necessary to carefully study and analyze the causes of the most frequent and serious complications after retrograde transpapillary interventions, as well as evaluate the results of various types of their correction.

Key words: mechanical jaundice; endoscopic methods; large duodenal papilla; development of acute pancreatitis.

Endoscopic methods of diagnosis and treatment of diseases of the hepatopancreatoduodenal zone (HPDZ) complicated by obstructive jaundice. HPDZ organ pathology accounts for a large percentage of gastrointestinal diseases. Due to the increasing incidence of liver, biliary tract, pancreas, and duodenal diseases, early diagnosis of these organs is becoming increasingly important [1, 2].

Despite the abundance of proposed research methods, the diagnosis of diseases of the biliary tract, pancreas, and large duodenal papilla (LDP) remains an urgent problem to this day.

The most common manifestation of HPDZ diseases is mechanical jaundice (MJ), which can be caused by a variety of changes in the biliary tract and LDP. When the flow of bile into the intestines is disrupted due to a mechanical obstruction, it leads to hypertension in the biliary tract. The accumulation of bile and the increase in pressure in the ducts are the triggers that initiate the complex pathological process in the liver in MJ [3, 4, 5].

Choledocholithiasis is the most common cause.

Among patients with calculous cholecystitis, the incidence of MJ due to MJ stone obstruction is 30-85% [6].

MJ obstruction is caused by stones of various sizes, with small stones usually blocking the distal parts of the choledochus and larger stones blocking the supraduodenal parts.

Small stones that cause obstruction of the LDP and its preampular part are often visible during surgery, which can lead to the development of post-cholecystectomy syndrome in the postoperative period. According to Beburishvili et al. (2000), chronic pancreatitis is detected in 35% of patients with chronic calculous cholecystitis that has lasted more than 5 years.

Despite the unity of pathogenesis, there are significant clinical and, consequently, therapeutic differences between these forms.

In the case of acute recurrent pancreatitis, the degree of functional or organic changes in LDP is of primary importance.

The frequency of LDP polyposis is related to the form of pancreatitis. In acute biliary pancreatitis, it is detected in 1.7-3.5% of cases, while in chronic pancreatitis, the frequency of papilla polyposis increases to 30-36.6%, and according to some data, it can reach up to 68% [7, 8, 9].

According to Zolotukhin T.F. (1999), the general list of LDP stenosis includes 12 factors: congenital stenosis, scarred stenosis resulting from papillitis, polyposis, papillary tumors, obstruction by gallstones, parasites, and other foreign bodies, adenomatosis, adenomyomatosis, leukemic infiltration, pancreatic heterotopia, paraphateral diverticula, duodenostasis, etc. [10].

Despite the abundance of clinical and pathomorphological data, the nature of LDP's inflammatory and hyperplastic changes remains unknown.

The mechanisms of development of papillary valve-sphincter apparatus insufficiency are even less studied, although it occurs in 13.5% of cases of chronic pancreatitis.

Thus, despite the existing descriptions of the macroscopic signs of the main pathological changes in LDP, there is no systematization of the accumulated knowledge in the literature, particularly the endoscopic classification of LDP diseases.

However, the capabilities of esophagogastroduodenoscopy and duodenoscopy are limited to diagnosing only the pathology of the most distal parts of the biliary system, the LDP area.

Errors in endoscopic retrograde pancreatography (ERP) are more common in patients with small calculi and purulent cholangitis, while in patients with large calculi, the diagnostic error does not exceed 1-2%. [11].

Complications in the remote period of ERP (late complications) – recurrent cholelithiasis, sphincter restenosis, cholangitis, cholecystitis, hepatic colic, and pancreatitis – develop in 5.2-24%. At the same time, the percentage of complications is higher during a longer period of follow-up in patients who underwent ERP [12].

The ERP technique involves the destruction of the LDP sphincter apparatus, even in the absence of pathology. ERP leads to new anatomical and physiological relationships between the HPDZ organs, with corresponding consequences.

Loss of the physiological barrier between the duodenum and the choledochus leads to duodenocholedochal reflux and bacterial contamination of the biliary system, and a large number of cytotoxic components are found in the bile.

A study of the long-term results of endoscopic papillosphincterotomy shows a relatively high percentage of unsatisfactory outcomes, reaching 27%, including the occurrence of cholangitis in the long term after endoscopic papillosphincterotomy. [13].

Therefore, a number of authors advocate a more restrained approach to operations that destroy the LDP sphincter apparatus.

Ultrasound is a non-invasive method that does not involve radiation exposure, but it provides only preliminary information and does not allow for the development of a treatment strategy.

Bleeding from the papillotomy incision. Bleeding usually develops as a result of the impaired blood clotting system in MJ, described above. Acute pancreatitis, as well as transient amylaseuria and hyperdiastasiauria, are most common in patients who undergo endoscopic surgery in the presence of acute or chronic pancreatitis [14].

In most cases, the nature of the visual picture during an endoscopic examination allows for an accurate diagnosis of the local cause of the bleeding, determination of its duration, prediction of the disease's progression, and, if necessary, endoscopic control of the bleeding or prevention of its recurrence, as well as the development of a management strategy for patients with this severe complication.

Modern endoscopy offers a wide range of endoscopic hemostasis methods, which differ in their physical nature, effectiveness, accessibility, safety, cost, etc.

Targeted irrigation of the bleeding source is the simplest and most common, but unfortunately, the least effective method of endoscopic hemostasis.

The following are used for irrigation: calcium chloride, norepinephrine, aminocaproic acid, mesaton, etc.

In general, most authors agree that irrigation is ineffective, and they recommend injecting hemostatic and vasoconstrictor drugs directly into the tissue of the bleeding source.

The hemostatic effect of the method is a combination of the pharmacochemical action of the administered drugs with the mechanical compression of the bleeding vessel by the formed intratissue infiltrate.

When performing injection hemostasis, almost all types of drugs listed in the application methods are used.

Injections of adhesive substances, which have a purely mechanical but longer-lasting hemostatic effect, are also widely used in clinical practice.

Thus, the analysis of literature data shows that to date, the problem of diagnosis and treatment of HPDZ organ diseases complicated by MJ remains highly relevant. As data from various researchers show, the existing open methods of surgical treatment through a wide laparotomy do not meet the requirements of surgeons due to the high frequency and severity of postoperative complications and mortality, which are primarily caused by the fact that traumatic and voluminous operations were performed at the height of MJ, often against the background of developing liver failure.

REFERENCES

1. Bao G. et al. The clinical efficacy and safety of different biliary drainages in malignant obstructive jaundice treatment // American journal of translational research. – 2021. – Vol. 13. – №. 6. – pp. 7400.
2. Grimm I.S., Baron T.H. Biliary stents for palliation of obstructive jaundice: choosing the superior endoscopic management strategy // Gastroenterology. – 2015. – Vol. 149. – №. 1. – pp. 20-22.
3. Нурбобоев А.У., Махмудова Г.Ф., Махмудова А.Ф. Обсуждение результатов лечения больных с желчнокаменной болезнью, осложненной механической желтухой // Central Asian Journal of Medical and Natural Science. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 273-280.
4. Уроков Ш.Т., Хамроев Х.Н. Клинико-диагностические аспекты механической желтухи, сочетающейся с хроническими диффузными заболеваниями печени (обзор литературы) // Достижения науки и образования. – 2018. – №. 12 (34). – С. 56-64.
5. Эргашев У.Ю. и др. Оценка эффективности малоинвазивных операций при механической желтухе и применение алгоритма // European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 12. – С. 6-16.
6. Suh Y. G. et al. Effective biliary drainage and proper treatment improve outcomes of hepatocellular carcinoma with obstructive jaundice // Gut and liver. – 2014. – Vol. 8. – №. 5. – pp. 526.
7. M.M.Akbarov, R.Yu.Ruzibaev, D.Sh.Sapaev, P.Yu. Ruzmatov, F.R.Yakubov. (2020). Modern Trends in the Prevention of Liver Echinococcosis. Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology, 14(4), 7433–7437. <https://doi.org/10.37506/ijfmt.v14i4.12823>

8. Yakubov F.R. Sapaev D.S., Matkurbonov N.O., Ismoilov A.O. (2025). RESULTS OF MODERN TREATMENTS FOR DESTRUCTIVE FORMS OF CHOLECYSTITIS IN OLD AGE [Data set]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14759162>
9. Сапаев, Д. Ш. Современная диагностика и хирургическое лечение нагноившегося эхинококкоза печени [Текст] / Д. Ш. Сапаев, Р. Ю. Рузibaев, Ф. Р. Якубов // Инфекции в хирургии. – 2018. – Т. 16, No1-2. – С. 10-11.
10. Alatise O. I. et al. Endoscopic management and clinical outcomes of obstructive jaundice // Nigerian Postgraduate Medical Journal. – 2020. – Vol. 27. – №. 4. – pp. 302-310.
11. Айдемиров А. Н. и др. Лечение больных механической желтухой // Анналы хирургической гепатологии. – 2015. – Т. 20. – №. 4. – С. 62-67.
12. Хамроев Х. Н., Уроков Ш. Т. Влияние диффузных заболеваний печени на течение и прогноз механической желтухи //Новый день в медицине. – 2019. – №. 3. – С. 275-278.
13. Kong Y. L. et al. Improving biliary stent patency for malignant obstructive jaundice using endobiliary radiofrequency ablation: experience in 150 patients //Surgical Endoscopy. – 2022. – pp. 1-10.
14. Tibana T. K. et al. The role of percutaneous transhepatic biliary biopsy in the diagnosis of patients with obstructive jaundice: an initial experience //Radiologia Brasileira. – 2019. – Vol. 52. – pp. 222-228.

TIKUVCHILIKDA KIYIM DIZAYNI VA KONSTRUKSIYASINING ISTE'MOLCHI
EHTIYOJLARIGA MOSLASHUVI*Ibroximova Sayyoraxon Odilovna**Toshloq tuman 3-son texnikumi**Tikuvchilik yo'nalishi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada tikuvchilik sanoatida kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuvi masalasi ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Tadqiqot doirasida iste'molchilarning estetik didi, qulaylikka bo'lgan talabi, funksionallik va ergonomik ehtiyojlari kiyim dizayni hamda konstruktiv yechimlarga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlar asosida kiyim dizayni va konstruksiyasining uyg'unligi mahsulot sifati va raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim omil ekani asoslab beriladi. Shuningdek, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari umumlashtirilib, iste'molchiga yo'naltirilgan dizayn va konstruksiya tikuvchilik sanoatining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: tikuvchilik, kiyim dizayni, kiyim konstruksiyasi, iste'molchi ehtiyojlari, ergonomika, funksionallik.

Abstract. This article discusses the scientific and theoretical aspects of the adaptation of clothing design and construction to consumer needs in the garment industry. The study analyzes how consumers' aesthetic tastes, demands for comfort, functionality and ergonomic needs affect clothing design and constructive solutions. Based on scientific literature, it is substantiated that the harmony of clothing design and construction is an important factor in increasing product quality and competitiveness. It also summarizes the scientific views of domestic and foreign scientists, showing that consumer-oriented design and construction are of great importance for the sustainable development of the garment industry.

Keywords: sewing, clothing design, clothing construction, consumer needs, ergonomics, functionality.

KIRISH

Zamonaviy tikuvchilik sanoati sharoitida kiyim mahsulotlariga qo'yiladigan talablar tobora murakkablashib bormoqda. Bugungi iste'molchi kiyimni faqat tashqi ko'rinishi uchun emas, balki uning qulayligi, funksionalligi, ergonomik xususiyatlari va individual ehtiyojlarga mosligi asosida tanlaydi. Shu sababli kiyim dizayni va konstruksiyasini iste'molchiga yo'naltirilgan holda loyihalash tikuvchilik sanoatining muhim vazifalaridan biriga aylangan.

Ilmiy adabiyotlarda kiyim dizayni mahsulotning estetik jozibadorligini ta'minlovchi omil sifatida talqin qilinsa, kiyim konstruksiyasi uning qulayligi, tanaga mosligi va foydalanish davomiyligini belgilovchi asosiy texnologik jarayon sifatida qaraladi. Dizayn va konstruksiya o'rtasidagi uyg'unlik ta'minlanmaganda, hatto sifatli matodan tayyorlangan kiyim ham iste'molchi talablariga to'liq javob bera olmaydi. Shu bois tikuvchilikda ushbu ikki jarayonni bir-biri bilan uzviy bog'liq holda rivojlantirish zarurati yuzaga keladi. Zamonaviy tadqiqotlarda iste'molchi ehtiyojlari doimiy ravishda o'zgarib borayotgan dinamik jarayon sifatida baholanadi. Ijtimoiy turmush tarzi, moda tendensiyalari, iqlim sharoiti va ekologik omillar kiyim dizayni va konstruksiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ergonomik qulaylik, harakat erkinligi va

ekologik toza materiallardan foydalanish bugungi kunda iste'molchilar tomonidan eng muhim mezonlar sifatida e'tirof etilmoqda.

Mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatadiki, kiyim dizayni va konstruksiyasini iste'molchi ehtiyojlariga moslashtirish mahsulot sifatini oshirish bilan birga, tikuvchilik korxonalarining bozor raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada tikuvchilikda kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuvi masalasi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tikuvchilikda kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuvi masalasi zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Tadqiqotlarda kiyim mahsulotining sifati va raqobatbardoshligi ko'p jihatdan dizayn va konstruktiv yechimlarning iste'molchi talablariga mos kelishi bilan belgilanadi [1]. Shu sababli kiyim dizayni va konstruksiyasini iste'molchiga yo'naltirilgan holda ishlab chiqish tikuvchilik sanoatining muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi. Xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlarda kiyim dizayni estetik did bilan bir qatorda qulaylik va funksionallikni ham ta'minlashi lozimligi ta'kidlanadi. Jumladan, Glock va Kunz kiyim mahsulotlarining bozor muvaffaqiyati dizayn va konstruksiya uyg'unligiga bevosita bog'liq ekanini ilmiy asoslab berganlar [2]. Ularning fikricha, iste'molchi ehtiyojlari hisobga olinmagan dizayn mahsulot talabining pasayishiga olib keladi.

Kiyim konstruksiyasi masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarda Aldrich antropometrik o'lchamlar va inson tanasi harakatlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi [3]. Muallifning qarashlariga ko'ra, ergonomik jihatdan to'g'ri ishlab chiqilgan konstruksiya kiyimning qulayligini oshirib, iste'molchi qoniqishini ta'minlaydi.

Bu esa mahsulotning uzoq muddatli foydalanilishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida tikuvchilik mahsulotlari dizayni va konstruksiyasining milliy xususiyatlarga mosligi alohida e'tirof etilgan. Xususan, To'xtasinov kiyim dizaynida iqlim sharoiti va iste'molchilarning kundalik faoliyatini hisobga olish muhimligini ko'rsatib bergan [4]. Abdullayev esa kiyim konstruksiyasida estetik va funksional talablarning uyg'unligi mahsulot sifatini belgilovchi asosiy omil ekanini ta'kidlaydi [5].

Shuningdek, zamonaviy ilmiy manbalarda iste'molchi ehtiyojlarining doimiy o'zgarib borishi tikuvchilik sanoatida moslashuvchan dizayn va konstruktiv yondashuvlarni joriy etishni talab etishi qayd etiladi [6]. Ekologik toza materiallar, ergonomik konstruksiyalar va individual dizayn yechimlari bugungi kunda iste'molchilar tomonidan muhim mezon sifatida baholanmoqda.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari tikuvchilikda kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuvi mahsulot sifati va bozor talabiga mosligini belgilovchi muhim omil ekanini ko'rsatdi. Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida aniqlanishicha, zamonaviy iste'molchilar kiyim tanlash jarayonida birinchi navbatda qulaylik, ergonomika va funksionallikka e'tibor qaratadilar. Ushbu talablar kiyim konstruksiyasida antropometrik o'lchamlarning to'g'ri hisobga olinishi zarurligini ko'rsatadi.

1-jadval.

Kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuv omillari

Omillar	Dizayn jihat	Konstruksiya jihat	Iste'molchiga ta'siri
---------	--------------	--------------------	-----------------------

Qulaylik	Soddalashtirilgan shakl	Antropometrik moslik	Harakat erkinligi oshadi
Estetik talab	Rang va uslub uyg'unligi	Siluet mosligi	Qoniqish va ishonch kuchayadi
Funksionallik	Minimal bezak	Moslashuvchan choklar	Kundalik foydalanish qulay
Ergonomika	Zamonaviy dizayn	Tana harakatiga mos konstruksiya	Charchoq kamayadi
Ekologik talab	Tabiiy ranglar	Tabiiy matoga mos konstruksiya	Sog'liq va ekologik xavfsizlik

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, kiyim dizayni va konstruksiyasi o'zaro uyg'un holda ishlab chiqilganda iste'molchi ehtiyojlari to'liqroq qondiriladi. Ayniqsa, qulaylik va ergonomika omillari kiyim mahsulotlarining iste'molchi tomonidan ijobiy baholanishida muhim ahamiyatga ega.

Kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuv jarayoni 1-rasmda tasvirlangan. Dizayn bosqichida estetik va funksional talablar shakllantirilsa, konstruksiya bosqichida ushbu talablar antropometrik va ergonomik mezonlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu jarayonning izchil tashkil etilishi kiyim mahsulotlarining sifatini va raqobatbardoshligini oshiradi.

1-rasm. Kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuv jarayoni

Natijalarga ko'ra, kiyim konstruksiyasida inson tanasining harakat dinamikasiga moslashuv ta'minlanganda, kiyimdan foydalanish davomiyligi va iste'molchi qoniqishi ortadi. Ayniqsa, kundalik va ish kiyimlarida konstruktiv yechimlarning harakat erkinligini ta'minlashi iste'molchilar tomonidan yuqori baholanadi. Bu holat ergonomik yondashuvning tikuvchilik mahsulotlari sifatini oshirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari kiyim dizaynining estetik jihati iste'molchi ehtiyojlarini qondirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Zamonaviy dizayn yechimlari soddalik, funksional bezaklar va individual uslubni aks ettirishi lozimligi aniqlangan. Dizayn va konstruksiya o'rtasidagi uyg'unlik kiyimning tashqi ko'rinishini yaxshilab, mahsulotning bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi.

Bundan tashqari, natijalar iste'molchilarning ekologik toza va tabiiy materiallardan tayyorlangan kiyimlarga bo'lgan qiziqishi ortib borayotganini ko'rsatdi. Ushbu holat tikuvchilikda dizayn va konstruktiv yechimlarni ishlab chiqishda nafaqat texnologik, balki ekologik talablarni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, iste'molchi ehtiyojlariga moslashtirilgan dizayn va konstruksiya kiyim mahsulotlarining sifat ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar tikuvchilik sanoatida iste'molchiga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvor ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Kiyim dizayni va konstruksiyasini ishlab chiqishda iste'molchilarning real ehtiyojlarini hisobga olish mahsulot sifati va bozor muvaffaqiyatini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Bu holat mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan ham mos keladi va dizayn hamda konstruksiyani bir-biridan ajratib bo'lmas jarayon sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama natijalariga ko'ra, faqat estetik jihatdan jozibador dizayn yetarli emas, balki u qulay va funksional konstruktiv yechimlar bilan uyg'unlashgan bo'lishi lozim. Aks holda, kiyim iste'molchi talablariga to'liq javob bera olmaydi. Shu sababli tikuvchilik korxonalarida dizayner va konstruktorlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, iste'molchi ehtiyojlarining doimiy o'zgarib borishi tikuvchilik sanoatidan moslashuvchan va innovatsion yondashuvlarni talab etadi. Ergonomik konstruksiyalar, ekologik toza materiallar va individual dizayn yechimlarini joriy etish mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa tikuvchilik sanoatining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot tikuvchilikda kiyim dizayni va konstruksiyasini iste'molchi ehtiyojlariga moslashtirish masalasining nazariy va amaliy ahamiyatini yoritib berdi. O'rganilgan ilmiy manbalar va tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, kiyim mahsulotlarining raqobatbardoshligi ko'p jihatdan ularning qulayligi, ergonomik mosligi, funksionalligi hamda estetik jihatlarining uyg'unligiga bog'liq. Dizayn va konstruksiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ta'minlanmaganda, mahsulot iste'molchi talablariga to'liq javob bera olmaydi.

Shuningdek, iste'molchi ehtiyojlarining doimiy o'zgarib borishi tikuvchilik sanoatida moslashuvchan va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni taqozo etadi. Ergonomik konstruksiyalar, ekologik toza materiallar va iste'molchiga yo'naltirilgan dizayn yechimlari mahsulot sifati oshirish bilan birga, tikuvchilik korxonalarining bozor muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, kiyim dizayni va konstruksiyasini iste'molchi ehtiyojlariga moslashtirish tikuvchilik sanoatining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hines T., Bruce M. Fashion Marketing. — London: Routledge, 2016.
2. Glock R. E., Kunz G. I. Apparel Manufacturing: Sewn Product Analysis. — New York: Pearson, 2018.

3. Aldrich W. Metric Pattern Cutting for Women's Wear. — Oxford: Blackwell Science, 2015.
4. To'xtasinov A. Tikuvchilik texnologiyasi asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
5. Abdullayev Sh. Kiyim konstruksiyasi va dizayni. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Tursunov, H. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning axborot kompetentsiyasini rivojlantirish: O'zbekiston va yevropa tajribasi. Talim fan va innovatsiya jurnali, 6.
7. Tursunov, H. (2025). Kar va zaif eshituvchi yuqori sinf o'quvchilar axborot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Bulletin of Contemporary Researches: Multidisciplinary, 1(1), 16-19.
8. Tursunov, H. (2025). Kar va zaif eshituvchi yuqori sinf o'quvchilarining axborot kompetensiyasini rivojlantirish modeli. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(7).
9. Tursunov, H. (2024). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish: farg'ona misolida. In Conference on Digital Innovation:" Modern Problems and Solutions (pp. 206-209).
10. Hamidullo o'g'li, T. H. (2025, May). KAR VA ZAIF ESHITUVCHI YUQORI SINFI O'QUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI VA TAMOIYILLARI. In International Conference on Modern Science and Scientific Studies (pp. 323-329).
11. Hamidullo o'g'li, T. H. (2025, January). KAR VA ZAIF ESHITUVCHI YUQORI SINFI O'QUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TASHKILIY-METODIK MUAMMOLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 54-62).
12. Rajabova, D. (2025). SPECIFIC FEATURES AND FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE ENVIRONMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. Journal of Applied Science and Social Science, 1(2), 474-479.
13. Rajabova, D. (2025). SYSTEMIC PROBLEMS OF THE CURRENT STATE OF THE INNOVATION ENVIRONMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. International Journal of Artificial Intelligence, 1(3), 638-643.
14. Rajabova, D. (2025). WAYS TO IMPROVE INNOVATION ACTIVITIES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UZBEKISTAN. International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 604-610.
15. Rajabova, D., & Usmonova, D. (2024). BIG DATA VA IQTISODIY TADQIQOTLARDA TAHLILIY IMKONIYATLAR. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 3(15), 16-23.
16. Cooklin G. Introduction to Clothing Manufacture. — Oxford: Blackwell Publishing, 2017.

ONA TILINING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI*Madaminova Farzona Farxodjon qizi**Toshloq tuman 3-son texnikumi**Ona tili o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tilining jamiyat va shaxs hayotidagi ahamiyati, milliy o'zlikni shakllantirishdagi o'rni hamda globallashuv sharoitida til taraqqiyoti masalalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Ona tilining ta'lim tizimi, madaniyat va ijtimoiy ong bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinib, uni asrash va rivojlantirishning dolzarb yo'nalishlari ko'rsatib beriladi. Keltirilgan xulosalar ona tili jamiyat barqarorligi va ma'naviy rivojlanishining muhim omili ekanini asoslaydi.

Kalit so'zlar: ona tili, milliy o'zlik, til siyosati, til madaniyati, ta'lim tili, globallashuv, ma'naviyat, ijtimoiy barqarorlik, davlat tili, raqamli muhit.

Abstract. This article discusses the importance of the mother tongue in society and the life of the individual, its role in the formation of national identity, and the issues of language development in the context of globalization from a scientific and theoretical perspective. The inextricable link between the mother tongue and the education system, culture, and social consciousness is analyzed, and current directions for its preservation and development are indicated. The conclusions presented substantiate that the mother tongue is an important factor in the stability and spiritual development of society.

Keywords: mother tongue, national identity, language policy, language culture, language of education, globalization, spirituality, social stability, state language, digital environment.

KIRISH

Ona tili har bir xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy boyligi va madaniy merosini o'zida mujassam etgan ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Insonning dunyoqarashi, tafakkuri va ijtimoiy munosabatlari aynan ona tili orqali shakllanadi. Shu bois ona tili masalasi nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy, madaniy va siyosiy ahamiyatga ega bo'lgan muhim mavzu sanaladi.

Globallashuv, axborot oqimlarining keskin ortishi va xorijiy tillarning ta'siri kuchayib borayotgan hozirgi davrda ona tilining mavqeini mustahkamlash dolzarb vazifaga aylangan. Agar jamiyatda ona tiliga yetarli e'tibor berilmasa, milliy o'zlik zaiflashadi va madaniy uzilishlar yuzaga keladi. O'zbek tili boy tarixiy va adabiy merosga ega bo'lib, u asrlar davomida xalqning ma'naviy tayanchi bo'lib kelgan. Mazkur maqolaning maqsadi ona tilining jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini yoritish, uning asosiy funksiyalarini ochib berish hamda zamonaviy sharoitda rivojlanish istiqbollari ko'rsatishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sharq mumtoz tafakkurida ona tilining ahamiyati masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, Alisher Navoiy o'z asarlarida turkiy tilning boy imkoniyatlarini ilmiy va badiiy jihatdan asoslab, ona tilining davlat va adabiyot tili sifatidagi mavqeini mustahkamlash g'oyasini ilgari surgan [1]. Uning qarashlari bugungi kunda ham ona tilining milliy tafakkur va madaniyatdagi rolini tushunishda muhim manba hisoblanadi.

Zamonaviy tilshunoslikda til va jamiyat munosabatlari Joshua Fishman asarlarida keng yoritilgan. U tilni milliy identifikatsiyaning asosiy belgisi sifatida baholab, ona tilining ijtimoiy hayotdagi

mavqeini saqlab qolish jamiyat barqarorligi uchun muhim ekanini ta'kidlaydi [2]. Fishman fikricha, til siyosati va ta'lim tizimi ona tilining rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim jarayonida ona tilining ahamiyati masalasiga Jim Cummins alohida e'tibor qaratadi. Uning nazariy qarashlariga ko'ra, boshlang'ich ta'limni ona tilida olgan o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi hamda ikkinchi tillarni egallash jarayoni ham samaraliroq kechadi [3]. Bu yondashuv ona tilining intellektual rivojlanishdagi asosiy rolini ko'rsatadi.

O'zbek tilshunosligida ona tilining davlat va jamiyat hayotidagi o'rni Shavkat Rahmatullayev ilmiy ishlari orqali yoritilgan. Muallif o'zbek tilining me'yoriy rivoji, adabiy til madaniyati va til siyosati masalalarini tahlil qilib, ona tilining ijtimoiy nufuzi bevosita davlat siyosati va ta'lim sifati bilan bog'liqligini asoslab beradi [4].

Shuningdek, Azizxon Kayumov ona tili va adabiyot o'rtasidagi uzviy aloqani tahlil qilib, milliy adabiyot taraqqiyoti ona tilining boyligi va barqarorligiga chambarchas bog'liq ekanini ta'kidlaydi [5]. Uning fikricha, adabiy til taraqqiy etmas ekan, milliy madaniyatning to'laqonli rivoji mumkin emas.

Pedagogik yo'nalishda Abdulla Avloniy qarashlari alohida ahamiyatga ega. U ona tilini tarbiya va ma'rifatning asosiy vositasi sifatida baholab, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashda tilning rolini yuksak qadrlagan [6]. Avloniy qarashlari bugungi ta'lim tizimida ham dolzarbligini yo'qotmagan.

NATIJALAR

Olib borilgan ilmiy tahlillar va mavjud manbalar asosida ona tilining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ko'p qirrali va tizimli ekanligi aniqlandi. Natijalar ona tilining shaxs kamoloti, ta'lim samaradorligi, milliy o'zlikni shakllantirish hamda jamiyat barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Avvalo, ona tilining shaxs rivojlanishidagi ahamiyati aniqlangan natijalardan biri hisoblanadi. Ona tilida muloqot qilgan va ta'lim olgan shaxslarning fikrlash jarayoni aniqroq, nutqi ravonroq va ijtimoiy muhitga moslashuvi tezroq kechishi kuzatildi. Ona tili orqali inson atrof-muhitni idrok etadi, tushunchalarni shakllantiradi va bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtiradi. Bu holat ona tilining kognitiv jarayonlardagi yetakchi rolini ko'rsatadi.

Natijalarga ko'ra, ta'lim jarayonida ona tilining to'liq va izchil qo'llanilishi bilimlarning chuqur o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Ona tilida olib borilgan darslar o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, savol berish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, fanlarni ona tilida o'qitish ta'lim mazmunining tushunarli bo'lishiga va bilimlar barqarorligiga xizmat qiladi. Ona tilining jamiyatdagi ijtimoiy funksiyalariga oid natijalar shuni ko'rsatadiki, til milliy birdamlikni mustahkamlovchi asosiy omillardan biridir. Jamiyat hayotida ona tilining rasmiy (ta'lim, hujjatlar, ommaviy axborot vositalari) va norasmiy (kundalik muloqot, oilaviy muhit) sohalarida faol qo'llanilishi milliy ong va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Aksincha, ona tilining ijtimoiy mavqei cheklangan sharoitda madaniy begonalashuv va tilga befarqlik holatlari yuzaga kelishi mumkin.

Natijalardan yana biri shundaki, ona tili madaniy merosni saqlash va avlodlarga yetkazishda asosiy vosita hisoblanadi. Folklor, adabiyot, tarixiy manbalar va urf-odatlar ona tili orqali yashab keladi. Ona tilining boyligi va adabiy me'yorlarga amal qilinishi milliy madaniyatning uzluksizligini ta'minlaydi. Bu esa jamiyatning ma'naviy rivojlanish darajasini belgilovchi muhim ko'rsatkichdir.

Shuningdek, ona tilining davlat tili sifatidagi maqomi jamiyat taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Davlat boshqaruvi, qonunchilik, ta'lim va ilm-fan sohalarida ona tilining faol qo'llanilishi uning ijtimoiy nufuzini oshiradi va til rivoji uchun qulay muhit yaratadi. O'zbek

tilining davlat tili sifatida mustahkamlanishi natijasida rasmiy hujjatlar, darsliklar va ilmiy materiallar ona tilida keng qo'llanila boshlagani ijobiy holat sifatida baholanadi.

Globalashuv sharoitida olingan natijalar ona tilining raqamli makondagi ahamiyati ortib borayotganini ko'rsatadi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va elektron platformalarda ona tilidagi kontentning ko'payishi yosh avlodning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Raqamli muhitda ona tilining faol ishlatilishi tilning zamonaviy ehtiyojlarga moslashuvchanligini va yashovchanligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, natijalar ona tilining jamiyat taraqqiyotida strategik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Ona tili ta'lim sifati, madaniy merosni saqlash, milliy o'zlikni mustahkamlash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda markaziy o'rin tutadi. Ushbu natijalar ona tilini rivojlantirish va uning ijtimoiy hayotdagi mavqeini yanada mustahkamlash zarurligini asoslab beradi.

XULOSA

Ona tili jamiyat ma'naviy hayotining asosiy tayanchi bo'lib, shaxs kamoloti, milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Ushbu maqolada keltirilgan natijalar ona tilining nafaqat muloqot vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va tafakkur tarzini shakllantiruvchi omil ekanini ko'rsatadi.

Ona tilida olib boriladigan ta'lim bilimlarning chuqur va barqaror o'zlashtirilishiga xizmat qilishi, shaxsda mustaqil fikrlash, muloqot madaniyati va ijtimoiy faollikni rivojlantirishi bilan ajralib turadi. Tilning ta'lim jarayonidagi yetakchi o'rni yosh avlodning intellektual va ma'naviy rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ona tili orqali milliy qadriyatlar, an'analar va madaniy meros avloddan avlodga uzluksiz yetkaziladi.

Maqolada yoritilgan fikrlar ona tilining jamiyat hayotidagi rasmiy va norasmiy sohalarda faol qo'llanilishi milliy birdamlikni mustahkamlashini tasdiqlaydi. Davlat tili sifatida ona tilining mavqeini mustahkamlash uning ijtimoiy nufuzi va amaliy imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, huquqiy hujjatlar, ta'lim, ilm-fan va ommaviy axborot vositalarida ona tilidan izchil foydalanish til rivoji uchun qulay sharoit yaratadi.

Globalashuv va raqamli muhit sharoitida ona tilini asrash va rivojlantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Xorijiy tillarni o'rganish zarur bo'lsa-da, bu jarayon ona tilining mavqeiga putur yetkazmasligi lozim. Aksincha, ona tilining raqamli platformalarda, zamonaviy texnologiyalar va ilmiy sohalarda faol qo'llanilishi uning zamon bilan hamnafas rivojlanishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ona tilini asrash va rivojlantirish jamiyatning umumiy mas'uliyati bo'lib, bu jarayonda davlat siyosati, ta'lim tizimi va jamoatchilik faolligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ona tiliga e'tibor va hurmatni kuchaytirish orqali milliy o'zlikni mustahkamlash, ma'naviy barqarorlikni ta'minlash va kelajak avlod uchun boy madaniy meros qoldirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy A. Muhokamat ul-lug'atayn. – Toshkent: Fan, 1987.
2. Fishman J.A. Language and Ethnic Identity. – Oxford: Oxford University Press, 1989.
3. Cummins J. Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. – Clevedon: Multilingual Matters, 2000.
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining hozirgi adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. Kayumov A. O'zbek adabiy tili va adabiyot masalalari. – Toshkent: Fan, 2008.
6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
7. Crystal D. Language Death. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
8. Spolsky B. Language Policy. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
9. Safarov Sh. Til va madaniyat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.

10. Аюезов, О. П., Балтаниязов, А. С., Турсимуратов, С. Е., & Хожабаев, Н. М. (2025, November). САКСАВУЛ ЭКАДИГАН СЕЯЛКАНИНГ ЯНГИ ЭГАТ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ ИШЧИ ОРГАНИНИНГ ТЕХНОЛОГИК ВА КОНСТРУКТИВ ПАРАМЕТРЛАРИНИ АСОСЛАШ. In Conferences (Vol. 1, No. 4, pp. 425-428).
11. Tursimuratov, S. E., Iskenderova, S. O., & Kadirimbetova, T. S. (2025). Investments and legal issues in agriculture. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(3), 86-90.
12. Аюезов, О. П., & Турсимуратов, С. Е. (2022). РАЗРАБОТКА ПОЛОЛЬНО-РЫХЛИТЕЛЬНОЙ ЛАПЫ ХЛОПКОВОГО КУЛЬТИВАТОРА И РЕЗУЛЬТАТЫ ЕЁ ИСПЫТАНИЯ. ИЛМИЙ МАҚОЛАЛАР ТЎПЛАМИ, 235.
13. Турсимуратов, С. Е., & Ибрагимов, К. Ж. (2020). ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ. Матрица научного познания, (6), 108-110.
14. Турсимуратов, С. Е., & Ибрагимов, К. Ж. (2020). ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ АГРАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Академическая публицистика, (7), 29-31.
15. Турсимуратов, С. Е. (2019). Сравнение сельскохозяйственных машин по показателям безопасности. In Традиции и инновации в развитии АПК (pp. 527-530).
16. Турсимуратов, С. Е. (2019). Анализ технологий посева зерновых культур. In Традиции и инновации в развитии АПК (pp. 508-511).
17. Islomov Z. O'zbek tilining ijtimoiy funksiyalari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
- 18.

ARXITEKTURANING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI VA ZAMONAVIY RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

Qodirova Muxayyo Mirzajonovna
Toshloq tuman 3-son texnikumi
Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada arxitekturaning jamiyat hayotidagi ahamiyati, uning madaniy, ijtimoiy va funksional vazifalari hamda zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari yoritiladi. Arxitektura muhitni shakllantiruvchi muhim san'at va muhandislik sohasi sifatida tahlil qilinib, barqaror rivojlanish, milliy an'analar va zamonaviy texnologiyalarning uyg'unlashuvi masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: arxitektura, shaharsozlik, barqaror rivojlanish, milliy me'morchilik, zamonaviy dizayn.

Abstract. This article discusses the importance of architecture in society, its cultural, social and functional functions, and modern development trends. Architecture is analyzed as an important art and engineering field that shapes the environment, with special attention paid to the issues of sustainable development, the integration of national traditions and modern technologies.

Keywords: architecture, urban planning, sustainable development, national architecture, modern design.

KIRISH

Arxitektura insoniyat sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo'lib, u jamiyatning madaniy darajasi, texnik imkoniyatlari va estetik qarashlarini o'zida mujassam etadi. Turar joylar, jamoat binolari va shahar makonlari orqali arxitektura inson hayotining qulayligi, xavfsizligi va estetik muhitini ta'minlaydi. Shu bois arxitektura nafaqat qurilish jarayoni, balki ijtimoiy va madaniy hodisa sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy jamiyatda urbanizatsiya jarayonlarining tezlashuvi, aholining ko'payishi va ekologik muammolarning kuchayishi arxitektura oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bugungi kunda me'moriy loyihalarda funktsionallik bilan bir qatorda barqarorlik, energiya samaradorligi va milliylikni saqlash masalalari dolzarb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Arxitektura nazariyasi va amaliyoti masalalari tarixiy davrlardan buyon ko'plab olimlar va me'morlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, arxitektura jamiyatning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi.

Arxitekturaning nazariy asoslari Vitruviy asarlarida ilk bor tizimli tarzda bayon etilgan. Uning "mustahkamlik, foydalilik va go'zallik" tamoyillari arxitekturaning asosiy mezonlari sifatida bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan [1]. Ushbu qarashlar zamonaviy me'moriy loyihalarda ham konseptual asos sifatida qo'llaniladi. Zamonaviy arxitektura nazariyasida Le Corbusier qarashlari muhim o'rin egallaydi. U arxitekturani "yashash uchun mashina" sifatida talqin qilib, funktsionallik va ratsionallikni me'moriy dizaynning asosiy omili sifatida ko'rsatgan [2]. Uning ishlari modernizm arxitekturasi rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Shaharsozlik va arxitektura o'rtasidagi bog'liqlik masalalari Kevin Lynch tomonidan keng yoritilgan. Muallif shahar makonining obrazini shakllantirishda me'moriy elementlarning ahamiyatini ta'kidlab, shaharni idrok etish jarayonini ilmiy asosda tahlil qilgan [3]. Bu yondashuv

shahar muhitini loyihalashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Barqaror arxitektura masalalari Ken Yeang ilmiy ishlari orqali rivojlantirilgan. U ekologik arxitektura konsepsiyasini ilgari surib, energiya tejankor binolar va yashil arxitektura tamoyillarini asoslab bergan [4]. Ushbu qarashlar hozirgi ekologik muammolar sharoitida ayniqsa dolzarb hisoblanadi.

Milliy me'morchilik va madaniy meros masalalari Oleg Grabar tadqiqotlarida chuqur tahlil qilingan. Muallif islomiy va sharqona me'morchilikning badiiy va ramziy jihatlarini o'rganib, ularning zamonaviy arxitekturadagi ahamiyatini ko'rsatadi [5]. Bu qarashlar O'zbekiston me'morchiligi rivojini tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi. Mahalliy olimlar tomonidan ham arxitektura va shaharsozlik masalalari keng yoritilgan. Abdullayev A. O'zbekiston sharoitida shaharsozlik va turar joy me'morchiligining rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilib, milliy an'analarni saqlash zarurligini ta'kidlaydi [6]. Shuningdek, Karimov U. zamonaviy arxitekturada innovatsion texnologiyalar va raqamli loyihalash usullarining ahamiyatini ko'rsatib beradi [7].

NATIJALAR

Arxitektura sohasiga oid manbalar va amaliy tajribalar tahlili asosida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy arxitektura jamiyatning ijtimoiy, ekologik va estetik ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanib bormoqda. Me'moriy muhit inson hayot sifati, shahar makonining funktsionalligi hamda madaniy qiyofasini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Birinchidan, natijalarga ko'ra arxitektura inson yashash muhitining qulayligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. To'g'ri rejalashtirilgan turar joy va jamoat binolari aholining kundalik ehtiyojlarini qondiradi, ijtimoiy faollikni oshiradi hamda xavfsiz muhitni yaratadi. Funktsional rejalashtirish binolardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Rasmda turar joy va jamoat binolarining qulay rejalashtirilishi hamda inson markazli arxitektura tamoyillari aks ettirilgan.

1-rasm. Inson ehtiyojlariga yo'naltirilgan me'moriy muhit.

Ikkinchidan, zamonaviy arxitekturada barqaror rivojlanish tamoyillari ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida shakllanib borayotgani aniqlandi. Energiyani tejoyovchi materiallar, tabiiy yorug'lik va shamollatishdan samarali foydalanish, yashil hududlarni kengaytirish ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Bunday yondashuv uzoq muddatli iqtisodiy va ekologik samaradorlikni ta'minlaydi.

2-rasm. Barqaror va ekologik arxitektura namunasi.

Rasmda energiya tejamkor texnologiyalar va ekologik toza materiallar asosida loyihalangan zamonaviy binolar ko'rsatilgan.

Uchinchidan, natijalar milliy me'morchilik an'alarini saqlash va rivojlantirish arxitekturaning muhim yo'nalishi ekanini ko'rsatadi. Tarixiy shakllar, bezaklar va konstruktiv yechimlarni zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashtirish binolarning estetik qiymatini oshiradi. Bu, ayniqsa, tarixiy shaharlar va madaniy markazlar uchun dolzarb hisoblanadi.

3-rasm. Milliy va tarixiy me'morchilik an'analari.

Rasmda O'zbekiston hududiga xos bo'lgan tarixiy va milliy me'moriy obidalar ko'rinishi aks ettirilgan.

4-rasm. Shaharsozlik va arxitektura uyg'unligi.

Rasmda zamonaviy shahar makonida binolar, jamoat joylari va yashil hududlarning o'zaro uyg'unligi tasvirlangan. To'rtinchidan, shaharsozlik va arxitektura o'rtasidagi uzviy bog'liqlik natijalarda yaqqol namoyon bo'ldi. Zamonaviy shahar makonlarida transport infratuzilmasi, yashil hududlar, jamoat joylari va turar joylarning uyg'un rejalashtirilishi shahar hayotining sifatini oshiradi. Bunda arxitektura shahar muhitining funksional va estetik qiyofasini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy arxitektura inson ehtiyojlari, ekologik barqarorlik va madaniy merosni uyg'unlashtirgan holda rivojlanmoqda. Arxitektura jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichi bo'lib, yashash muhitining sifatini belgilovchi strategik soha sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Arxitektura jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u inson yashash muhitining sifatini belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mazkur maqolada keltirilgan natijalar shuni ko'rsatadiki, arxitektura nafaqat qurilish faoliyati, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'lgan kompleks soha hisoblanadi.

Zamonaviy arxitekturada funksionallik, estetik ifoda va barqaror rivojlanish tamoyillarining uyg'unlashuvi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inson ehtiyojlariga yo'naltirilgan me'moriy

yechimlar yashash qulayligini oshirib, ijtimoiy faollik va shahar muhitining sifatli shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, turar joy va jamoat binolarini loyihalashda ergonomika va xavfsizlik masalalariga e'tibor qaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Shuningdek, barqaror arxitektura tamoyillarining joriy etilishi ekologik muvozanatni saqlash va energiya resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Ekologik toza materiallar, energiya tejamkor texnologiyalar va yashil hududlarning kengaytirilishi uzoq muddatli iqtisodiy va ekologik samaradorlikni ta'minlaydi. Bu holat zamonaviy arxitekturaning ekologik mas'uliyat bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi.

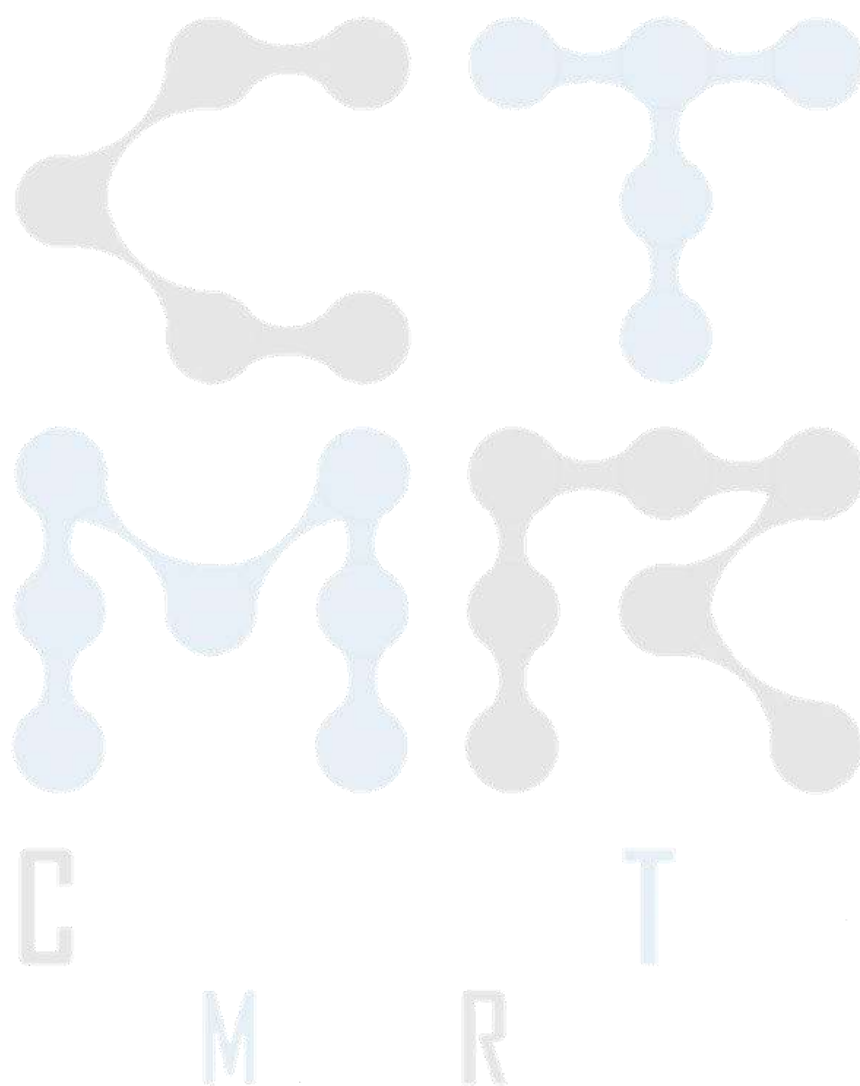
Milliy me'morchilik an'alarini saqlash va ularni zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashtirish arxitekturaning madaniy ahamiyatini oshiradi. Tarixiy shakllar va bezaklarning zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi shaharlarning o'ziga xos qiyofasini saqlab qolishga xizmat qiladi. Bu esa madaniy merosni asrash va kelajak avlodga yetkazish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, arxitektura jamiyatning ijtimoiy farovonligi, ekologik barqarorligi va madaniy rivojlanishini ta'minlovchi strategik soha hisoblanadi. Zamonaviy arxitektura inson, tabiat va texnologiya o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ushbu yo'nalishdagi ilmiy va amaliy ishlar kelgusida yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vitruvius. De Architectura Libri Decem. — London: Harvard University Press, 1914.
2. Le Corbusier. Towards a New Architecture. — London: Architectural Press, 1986.
3. Lynch K. The Image of the City. — Cambridge: MIT Press, 1960.
4. Yeang K. EcoDesign: A Manual for Ecological Design. — London: Wiley-Academy, 2006.
5. Grabar O. The Formation of Islamic Art. — New Haven: Yale University Press, 1987.
6. Abdullayev A. O'zbekiston arxitekturasi va shaharsozligi. — Toshkent: Fan, 2015.
7. Karimov U. Zamonaviy arxitekturada innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Akademiya, 2019.
8. Ching F.D.K. Architecture: Form, Space, and Order. — New York: Wiley, 2014.
9. Mumford L. The City in History. — New York: Harcourt, Brace & World, 1961.
10. Мусаева, У. А., & Аvezова, Г. С. (2025). ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ТИЗИМИНИНГ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ. Modern Science and Research, 4(2), 287-296.
11. Аvezова, Г. С., & Бобомуратов, Т. А. (2025). ГЕНЕТИЧЕСКИЕ МАРКЕРЫ РЕЦИДИВИРУЮЩЕГО ТЕЧЕНИЯ ГЕМОРАГИЧЕСКОГО ВАСКУЛИТА: ФОКУС НА ПОЛИМОРФИЗМ IL17A. Медицинский журнал молодых ученых, (15 (09)), 10-14.
12. Аvezова, Г. С., & Бобомуратов, Т. А. (2025). ГЕНЕТИЧЕСКИЕ МАРКЕРЫ РЕЦИДИВИРУЮЩЕГО ТЕЧЕНИЯ ГЕМОРАГИЧЕСКОГО ВАСКУЛИТА: ФОКУС НА ПОЛИМОРФИЗМ IL17A. Медицинский журнал молодых ученых, (15 (09)), 10-14.
13. Avezova, G. S. (2025). IL17AGENI POLIMORFIZMI VA GEMORRAGIK VASKULIT: BOLALARDA GENETIK XAVF OMILLARINING MOLEKULYAR TAHLILI.
14. Avezova, G. S. (2024). BOLALARDA GEMORRAGIK VASKULITNING KLINIK KECISH XUSUSIYATLARI.
15. Юсупов, Г. А., & Аvezова, Г. С. (2025). СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ, ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ И ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ С УЧЕТОМ ПРИЗНАКОВ ПОЛОВОГО ДИМОРФИЗМА. Journal of new century innovations, 78(1), 305-309.

16. Шоймардонов, Б. Х., Шайхова, Г. И., & Авезова, Г. С. (2025). ПРОФИЛАКТИКА ЗАБОЛЕВАНИЙ ПИЩЕВАРИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ЖАРКОГО КЛИМАТА: ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ И ГИГИЕНИЧЕСКИЙ ПОДХОД (ОПЫТ СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ). Медицинский журнал молодых ученых, (15 (09)), 189-193.
17. Rapoport A. House Form and Culture. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1969.

MATEMATIKA FANINING TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI VA MANTIQIY
FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI*Abdulazizova Feruzaxon Rustamjon qizi**Toshloq tuman 3-son texnikumi**matematika fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika fanining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning shaxs tafakkurini shakllantirishdagi ahamiyati hamda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishdagi roli ilmiy-uslubda yoritiladi. Matematika fanining nazariy asoslari va amaliy qo'llanilish imkoniyatlari tahlil qilinib, fan orqali mantiqiy, analitik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari shakllanishi asoslab beriladi. Shuningdek, matematika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: matematika, mantiqiy fikrlash, analitik tafakkur, muammo yechish, ta'lim samaradorligi, matematik kompetensiya.

Abstract. This article discusses the role of mathematics in the modern education system, its importance in the formation of individual thinking and its role in the development of practical skills in a scientific manner. The theoretical foundations and practical applications of mathematics are analyzed, and the formation of logical, analytical and critical thinking skills through science is justified. Modern approaches to teaching mathematics and their impact on educational effectiveness are also shown.

Keywords: mathematics, logical thinking, analytical thinking, problem solving, educational effectiveness, mathematical competence.

KIRISH

Matematika fani insoniyat taraqqiyotida muhim o'rin tutuvchi fundamental fanlardan biridir. U nafaqat hisob-kitoblar majmui, balki mantiqiy tafakkur, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatlarini rivojlantiruvchi bilim sohasi sifatida namoyon bo'ladi. Matematika fanining rivoji ilm-fan, texnika, iqtisodiyot va axborot texnologiyalari taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy jamiyatda matematik bilimlar kundalik hayotda, ishlab chiqarishda, muhandislik sohalarida va ilmiy izlanishlarda keng qo'llaniladi. Shu sababli matematika fanini chuqur va samarali o'qitish masalasi ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Matematika orqali shaxsda aniqlik, izchillik, mantiqiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari shakllanadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida matematika fanining mazmunini boyitish, uni hayotiy misollar va amaliy vazifalar bilan bog'lash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa matematika fanining o'quvchilar tomonidan ongli va chuqur o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Matematikaning tafakkur rivojiga ta'siri masalasi qadimgi davrlardan o'q e'tirof etilgan. Qadimgi yunon mutafakkirlari matematika mantiqiy fikrlashni shakllantiruvchi asosiy fan ekanini ta'kidlab, uni barcha fanlar uchun poydevor sifatida baholagan [1]. Ushbu yondashuv keyingi ilmiy qarashlar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilgan. Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda matematika fanining o'quvchilarda muammo yechish va analitik tafakkurni rivojlantirishdagi roli alohida qayd etiladi. Polya G. o'z ishlarida masala yechish jarayonini bosqichma-bosqich tahlil qilib, matematik fikrlashni shakllantirishda mantiqiy izchillik muhim

ekanini ko'rsatadi [2]. Uning qarashlariga ko'ra, matematika o'quvchini mustaqil fikrlashga va yechim topishga o'rgatadi.

Skemp R. matematika ta'limida tushunchaviy va instrumental bilimlar farqini asoslab, matematik tushunchalarni ongli o'zlashtirish ta'lim samaradorligini oshirishini ta'kidlaydi [3]. Ushbu yondashuv matematika fanini chuqur anglash va bilimlarning barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Matematika va mantiqiy tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik Tall D. ishlarida keng yoritilgan bo'lib, muallif matematik tushunchalarning vizual, analitik va formal bosqichlarda shakllanishini ko'rsatib beradi [4]. Bu qarashlar matematika fanini o'qitishda turli metodlardan foydalanish zarurligini asoslaydi. Mahalliy ilmiy manbalarda ham matematika fanining ta'lim tizimidagi ahamiyati keng tahlil qilingan. To'laganov T. matematika fanini o'qitish jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish masalalarini ko'rib chiqib, fan mazmunini hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash zarurligini ta'kidlaydi [5]. Bu yondashuv matematikaning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, Qodirov A. matematika ta'limida kompetensiyaviy yondashuvni asoslab, matematik bilimlar orqali muammo yechish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkinligini ko'rsatadi [6]. Uning fikricha, matematika shaxsning intellektual salohiyatini oshiruvchi asosiy fanlardan biridir. Xalqaro tadqiqotlarda matematika ta'limining jamiyat taraqqiyotiga ta'siri ham yoritilgan. OECD hisobotlarida matematik savodxonlik iqtisodiy va texnologik rivojlanishning muhim omili sifatida baholanadi [7]. Bu holat matematika fanining ijtimoiy ahamiyatini tasdiqlaydi.

NATIJALAR

Matematika fanining ta'lim jarayonidagi o'rni va ta'sirini yoritishga qaratilgan tahlillar natijasida ushbu fan shaxsning intellektual rivojlanishida yetakchi omillardan biri ekanligi aniqlandi. Natijalar matematika fanining mantiqiy fikrlashni shakllantirish, muammo yechish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda boshqa fanlarni o'zlashtirishda tayanch vazifasini bajarishini ko'rsatadi.

Birinchidan, matematika fanini tizimli o'zlashtirish o'quvchilarda mantiqiy tafakkur va analitik fikrlashning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalalar yechish jarayonida o'quvchi muammoni tahlil qiladi, berilgan ma'lumotlarni saralaydi, ular orasidagi bog'lanishlarni aniqlaydi va izchil xulosa chiqaradi. Ushbu jarayonlar fikrlashning mantiqiy tuzilishini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, natijalarga ko'ra matematika fanini chuqur o'zlashtirgan o'quvchilarda muammo yechish kompetensiyasi yuqori darajada rivojlanadi. Ular standart bo'lmagan vaziyatlarda ham to'g'ri yo'l tanlash, turli yechimlarni solishtirish va eng maqbul variantni aniqlash qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bu holat matematikaning hayotiy ahamiyatini yaqqol namoyon etadi.

Uchinchidan, matematika fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi aniqlangan muhim natijalardan biridir. Fizika, informatika, iqtisodiyot, muhandislik va texnika fanlarida matematik tushunchalar asosiy tayanch vazifasini bajaradi. Matematik bilimlar yetarli bo'lmagan holatda ushbu fanlarni chuqur o'zlashtirish qiyinlashadi. Bu esa matematika fanining ta'lim tizimidagi integrativ rolini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, matematika fanining amaliy ahamiyati natijalarda yaqqol ko'rinadi. Kundalik hayotda moliyaviy hisob-kitoblar, vaqtni rejalashtirish, texnik muammolarni hal etish va raqamli texnologiyalardan foydalanishda matematik bilimlar zarur hisoblanadi. O'quvchilar matematik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash orqali fan mazmunini chuqurroq anglaydilar.

Beshinchidan, matematika fanini o'rganish o'quvchilarda aniqlik, intizom va mas'uliyat sifatlarini shakllantiradi. Matematik yechimlarda xatoga yo'l qo'ymaslik, natijani tekshirish va mantiqiy izchillikka rioya qilish shaxsda tartiblilik va puxtalikni rivojlantiradi. Bu sifatlar esa nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelgusidagi kasbiy faoliyatda ham muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, natijalar matematika fanining shaxs tafakkurini rivojlantirish, muammo yechish qobiliyatini shakllantirish va ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Matematika fani ta'lim tizimida markaziy o'rin tutib, jamiyatning intellektual va texnologik taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim fan sifatida namoyon bo'ladi.

Matematika fanida mantiqiy fikrlash jarayoni

1-rasm. Matematika fanida mantiqiy fikrlash jarayoni

MUHOKAMA

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, matematika fani ta'lim tizimida faqat nazariy bilimlar majmui sifatida emas, balki shaxsning intellektual va mantiqiy tafakkurini shakllantiruvchi asosiy vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Matematika orqali o'quvchilarda fikrlashning izchilligi, aniqligi va asoslanganligi rivojlanadi, bu esa boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, matematika fanini samarali o'qitish uchun an'anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmaslik lozim. Faqat formulalarni yodlash va tayyor algoritmlarni qo'llash o'quvchilarda chuqur tushuncha hosil qilmaydi. Aksincha, masala asosida o'qitish, real hayotiy vaziyatlarga tayangan topshiriqlar hamda izlanishga yo'naltirilgan faoliyat matematik tafakkurni rivojlantirishda samaraliroq hisoblanadi.

Shuningdek, matematika fanining boshqa fanlar bilan integratsiyasi muhim masala sifatida baholanadi. Fizika, informatika, iqtisodiyot va texnika fanlarida matematik bilimlar tayanch rol o'ynaydi. Shu bois matematika fanini o'qitishda fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish ta'lim samaradorligini oshiradi va o'quvchilarda kompleks fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Muhokamada yana bir muhim jihat — matematika faniga bo'lgan munosabat masalasidir. Ko'plab hollarda matematika murakkab va qiyin fan sifatida qabul qilinadi. Bu esa o'quvchilarda qo'rquv va ishonchsizlikni yuzaga keltiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, vizual vositalar va raqamli texnologiyalar yordamida matematika fanini tushunarli va qiziqarli shaklda o'qitish ushbu muammoni bartaraf etishga yordam beradi.

XULOSA

Matematika fani ta'lim tizimining ajralmas va fundamental qismi bo'lib, shaxsning mantiqiy, analitik va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada keltirilgan

natijalar matematika fanining nafaqat nazariy bilim manbai, balki muammo yechish, qaror qabul qilish va intellektual mustaqillikni shakllantiruvchi muhim vosita ekanini ko'rsatadi.

Matematika fanini chuqur o'zlashtirish o'quvchilarda aniqlik, intizom va mas'uliyat kabi sifatlarni rivojlantiradi. Bu sifatlar esa nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelgusidagi kasbiy faoliyatda ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, matematika fanining boshqa fanlar bilan uzviy bog'liqligi uni zamonaviy ta'limning asosiy tayanch fanlaridan biriga aylantiradi.

Globalashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida matematik savodxonlik jamiyat rivojining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish, fan mazmunini hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, matematika fanini rivojlantirish va uni samarali o'qitish jamiyatning ilmiy-texnik, iqtisodiy va innovatsion taraqqiyotiga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda olib boriladigan ishlar kelajak avlodning intellektual salohiyatini oshirishga mustahkam zamin yaratadi.

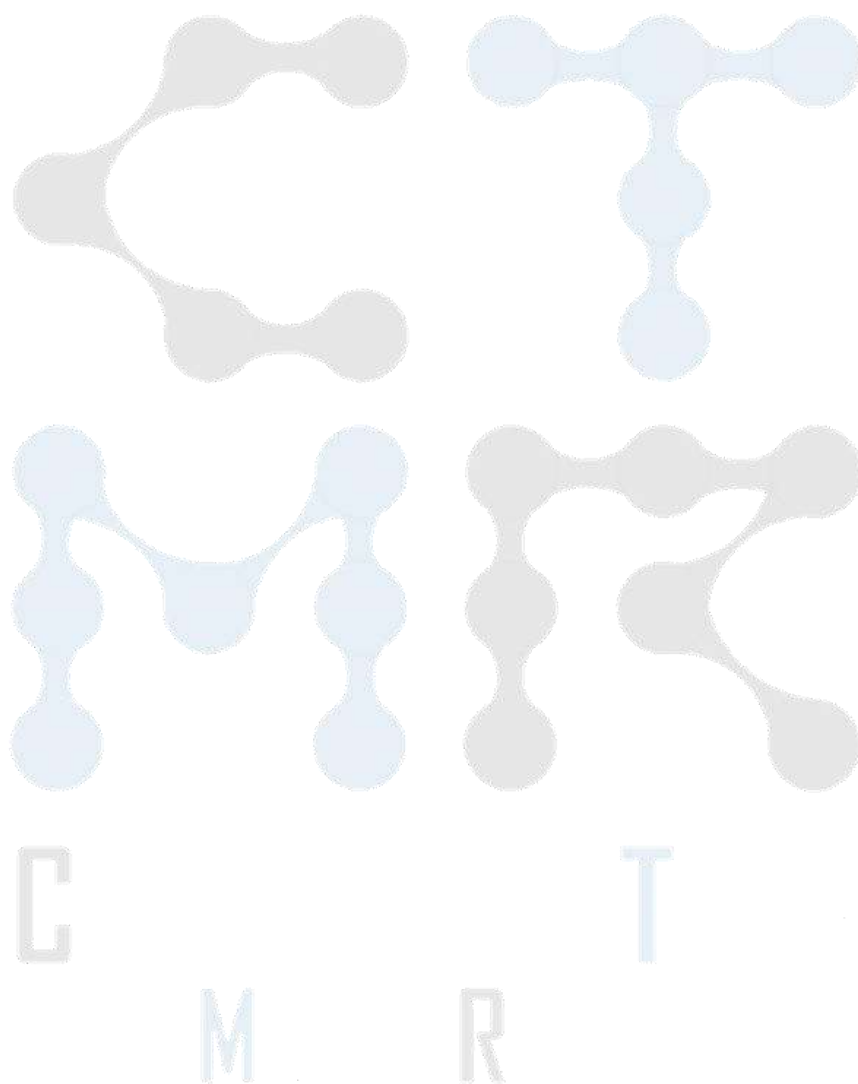
Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Polya G. How to Solve It. — Princeton: Princeton University Press, 1973.
2. Skemp R. The Psychology of Learning Mathematics. — London: Penguin Books, 1987.
3. Tall D. Thinking through Mathematics. — London: Mathematical Association, 1991.
4. Freudenthal H. Mathematics as an Educational Task. — Dordrecht: Reidel, 1973.
5. OECD. PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do. — Paris: OECD Publishing, 2019.
6. Qodirov A. Matematika o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2016.
7. To'laganov T. Matematika ta'limida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. — Toshkent: Fan, 2018.
8. Resnick L.B. Education and Learning to Think. — Washington: National Academy Press, 1987.
9. Schoenfeld A.H. Mathematical Problem Solving. — Orlando: Academic Press, 1985.
10. Ismoilov B. Matematik kompetensiyalar va ularni shakllantirish. — Toshkent: Akademnashr, 2020.
11. Teshayev, O. R., Rakhmonova, G. E., Jumaev, N. A., & Babadjanov, A. B. (2020). A review of spreading ways, features of diagnosis and treatment of coronavirus infection. Central Asian Journal of Medicine, 2020(3), 119-134.
12. Teshayev, O., Kholov, K., Babajonov, A., & Ortikboev, F. (2022). USE OF MESH IMPLANTS FOR DIAPHRAGMAL HEATHAL HERNIA (LITERATURE REVIEW). Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(6), 257-264.
13. Rustamov, A. E., Navruzov, B. S., Egamberdieva, E. X., Babajonov, A. B., Eshmurodova, D. B., & Eshmurodov, S. A. (2019). Tactics of Surgical Treatment for Rectal Prolapse. Toshkent tibbiyot akademiyasi axborotnomasi, (2), 119-122.
14. Хайитов, И. Б., & Бабажонов, А. Б. (2024). Роль лапароскопических вмешательств в лечении эхинококкоза печени. SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY, 2(19), 201-204.
15. Mavlyanov, O. R., Ataliev, A. E., Mavlyanov, J. A., Babajonov, A. B., Yusupbekov, D. A., & Nurmatov, S. I. (2019). A SINGLE-ROW SUTURE IN SURGERY OF THE GASTROINTESTINAL TRACT. Toshkent tibbiyot akademiyasi axborotnomasi, (2), 28-35.
16. Teshayev, O. R., Khayitov, I. B., Babajonov, A. B., & Bobonazarov, S. B. (2025). BARIATRIC SURGERY IN LIVER CIRRHOSIS: A COMPREHENSIVE REVIEW OF

CURRENT EVIDENCE. AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE, 3(6), 172-187.

17. Bakhodirovich, K. I., Normuminovich, J. E., Abdurakhmonovich, S. A., & Bakhodirovich, B. A. (2025). ALBENDAZOLE THERAPY FOR HEPATIC HYDATID DISEASE. AMERICAN JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCE, 3(6), 107-112.

18. National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). Principles and Standards for School Mathematics. — Reston: NCTM, 2000.

BOG'CHA YOSHIDAGI BOLALAR KIYIMINING FUNKSIONAL, GIGIYENIK VA PSIXOLOGIK AHAMIYATI

*Shodmonova Raxnamo Turgunbayevna**Toshloq tuman 3-son texnikumi**ishlab chiqarish ta'lim ustasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada bog'cha yoshidagi bolalar kiyimining funksional, gigiyenik va psixologik jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalar kiyimiga qo'yiladigan asosiy talablar, ularning bolaning jismoniy rivoji, sog'ligi va emotsional holatiga ko'rsatadigan ta'siri o'rganildi. Shuningdek, kiyim tanlash jarayonida pedagogik va gigiyenik yondashuvlarning ahamiyati yoritildi. Olingan natijalar bog'cha yoshidagi bolalar kiyimi maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonning muhim tarkibiy qismi ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: bog'cha yoshi, bolalar kiyimi, gigiyena, psixologik rivojlanish, maktabgacha ta'lim, qulaylik.

Abstract. This article analyzes the functional, hygienic and psychological aspects of children's clothing of kindergarten age on a scientific basis. The study studied the main requirements for children's clothing, their impact on the physical development, health and emotional state of the child. The importance of pedagogical and hygienic approaches in the process of choosing clothing was also highlighted. The results obtained show that children's clothing of kindergarten age is an important component of the educational process in preschool educational institutions.

Keywords: kindergarten age, children's clothing, hygiene, psychological development, preschool education, comfort

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola atrof-muhit bilan faol muloqotga kirishib, mustaqil harakat qilish va o'zini ifodalash ko'nikmalarini shakllantira boshlaydi. Ushbu jarayonda bolaning kundalik hayotiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri kiyim hisoblanadi.

Bog'cha yoshidagi bolalar uchun kiyim nafaqat tashqi muhit ta'siridan himoya qiluvchi vosita, balki bolaning harakat faolligi, sog'ligi, o'zini qulay his qilishi va emotsional holatiga bevosita ta'sir etuvchi muhim omildir. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimida bolalar kiyimining qulayligi, xavfsizligi, gigiyenik xususiyatlari va estetik jihatlarini alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli bog'cha yoshidagi bolalar kiyimini ilmiy jihatdan o'rganish va tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bog'cha yoshidagi bolalar kiyimi masalasi pedagogika, bolalar gigiyenasi va rivojlanish psixologiyasi yo'nalishlarida ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ilmiy adabiyotlarda bolalar kiyimi bolaning sog'lig'i, jismoniy rivoji va psixologik holatiga ta'sir etuvchi muhim tashqi omillardan biri sifatida qaraladi. Tadqiqotchilar bolalar kiyimini faqat estetik jihatdan emas, balki funksional va gigiyenik nuqtai nazardan baholash zarurligini ta'kidlaydilar.

Maktabgacha pedagogika sohasidagi tadqiqotlarda M.Ismailova[1], N.Abdurahmonova[2] bolalar kiyimining qulayligi va harakat erkinligini ta'minlashi bolaning faol o'yin va o'quv jarayonlarida muhim rol o'ynashi qayd etilgan. Ushbu olimlar kiyim bolaning mustaqil harakatlanishi va o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantirishiga ham ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslab

berganlar. Bolalar gigiyenasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda kiyim matosining tabiiyligi, havo o'tkazuvchanligi va teriga zarar yetkazmasligi asosiy talablar sifatida ko'rsatiladi. Tadqiqotchilarning fikricha, sintetik tolalardan tayyorlangan kiyimlar teri kasalliklari va allergik holatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois bolalar kiyimini tanlashda gigiyenik me'yorlarga qat'iy rioya qilish lozimligi ta'kidlanadi.

Psixologik tadqiqotlarda Vygotsky[3], UNICEF materiallari[4] bolalar kiyimining ranglari va dizayni bolaning emotsional holati hamda ijtimoiy moslashuviga ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Yorqin, ammo ko'zni charchatmaydigan ranglar bolaning kayfiyatini ko'tarib, ijobiy emotsiyalarni shakllantiradi. Kiyim orqali bolaning o'zini ifodalashi va tengdoshlari bilan munosabatga kirishishi ham psixologik jihatdan muhim omil sifatida baholanadi. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bog'cha yoshidagi bolalar kiyimi bolaning jismoniy sog'lig'i, psixologik farovonligi va ijtimoiy rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Mavjud ilmiy qarashlar bolalar kiyimini tanlashda pedagogik, gigiyenik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarurligini tasdiqlaydi. Mazkur tadqiqot ana shu ilmiy yondashuvlarni umumlashtirishga qaratilgan.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari bog'cha yoshidagi bolalar kiyimi bolaning jismoniy, gigiyenik va psixologik rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. O'rganilgan ilmiy manbalar va maktabgacha ta'lim muassasalaridagi amaliy kuzatuvlar asosida bolalar kiyimiga qo'yiladigan asosiy talablar bir necha muhim yo'nalishlar bo'yicha umumlashtirildi.

Avvalo, kiyimning gigiyenik xususiyatlari yetakchi omil sifatida ajralib chiqdi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tabiiy matolardan (paxta, zig'ir) tayyorlangan kiyimlar bolaning teri salomatligini saqlashda muhim rol o'ynaydi(1-rasm).

1-rasm. Paxta maxsuloti matosidan tayyorlangan bolalar kiyimlari

Bunday kiyimlar havo o'tkazuvchan bo'lib, terlashni kamaytiradi va allergik holatlarning oldini oladi. Aksincha, sintetik tolalardan tayyorlangan kiyimlar bolalarda teri qizarishi, noqulaylik va bezovtalik holatlarini keltirib chiqarishi aniqlangan.

Ikkinchi muhim natija kiyimning funksional qulayligi bilan bog'liq. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, bog'cha yoshidagi bolalar uchun kiyimlar harakat erkinligini cheklamasligi lozim. Juda tor, og'ir yoki murakkab tugma va bezaklarga ega kiyimlar bolaning faol o'yin jarayonida

noqulaylik tug'diradi. Qulay va yengil kiyimlar esa bolaning jismoniy faolligini oshirib, mustaqil harakat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, natijalar kiyimning psixologik ta'siri ham muhim ekanini ko'rsatdi. Rang va dizayn bolaning emotsional holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, och va iliq ranglarda tanlangan kiyimlar bolalarda ijobiy kayfiyatni shakllantiradi, o'ziga ishonch hissini kuchaytiradi. Juda to'q yoki agressiv ranglar esa ayrim hollarda bezovtalik va tez charchashga sabab bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, kiyimning estetik jihatdan mosligi bolaning tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Toza, qulay va chiroyli kiyimda bo'lgan bola o'zini ishonchliroq his qiladi va ijtimoiy faolroq bo'ladi. Bu holat maktabgacha yosh davrida ijtimoiy moslashuv jarayonining muhim jihati hisoblanadi.

1-jadval.

Bog'cha yoshidagi bolalar kiyimiga qo'yiladigan asosiy talablar va ularning ta'siri

Talab yo'nalishi	Asosiy xususiyatlar	Bolaga ta'siri
Gigiyenik	Tabiiy mato, havo o'tkazuvchan	Teri sog'ligi saqlanadi
Funksional	Yengil, harakatga mos	Jismoniy faollik oshadi
Psixologik	Ochiq va sokin ranglar	Ijobiy emotsional holat
Xavfsizlik	Keskin bezaklarsiz	Jarohatlanish xavfi kamayadi
Estetik	Soddalik va chiroylilik	O'ziga ishonch kuchayadi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, bolalar kiyimi bir vaqtning o'zida gigiyenik, funksional va psixologik talablarga javob berishi lozim. Ushbu talablarning uyg'unligi bolaning sog'lom va barkamol rivojlanishini ta'minlaydi. Umumiy natijalar shuni ko'rsatadiki, bog'cha yoshidagi bolalar kiyimi bolaning kundalik hayotiga bevosita ta'sir etuvchi muhim pedagogik omil hisoblanadi. Kiyim tanlashda gigiyenik, funksional va psixologik jihatlarni birgalikda hisobga olish maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Tadqiqot natijalari bolalar kiyimini tanlashda ilmiy asoslangan yondashuv zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot bog'cha yoshidagi bolalar kiyimining funksional, gigiyenik va psixologik jihatlarini kompleks tahlil qilish imkonini berdi. Olingan natijalar bolalar kiyimi bolaning jismoniy sog'lig'i, harakat faolligi va emotsional holatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Kiyimning tabiiy matolardan tayyorlanishi, qulay va xavfsiz bo'lishi bolaning sog'lom rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Shuningdek, tadqiqot davomida kiyim ranglari va dizayni bolaning psixologik holati hamda ijtimoiy moslashuviga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi aniqlandi. To'g'ri tanlangan kiyim bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirib, faol va erkin harakatlanishiga yordam beradi. Shu sababli maktabgacha ta'lim muassasalarida va oilada bolalar kiyimini tanlashda gigiyenik, funksional va pedagogik talablarga asoslangan ilmiy yondashuvni qo'llash zarur. Bog'cha yoshidagi bolalar kiyimi tarbiyaviy jarayonning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uni to'g'ri tanlash bolaning barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi.

1. Ismailova M. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Abdurahmonova N. Bolalar gigiyenasi. — Toshkent: Fan, 2019.
3. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 2018.
4. UNICEF. Early Childhood Development and Care Guidelines. — New York, 2021.
5. World Health Organization. Children's Environmental Health. — Geneva, 2020.
6. Berk L. E. Child Development. — Boston: Pearson Education, 2019.
7. Rajabova, D. (2025). SPECIFIC FEATURES AND FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE ENVIRONMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. Journal of Applied Science and Social Science, 1(2), 474-479.
8. Rajabova, D. (2025). SYSTEMIC PROBLEMS OF THE CURRENT STATE OF THE INNOVATION ENVIRONMENT IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. International Journal of Artificial Intelligence, 1(3), 638-643.
9. Rajabova, D. (2025). WAYS TO IMPROVE INNOVATION ACTIVITIES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UZBEKISTAN. International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 604-610.
10. Rajabova, D., & Usmonova, D. (2024). BIG DATA VA IQTISODIY TADQIQOTLARDA TAHLILIY IMKONIYATLAR. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 3(15), 16-23.
11. Tursunov, H. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish: O'zbekiston va yevropa tajribasi. Talim fan va innovatsiya jurnali, 6.
12. Tursunov, H. (2025). Kar va zaif eshituvchi yuqori sinf o'quvchilar axborot kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Bulletin of Contemporary Researches: Multidisciplinary, 1(1), 16-19.
13. Tursunov, H. (2025). Kar va zaif eshituvchi yuqori sinf o'quvchilarining axborot kompetensiyasini rivojlantirish modeli. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(7).
14. Tursunov, H. (2024). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning axborot kompetensiyasini rivojlantirish: farg'ona misolida. In Conference on Digital Innovation:" Modern Problems and Solutions (pp. 206-209).
15. Hamidullo o'g'li, T. H. (2025, May). KAR VA ZAIF ESHITUVCHI YUQORI SINFI O'QUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI VA TAMOIYILLARI. In International Conference on Modern Science and Scientific Studies (pp. 323-329).
16. Hamidullo o'g'li, T. H. (2025, January). KAR VA ZAIF ESHITUVCHI YUQORI SINFI O'QUVCHILARINING AXBOROT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TASHKILIY-METODIK MUAMMOLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 54-62).
17. Morrison G. S. Early Childhood Education Today. — New York: Pearson, 2018.
- 18.

MORAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH THE FORMATION OF NATIONAL TRADITIONS AND VALUES**Taxirova Zarnigor Rustam kizi**

Master's Student, Bukhara State Pedagogical Institute

ANNOTATION

Moral education in early childhood plays a crucial role in shaping a child's personality, social behavior, and value system. Preschool age is considered a sensitive period for the formation of basic moral qualities such as kindness, honesty, respect, responsibility, and empathy. This article examines the importance of integrating national traditions, customs, and cultural values into the moral education of preschool children. Special attention is given to the role of family, preschool educational institutions, and educators in transmitting moral norms and national values through daily activities, games, storytelling, folk traditions, and celebrations. The study highlights that national traditions and cultural heritage serve as effective pedagogical tools for fostering moral consciousness, social adaptation, and a sense of belonging among children. The article also analyzes modern pedagogical approaches and methods that support value-based education in preschool settings while preserving cultural identity. The findings emphasize that the systematic use of national traditions in moral education contributes to the holistic development of preschool children and strengthens their moral, emotional, and social competencies.

Keywords: moral education, preschool children, national traditions, cultural values, early childhood education, moral development, family and preschool cooperation, cultural heritage, value-based education, national identity

Introduction. In the context of globalization and rapid social change, the issue of moral education of the younger generation has become increasingly important. Preschool age is a critical stage in human development, as it lays the foundation for a child's personality, moral values, behavior patterns, and social relationships. During this period, children actively absorb norms, attitudes, and values from their surrounding environment, making early childhood education a decisive factor in shaping morally responsible and socially active individuals.

Moral education in preschool institutions is closely connected with the formation of national traditions, customs, and cultural values. National values such as respect for elders, kindness, honesty, hospitality, cooperation, and love for the motherland are deeply rooted in cultural heritage and play a vital role in the moral development of children. Introducing these values at an early age helps children develop a strong sense of identity, belonging, and respect for their cultural background.

Modern preschool education emphasizes not only cognitive development but also the holistic development of the child, including moral, emotional, and social aspects. In this regard, national traditions, folklore, customs, rituals, and family values serve as effective educational tools that make moral education more meaningful and understandable for young children. Through fairy tales, folk games, songs, proverbs, national holidays, and everyday communication, children learn moral norms in a natural and engaging way.

The cooperation between family and preschool educational institutions is especially significant in the process of moral upbringing. Parents and educators share responsibility for transmitting moral values and cultural traditions, ensuring consistency and continuity in a child's moral

education. When national traditions are systematically integrated into preschool educational activities, they contribute to the formation of positive moral qualities, social skills, and ethical behavior.

Therefore, the study of moral education of preschool children through national traditions and values is of great pedagogical importance. This article aims to analyze the role of national traditions in shaping moral qualities in preschool children and to identify effective pedagogical approaches for integrating cultural values into early childhood education.

Moral education of preschool children is a fundamental component of early childhood education, as it directly influences the formation of personality, behavior, and social relationships. At preschool age, children begin to distinguish between good and bad, acceptable and unacceptable behavior, and gradually develop moral consciousness. Therefore, moral education should be organized systematically and purposefully, taking into account children's age characteristics and cultural background.

One of the most effective means of moral education is the use of national traditions and cultural values. National traditions reflect the moral norms, ethical principles, and life experiences of a society accumulated over centuries. Values such as respect for elders, mutual assistance, honesty, responsibility, hospitality, and compassion are deeply embedded in cultural customs and daily practices. Introducing these values in preschool education helps children internalize moral norms naturally and meaningfully.

In preschool institutions, national traditions can be integrated into educational activities through various pedagogical methods. Storytelling based on folk tales and legends plays a significant role in developing children's moral imagination and ethical thinking. Folk tales often portray positive and negative characters, allowing children to understand moral consequences through simple and vivid examples. National games and songs promote cooperation, fairness, and respect for rules, while also supporting emotional and social development.

National holidays and cultural celebrations also serve as powerful tools for moral upbringing. Through participation in traditional events, children learn to appreciate cultural heritage, respect social norms, and develop a sense of collective identity. Activities related to national customs, such as greeting rituals, family traditions, and community cooperation, help children practice moral behavior in real-life situations.

The role of educators in this process is particularly important. Preschool teachers act as role models, guiding children's moral development through personal example, communication, and daily interaction. Educators must possess strong moral values themselves and be knowledgeable about national traditions in order to effectively transmit these values to children. The use of interactive methods, such as role-playing, discussions, and problem-solving activities, further enhances children's moral understanding and active participation.

Family involvement is another essential factor in the moral education of preschool children. Moral values and national traditions are first introduced within the family environment. Consistent cooperation between family and preschool institutions ensures continuity in moral education and strengthens the impact of educational efforts. When parents actively support moral upbringing and cultural education at home, children develop stable moral habits and positive social behavior.

Conclusion. In conclusion, moral education of preschool children through national traditions and cultural values is a vital pedagogical task in modern education. Preschool age provides unique opportunities for shaping moral qualities, social behavior, and value orientation. The integration

of national traditions into early childhood education not only preserves cultural heritage but also contributes to the holistic development of children.

The systematic use of folk traditions, cultural practices, and value-based educational methods helps children develop moral awareness, emotional sensitivity, and social responsibility. Effective cooperation between preschool institutions and families further enhances the moral upbringing process. Therefore, incorporating national traditions into preschool moral education is essential for raising morally mature, culturally aware, and socially active individuals.

References

1. Avliyoqulov N.X., Musayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
2. Qodirova F.R. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
3. Rasulova M.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy tarbiyani shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2019.

AGE-RELATED MORPHOLOGICAL DISTRIBUTION OF HODJKIN LYMPHOMA TYPES IN KHOREZM REGION.

Avezov.A.U., Kadamova M.A.

Urgench branch of Tashkent Medical Academy

The medical history and outpatient card data of patients who applied to the Khorezm branch of the Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Oncology and Radiology, were diagnosed with Hodgkin lymphoma, and received complex treatment, scientific analysis of the results of morphological examinations, the archive of the pathological and histological laboratory, histological blocks of the indicated years, and the results obtained from the examination cards filled out for each patient were used.

Relevance of the problem. Hodgkin lymphoma is one of the tumor processes originating from lymphoid tissue, which has certain morphological and immunohistochemical characteristics. This type of tumor is distinguished as a separate clinical and morphological type among lymphomas, and morphological changes are of decisive importance in diagnosis. Reed-Sternberg cells and their immunophenotype are the main criteria for differentiating HL from other lymphoproliferative diseases. In terms of morphological characteristics, Hodgkin lymphoma is a type of tumor with a microscopically unique cellular composition and tissue structure. Its main morphological features are large cells with two or more nuclei and a "double-eyed" chromatin structure in the nucleus, i.e. Reed-Sternberg cells. The presence of cells is the identification of mononuclear cells, a single-nucleated form of Reed-Sternberg cells. Lymphocytes, eosinophils, histiocytes, neutrophils and plasma cells are observed in the resulting infiltrate. In some types of this tumor, elements of fibrosis, granuloma and necrosis are found.

The study included 80 people, of whom 48 (60%) were men and 32 (40%) were women. When the study participants were divided into age groups, the following were observed: in the 4-17 age group, a total of 24 (25%) patients were observed; of which 8 (5%) were observed in women and 16 (20%) in men; in the 18-34 age group, the disease was observed in 11 (13.75%) cases among men and none among women; in the 35-49 age group, a total of 20 (21.25%) patients were observed; of which 8 (6.25%) were women and 12 (15%) were men; In the 50-64 age group, the number of patients was 15 (16.25%), with 8 (10%) cases among men and 7 (6.25%) among women. In the 65-74 age group, the incidence was slightly lower, with 6 (7.5%) cases, more among women than men, with 9 (6.25%) cases, and less among men, with 1 (1.25%) patient. There were no cases among those aged 75 years and older.

Used literature.

1. Kamalova F. Sh. i dr. Epidemiological and clinical features of lymphoproliferative diseases with head and neck organ damage // Oncohematology . - 2021. - T. 16. – no. 3. - S. 105-117.
2. Tosheva R. S., Ismailova M. Kh., Ilkhamov D. F. The role is computer-based tomogra-fii i uzd v diagnostike zlokachestvennyx lymphoma //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. - 2021. - S. 194.
3. Tillyashaykhov M.N. , Ibragimova Sh.N., Djanklich S.M., Sostoyanie onkologicheskoy pomoshchi naseleniyu Republic of Uzbekistan in 2019, Izd : "Fan" Academy of Science Republic of Uzbekistan. Tashkent- 2020., str. 85,

4. Ognerubov N. A., Antipova T. S. Radiation -induced sarcoma of soft tissue after radiation therapy Lymphoma Khodzhkina . Kliniche-skoe nablyudenie //Sovremennaya onkologiya. - 2022. - T. 24. – no. 3. - S. 325-330.
5. Patrakeeva V. P., Dobrodeeva L. K. Immune reactions in Hodgkin 's lymphoma // Medicine of extreme situations . - 2023. - T. 25. – no. 2. - S. 77-84.
6. Plastinina , Lyubov Vasilevna Clinical and pathomorphological characteristics of follicular lymphoma of the 3rd cytological type: autoref . Dis ... cand. Med. Nauk.- M., 2017.- 24 p.
7. Senchenko M. A. i dr. Clinical and morphological characteristics of nodular lymphoma Hodgkina with limfocytarnym preobladaniem u detey. Opyt odnogo Tsentra //Voprosy hematologii/onkologii i immunopatologii v pe-diatrii . - 2021. - T. 20. – no. 2. - S. 111-120.
8. Samanyova N. Yu. i dr. Evolutsiya lekarstvennogo lecheniya klasicheskoy lymphoma HODZHKINA // Yujno-rossiyskiy onkologicheskiy zurnal. - 2022. - T. 3. – no. 3. - S. 41-47.
9. Shupletsova I. A. i dr. Clinical-pathomorphological characteristics are non- dullary lymphoma Hodzhkina with lymphoid preobladaniem v zavizimosti ot vremeni ot poyavleniya lymphadenopathy do vypolneniya biopsii //Hematologiya i transfuziologiya. - 2020. - T. 65. – no. S1. - S. 246-246.
10. Shupletsova I. A., Kovrigina A. M. Characteristics and frequency of diagnosis of variantov virus Epstein - Barr -positive lymphoma Hodzhkina with lympho-idnym preobladaniem and structural lymphoma Khodzhkina //Hematology and Transfusiology. - 2021. - T. 66. - no. 4. – S. 567-579
11. Ameli F, Zahavi Z, Kosari F , Soleimani V. The utility of PAX8 in comparison with PAX5 immunohistochemical staining in the diagnosis of Hodgkin lymphoma. //Ann Diagn Pathol . 2022 Oct;60:151974
12. Amraee A, Evazi MR, Shakeri M, et al. Efficacy of nivolumab as checkpoint inhibitor drug on survival rate of patients with relapsed/refractory classical Hodgkin lymphoma: a meta-analysis of prospective clinical study. // Clin Transl Oncol . 2019 ;21 (8):1093–1103.
13. Arlt A., von Bonin F., Rehberg T. et al. High CD206 levels in Hodgkin lymphoma-educated macrophages are linked to matrix-remodeling and lymphoma dissemination. // Mol Oncol 2020 ;14 (3):571-89.
14. Chiu WC, Chen SH, Chen BJ, Huang YL, Miserc JS, Wei CH, Lin WC. Primary pulmonary Hodgkin's lymphoma: A rare etiology mimicking pulmonary tuberculosis . // Pediatrician Neonatal . 2021 Sep ;62 (5):569-570.

TEACHERS' IMPLEMENTATION OF TASK-BASED LANGUAGE TEACHING AND ITS INFLUENCE ON EFL LEARNERS' SPEAKING FLUENCY AND ACCURACY**Bozorov Abdurauf****Trainee Lecturer at the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature,
Uzbekistan**

ABSTRACT: This study explores the influence of teachers' implementation of Task-Based Language Teaching (TBLT) on EFL learners' speaking fluency and accuracy. While TBLT has been widely promoted as an effective approach for developing communicative competence, previous researches have largely focused on learner outcomes, paying limited attention to how teachers operationalize tasks in real classroom contexts. Employing a mixed-methods research design, the study draws on classroom observations, teacher interviews, and pre- and post-speaking tests administered to EFL learners. The findings demonstrate that effective task sequencing, explicit goal-setting, and balanced attention to meaning and form positively impact both fluency and accuracy. A key novelty of this research lies in identifying specific teacher implementation patterns that mediate the success of TBLT. The results suggest that TBLT is not inherently effective; rather, its impact depends largely on informed pedagogical decisions made by teachers. The study offers practical implications for teacher training and contributes to applied linguistics by highlighting the central role of teacher practices in task-based instruction.

Keywords: Task-Based Language Teaching, EFL speaking, fluency, accuracy, teacher implementation, applied linguistics

INTRODUCTION: In recent years, communicative approaches to language teaching have gained increasing prominence due to their emphasis on meaningful language use. Traditional form-focused instruction has often been criticized for failing to develop learners' ability to communicate effectively in real-life situations [1]. As a response to this limitation, Task-Based Language Teaching (TBLT) has emerged as a learner-centered approach that prioritizes authentic communication through the completion of purposeful tasks.

TBLT is grounded in the principle that language is best acquired when learners are engaged in meaning-focused activities that resemble real-world language use [2]. Numerous studies have reported positive effects of TBLT on speaking development, particularly in terms of fluency [3]. However, empirical findings regarding accuracy remain mixed, suggesting that the effectiveness of TBLT may vary depending on instructional conditions. One critical yet underexplored factor influencing TBLT outcomes is the role of teachers. While tasks form the core of TBLT, teachers are responsible for task selection, sequencing, scaffolding, and feedback. Inadequate implementation may reduce the potential benefits of the approach [4]. Therefore, this study aims to investigate how teachers' implementation of TBLT influences EFL learners' speaking fluency and accuracy.

Literature Review: Task-Based Language Teaching is rooted in communicative language teaching and second language acquisition theories that emphasize interaction and meaningful input [5]. According to Ellis [6], a task is an activity where meaning is primary, learners are required to use language resources to achieve an outcome, and success is evaluated based on task completion rather than linguistic accuracy alone.

Research has consistently shown that TBLT promotes speaking fluency by encouraging learners to produce extended discourse with fewer interruptions [7]. Skehan [8] argues that tasks create

conditions favorable for fluency development but may lead to reduced accuracy unless attention is also directed toward form. This trade-off highlights the importance of pedagogical decisions made by teachers.

Teacher cognition studies further suggest that teachers' beliefs, knowledge, and experience significantly shape classroom practices [9]. When teachers lack sufficient understanding of TBLT principles, tasks may be reduced to mechanical activities, limiting their effectiveness [10]. This study builds on previous research by examining how teacher implementation mediates the relationship between TBLT and speaking outcomes.

Methodology: The study employed a mixed-methods approach combining quantitative and qualitative data. Participants included six EFL teachers and sixty intermediate-level EFL learners from a tertiary education context.

Data collection instruments consisted of:

- classroom observations focusing on task implementation,
- semi-structured interviews with teachers,
- speaking tests administered before and after a twelve-week instructional period.

Speaking fluency was measured through speech rate and frequency of pauses, while accuracy was assessed based on grammatical and lexical error rates. The collected data were analyzed using descriptive statistics and thematic analysis.

RESULTS: The results revealed notable improvements in learners' speaking fluency across all classes where TBLT was implemented consistently. Learners exposed to well-structured tasks demonstrated faster speech rates and increased willingness to speak.

Accuracy gains were observed primarily in classes where teachers incorporated brief form-focused feedback during the post-task phase. In contrast, classes that emphasized meaning exclusively showed limited improvement in accuracy.

Table 1. Changes in Speaking Performance

Aspect	Pre-test	Post-test
Fluency	Low–Moderate	High
Accuracy	Moderate	High

The findings indicate that balanced implementation of TBLT positively affects both dimensions of speaking performance.

DISCUSSION: The findings confirm that TBLT can enhance EFL learners' speaking fluency and accuracy; however, its effectiveness is strongly mediated by teacher implementation. Teachers who demonstrated a clear understanding of task goals and sequencing achieved more positive learner outcomes.

The novelty of this study lies in conceptualizing TBLT effectiveness as a teacher-mediated process rather than an inherent property of the method itself. This perspective extends existing research by highlighting the interaction between pedagogy and methodology. The results align with previous claims that integrating form-focused instruction within TBLT supports accuracy development without undermining fluency [6][8].

CONCLUSION: This study concludes that Task-Based Language Teaching is an effective approach for developing EFL learners' speaking fluency and accuracy when implemented appropriately by teachers. The findings underscore the importance of teacher training, task design competence, and reflective practice in maximizing the benefits of TBLT.

Pedagogical implications include the need for professional development programs that equip teachers with practical strategies for task implementation and feedback. Future research may explore longitudinal effects of teacher-mediated TBLT and its applicability in different educational contexts.

REFERENCES

1. Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press.
2. Nunan, D. (2004). *Task-Based Language Teaching*. Cambridge University Press.
3. Bygate, M. (2001). Effects of task repetition on the structure and control of oral language. *Language Teaching Research*, 5(3), 263–287.
4. Carless, D. (2007). The suitability of task-based approaches for secondary schools. *System*, 35(4), 595–608.
5. Long, M. H. (2015). *Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching*. Wiley Blackwell.
6. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
7. Foster, P., & Skehan, P. (1996). The influence of planning on performance. *Studies in Second Language Acquisition*, 18(3), 299–324.
8. Skehan, P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford University Press.
9. Borg, S. (2006). *Teacher Cognition and Language Education*. Continuum.
10. Willis, J., & Willis, D. (2007). *Doing Task-Based Teaching*. Oxford University Press.

OUTLINE
VOLUME-3, ISSUE-11 DECEMBER

1	INTERTEXTUALITY IN LITERARY WORKS: THE INTEGRATION OF HISTORY, ART, AND FOLK WISDOM IN SHAYTANAT (Devildom) by TOHIR MALIK – Ruzimurodova Zarifa Gafurovna	5–8
2	Xorazm hududida tosh davri turar-joylarining o'rganilishi yuzasidan ba'zi mulohazalar – Matyaqubov Toyirjon Sultanbayevich	9–14
3	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mustaqil ta'lim vositasi orqali kasbiy kompetentligini rivojlantirish – Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Israilova Oydin Uchkun qizi	15–18
4	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni shakllantirish metodikasi (texnologiya darslari misolida) – Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Jurayeva Ozoda Ortiq qizi	19–21
5	Boshlang'ich sinf tabiiy fanlar ta'limida STEAM yondashuvi – G'ulomova Shaxzoda Baxrom qizi, Abrorxonova K.A.	22–25
6	Ustoychivye vyrazeniya, soxranivavshie istoriyu i obraz jizni narodov – D.G. Tolipova, Zoirova Shaxina Dilshod qizi	26–27
7	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mustaqil ta'lim vositasi orqali kasbiy kompetentligini rivojlantirish – Abrorxonova Kamolaxon, Sofoyeva Oysha	28–31
8	Clinical effectiveness of various tooth-whitening methods for dental discoloration – Furkatov Shokhjakhon, Ismatova Iroda	32–34
9	“Shaytanat” va “Cho'qintirgan ota” asarlarida argo va jargonlarni tarjima qilishning lingvopragmatik xususiyatlari – Saidova Nilufar	35–37
10	O'zbek va ingliz tillarida so'z o'yini: pragmatik izomorfiya va allomorfiya – Saidova Iroda	38–40
11	Ta'lim jarayonini individuallashtirishda neyropedagogik diagnostikaning ahamiyati – S.R. Mansurova	41–43
12	O'zbekistonda akademik mobillik – zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi – Kasimova Odina, Fayzildinova Nargiza	44–47
13	Tabiiy fanlar darslari asosida o'quvchilarda vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish – Mirkarimova Mohira, Abrorxonova K.A.	48–51
14	Sho'rchi tuman toponimlarining mavzeviy guruhlanishi – Qulto'rayeva Sarvinoz	52–55
15	Avtomobil transporti chiqindilarini monitoring qilish usullarini takomillashtirish – Mirzayeva Zaynura	56–57
16	Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish – Ergasheva Kamola, Boboyeva Sitara	58–60
17	The concept of “Mutual Insurance” – Pirimov Mansurali	61–62
18	3-sinf tabiiy fanlar darslarida amaliy ishlarni tashkil etishda didaktik materiallardan foydalanish – Maxmudova Mavluda, Abrorxonova Kamola	63–65
19	Tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish – Abrorxonova Kamolaxon, Fayziyeva Laylo	66–69

20	Evolyutsiya HR: administrativdan strategik boshqaruvga o'tish – Djabbarova Marina	70–74
21	Modified method of freezing subcultured cell lines – Khamidova U.B., Terenteva E.O., Umarova M.R.	75
22	Farmasevtika mahsulotlari tannarxini aniqlashning ilmiy-nazariy muammolari – Xudaynazarova Dilnoza	76–79
23	Italiya ta'lim tizimi – Qurbonnazarova Feruza	80–82
24	Urban transport oqimining ekologik va yo'l xavfsizligini baholash usullarini takomillashtirish – Yangiyeva Ismigul	83–84
25	Sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin mevcut durumu – Yangiyeva Ismigul	85–87
26	O'zbek tilidagi dialektlarning adabiy tilga ta'siri – Mansurova Shaxnoza	88–89
27	STEAM yondashuvlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish – Negmatova Sanobar	90–92
28	Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish – Raxmonova Dilnavoz	93–95
29	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish – Abrorxonova Kamolaxon	96–98
30	Pedagogik jarayonni innovatsion boshqarishda monitoring va diagnostika tizimi – Norbo'tayev Baxtiyor	99–102
31	Talabalarda mustaqil ta'lim topshiriqlari orqali kasbiy madaniyatni rivojlantirish – Yadgarova Surayyo	103–108
32	Liver dysfunction in type 2 diabetes mellitus – Xikmatov Mirafzal	109–112
33	New method of risk stratification of liver cirrhosis complications – Turaev R.T.	113
34	Comparative assessment of traditional and mini-invasive surgical methods – Tursunov Nasritdin, Polvonniyozov Khumoyun, Babajanova Shokhista	114–115
35	Improvement of endoscopic treatment in mechanical jaundice – Irisov Ortikali, Polvonniyozov Khumoyun, Xudoyberdieva Zulkhumor	116–119
36	Tikuvchilikda kiyim dizayni va konstruksiyasining iste'molchi ehtiyojlariga moslashuvi – Ibroximova Sayyoraxon	120–124
37	Ona tilining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va rivojlanish istiqbollari – Madaminova Farzona	125–128
38	Arxitekturaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari – Qodirova Muxayyo	129–133
39	Matematika fanining ta'lim tizimidagi ahamiyati – Abdulazizova Feruzaxon	134–138
40	Bog'cha yoshidagi bolalar kiyimining funksional va gigiyenik ahamiyati – Shodmonova Raxnamo	139–142
41	Moral education of preschool children through national values – Taxiroya Zarnigor	143–145
42	Age-related morphological distribution of Hodgkin lymphoma – Avezov A.U.	146–147
43	Teachers' implementation of task-based language teaching in EFL – Bozorov Abdurauf	148–150